

T.C

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE İÇ SAVAŞINA
ETKİLERİ - 2011'den Bugüne -**

Öner YEŞİLYURT

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:

Doç. Dr. Jülide KARAKOÇ

İstanbul, 2021

KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE İÇ SAVAŞINA ETKİLERİ

2011'den Bugüne

Öner YEŞİLYURT

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans Tezi

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2021

Öner YEŞİLYURT tarafından hazırlanmış ve 22 / 01/ 2021 tarihinde sunulmuş KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE İÇ SAVAŞINA ETKİLERİ – 2011’den Bugüne başlıklı tez Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalında Tez Türü Tezi olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Jülide KARAKOÇ

Danışman

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Jülide KARAKOÇ

IISBF,

Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Duygu ERSOY

IISBF,

Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selin M. BÖLME

IISBF,

Marmara Üniversitesi

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak bütün şartları sağladığını beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü kabul tarihi:

____/____/____

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışlara uygun olarak edinildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bu kuralların ve davranışların gerektirdiği şekilde, bu çalışmada, orijinal olmayan tüm materyalleri ve sonuçları tamamen alıntı yaptığımı ve referans gösterdiğimi de beyan ederim.

Öner YEŞİLYURT

İTHAF

Yüksek lisans çalışmamın yürütülmesi konusunda her daim desteklerini esirgemeyen tez danışman hocam Doç. Dr. Jülide Karakoç'a teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Tüm eğitim hayatım boyunca bana desteklerini esirgemeyen değerli annem, babam, abime ve yüksek lisans eğitimim süresince manevi desteği ile sürekli yanımda olan değerli eşime teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmamı, çok kıymetli oğlum Mustafa Agâh ve kızım Amine Zümra Yeşilyurt'a ithaf ediyorum.

ÖZET

KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE İÇ SAVAŞINA ETKİLERİ 2011'den Bugüne

Öner YEŞİLYURT

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Altınbaş
Üniversitesi

Danışman: Doç. Dr. Jülide KARAKOÇ

İstanbul, 2021

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp kısa zamanda diğer Ortadoğu ülkelerine yayılan Arap ayaklanmaları (Arap Baharı), Mart 2011'den itibaren Suriye'de de etkili olmaya başlamıştır. Fakat Suriye'de rejim karşıtı gösteriler başarılı olamamış ve süreç iç savaşa dönmüştür. Bu süreçte bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye'de yaşanan çatışmalara doğrudan ya da dolaylı müdahalesi belirleyici olmaktadır. Bu çalışmada, ABD, Rusya ve AB gibi küresel aktörlerin Suriye iç savaşına etkileri güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. ABD, Rusya ve AB'nin güvenlikleştirmeye dayalı söylemler aracılığıyla savaşa müdahalelerini meşrulaştırma çabaları, aralarındaki güç mücadelesi etrafında değerlendirilmektedir. Çalışmada temel olarak farklı siyasal ve stratejik hedeflerle hareket eden küresel aktörlerin Suriye iç savaşına müdahalelerinin bu ülkede sorunun çözümüne katkı sağlamadığını ve sorunu daha uzun süreli ve karmaşık hale getirdiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Suriye İç Savaşı, Küresel Aktörler, Güvenlikleştirme

ABSTRACT

THE IMPACT OF THE GLOBAL ACTORS ON SYRIAN CIVIL WAR

From 2011 to the present

Master Thesis Proposal by Öner YEŞİLYURT

Master Thesis, Political Science and International Relations, Altınbas University,

Supervisor: Doç. Dr. Jülide KARAKOÇ

İstanbul, 2021

The Arab uprisings (Arab Spring), which started in Tunisia in December 2010 and spread to other Middle Eastern countries in a short time, started to be influential in Syria as of March 2011. However, the anti-regime demonstrations in Syria failed and the process turned into a civil war. The direct or indirect involvement of the regional and global actors in the conflict has become determining factor within this context. In this study, the impact of the global actors such as the United States, Russia and the EU on the Syrian civil war are discussed within the framework of securitization theory. The efforts of the United States, Russia and the EU to legitimize their intervention in the Syrian war through discourses based on securitization are evaluated around the power struggle between them. The study specifically argues that the interventions of global actors, acting with different political and strategic goals, in the Syrian civil war do not contribute to the peaceful resolution of the conflict and prolonge the conflict in Syria by making it more complicated.

Key Words: Arab Spring, Syrian Civil War, Global Actors, Securitization

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: GÜVENLİĞE KURAMSAL YAKLAŞIM.....	4
1.1. GÜVENLİK KAVRAMI	4
1.2. GÜVENLİK KURAMLARININ GELİŞİMİ	6
1.3. KOPENHAG OKULU	9
1.4. GÜVENLİKLEŞTİRME KURAMI	12
1.4.1. Tehdit Söylemi	14
1.4.2. Hedef Kitle	15
1.4.3. Acil ve İstisnai Önlemler.....	15
1.4.4. Referans Nesnesi	16
1.4.5. Güvenlikleştirme Aktör	17
1.4.6. İşlevsel Aktörler	17
2. BÖLÜM: TARİHSEL ARKA PLAN	19
2.1. TARİHSEL SÜREÇTE SURİYE	19
2.1.1. Osmanlı Dönemi	19
2.1.2. Fransız Manda Yönetimi Dönemi	23
2.1.3. Bağımsızlık ve Askeri Darbeler Dönemi	26
2.1.4. Hafız Esad Dönemi	29
2.1.5. Beşar Esad Dönemi	32
2.2. ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI.....	35
3. BÖLÜM: GÜVENLİKLEŞTİRME ÇERÇEVESİNDE KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE İÇ SAVAŞINA DAİR POLİTİKALARI.....	43
3.1. ABD'nin SURİYE POLİTİKASI.....	44
3.1.1. ABD-Suriye İlişkileri	44

3.1.2. ABD'nin Suriye İç Savaşına Yönelik Güvenlikleştirmeleri	47
3.1.2.1. ABD'nin IŞİD Öncesi Güvenlikleştirmeleri	47
3.1.2.2. ABD'nin IŞİD Sonrası Güvenlikleştirmeleri	52
3.2. RUSYA'nın SURIYE POLİTİKASI	58
3.2.1. Rusya-Suriye İlişkileri.....	58
3.2.2. Rusya'nın Suriye İç Savaşına Yönelik Güvenlikleştirmeleri.....	60
3.2.2.1. Rusya'nın IŞİD Öncesi Güvenlikleştirmeleri	60
3.2.2.2. Rusya'nın IŞİD Sonrası Güvenlikleştirmeleri.....	62
3.3. AVRUPA BİRLİĞİ'nin SURIYE POLİTİKASI.....	70
3.3.1. Avrupa Birliği-Suriye İlişkileri	70
3.3.2. Avrupa Birliği'nin Suriye İç Savaşına Yönelik Güvenlikleştirmeleri	72
3.3.2.1. Avrupa Birliği'nin IŞİD Öncesi Güvenlikleştirmeleri	72
3.3.2.2. Avrupa Birliği'nin IŞİD Sonrası Güvenlikleştirmeleri	75
SONUÇ	82
KAYNAKLAR.....	86

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1: Güvenlik Sektörleri.....	10
Tablo 1.2: Genişletilmiş Güvenlik Kavramları.....	11

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1: Güvenlikleştirme Süreci.....	18
---	----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Avrupa Parlamentosu
BBC	: British Broadcasting Corporation
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency
CNN	: Cable News Network
DW	: Deutsche Welle
EU	: European Union
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
LNG	: Liquefied Natural Gas
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NBC	: National Broadcasting Company
OPCW	: Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistanê
PYD	: Partiya Yekitiya Demokrat
SANA	: Suriye Arap Haber Ajansı
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TDK : Türk Dil Kurumu
UN : United Nations
U.S. : United States
YPG : Yekineyen Parastina Gel

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en eski yerleşim yerlerinden birisi olan Suriye, 1516 yılındaki Mercidabık Muharebesinde Osmanlı Devleti'nin Memlûk ordusunu yenmesinin ardından Osmanlı topraklarına katıldı. Böylece, Suriye'de Osmanlı'nın dört asır sürecek olan hakimiyeti başladı. XVIII. yüzyılda başlayan modernleşme döneminin etkisi tüm dünyayı olduğu gibi Ortadoğu'yu da etkiledi. Bu etkileşimin ardından bölgede gerçekleşen isyanlar, Avrupalı devletlerin bölgeye askeri müdahalesine sebep oldu. Askeri müdahalelerin yanında ham madde ve sömürge arayışlarından dolayı Avrupalı devletlerin başlatmış olduğu I. Dünya Savaşı'nın ardından Suriye, Osmanlı himayesinden ayrıldı.

I. Dünya Savaşı sonrasında, Levant ve Mezopotamya'da, İngiliz ve Fransızlar kendi çıkarlarına göre devletleri paylaştılar ve Suriye 1920'deki San Remo Konferansı'nda Fransızların himayesine bırakıldı. Fransızlar, Suriye içerisinde bulunan etnik, dini ve bölgesel farklılıkları ön plana çıkaran, “böl ve yönet” politikasını uyguladılar. Bu politika, kargaşa içinde olan Suriye'yi daha karmaşık bir duruma getirdi.

Fransızların oluşturduğu otorite ve adaletsiz yönetiminden rahatsız olan halk birçok defa ayaklanmasına rağmen Fransızlar her zaman kanlı bir şekilde protestoları bastırdı. Fransızlar tedbir almak için “Özel Doğu Akdeniz Birlikleri” adı altında bir askeri ordu kurdular. Bu orduya, Nusayri ağırlıklı kişilerin yerleşmesi Suriye ordusunda Nusayrilerin bu kadar güçlü olmasının ve yönetimi ellerinde bulundurmasının en önemli sebebidir.

Manda yönetiminden rahatsız olan halkın tepkisinin artması ve 1943'de yapılan seçimlerde Fransızların kaybetmesi neticesinde Fransız askerleri 1946'da ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine, Suriye Devleti bağımsızlığını ilan etti. Suriye, bağımsızlığından kısa bir süre sonra Filistin'de kurulan İsrail Devleti'ne karşı Mayıs 1948'de Arap devletleriyle birlikte savaş açtı. Bu savaş sonucunda, Arap devletlerinin kaybetmesinden dolayı Suriye'de uzun yıllar sürecek olan darbeler dönemi başladı.

Darbeler döneminde Suriye ordusunun yanı sıra zaman içerisinde gücünü artıran Baas Partisi, 1963'de gerçekleşen darbeyle iktidara geldi. Bu dönemde, Nusayri kökenli askerlerin hem ordu da hem de Baas Partisinde yükselmeleri hızlandı. Nitekim 1966'da Nusayri olan Salah Cedid ve Hafız Esad darbeyle iktidarı ele geçirdiler. Ancak Suriye'nin

1967'deki Altı Gün Savaşında Golan Tepelerini İsrail'e kaptırılması, Baasçılar arasında bir ayrıma sebep oldu. Bu başarısızlıktan Salah Cedid'i sorumlu tutan Hafız Esad, darbeyle başa geçip otuz yıl sürecek olan kendi iktidar döneminin yanı sıra günümüze kadar gelen Esad ailesi dönemini başlattı.

Hafız Esad, iç politikada konumunu ordu, Baas ve El-Muhaberat ile sağlamlaştırdı. Dış politikada ise Rusya ve İran ile iyi ilişkiler geliştirdi. Ancak ABD, AB ve bazı Arap devletleriyle ilişkileri her daim gergin geçti. Özellikle Golan Tepelerinden dolayı İsrail düşmanlığını sürekli devam ettirdi. 2000'de Hafız Esad'ın ölümünün ardından oğlu Beşar Esad babasının yerine geçti. Beşar Esad'ın başa geldikten sonra verdiği olumlu mesajlardan dolayı halk arasında değişim yönünde umutlar artmış ve bu dönem “Şam Baharı” olarak adlandırılmıştır. Fakat Beşar Esad, hızlı değişimlerin kendi iktidarı için tehdit oluşturmasından çekinerek reformları yavaşlatıp, babasına benzer otoriter yönetimi devam ettirme kararı aldı.

Fakat Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp, kısa zamanda tüm Ortadoğu'ya yayılan “Arap Baharı” tüm dengeleri değiştirdi. Ortadoğu  lkelerinde sokaklara inen halkların adaletsizlik, eşitsiz gelir dağılımı, yoksulluk gibi nedenlerden dolayı yapmış oldukları kararlı protestolar neticesinde Tunus'ta Zeynel Abidin, Mısır'da H sn  Mübarek, Yemen'de Ali Abdullah Salih ve Libya'da Kaddafi devrildi.

Arap Baharı, Mart 2011'de Suriye'de de etkilerini göstermeye başladı. Olağanüstü hal kanunlarını, baskıları ve ekonomik sıkıntıları eleştiren halk, Suriye'de sokağa indi. Protestolara karşı Beşar Esad, bazı reform kararları almasına rağmen halk Suriye yönetimini samimi bulmadığı için gösteriler yatışmadı. Başlangıçta Şam rejimi göstericilere sert müdahale etmezken zamanla şiddetini artırdı. Esad yönetiminin sert müdahalesinin ardından Suriye halkının silahlanmaya gitmesiyle, süreç iç savaşa dönüşmüş ve protestolardaki mezhepçi çizgi ön plana çıkmaya başlamıştır. Suriye ordusundaki Sünni subayların ordudan ayrılarak “ zg r Suriye Ordusunu” kurmasının yanı sıra 2013'de savaşa Şii Hizbullah savaşçıları ve IŞİD'in katılmasından sonra bu çatışmalarda mezhepçi vurgu daha da artmıştır.

Suriye'deki savaşın iç savaşa dönüşmesi ve mezhepçi vurgunun artması hem küresel hem de bölgesel aktörlerin ülkeye daha fazla müdahale etmesine sebep oldu. Özellikle IŞİD'in,

2014'deki hızlı yükselişini tehdit olarak algılayan küresel aktörler, Suriye'ye doğrudan müdahale etmeye başladı. Bu çerçevede küresel aktörlerin söylem ve eylemlerindeki tutarsızlıklar sürecin daha karmaşık bir hale gelmesine sebep oldu.

Bu çalışmanın amacı, güvenlikleştirme çerçevesinde küresel aktörlerin Suriye iç savaşına olan yaklaşımlarını analiz ederek, savaşa müdahalelerini nasıl meşrulaştırdıklarını ortaya koymaktır. Böyle bir amaçla yapılan çalışmada, temel olarak, küresel aktörlerin Suriye iç savaşına müdahalelerinin, farklı ajandalara sahip olmaları dolayısıyla, sorununun çözümüne katkı sağlamayarak onu daha karmaşık ve uzun süreli hale getirdiği ileri sürülmektedir.

Literatürde Suriye iç savaşı ile ilgili pek çok çalışma olmasına rağmen güvenlikleştirme teorisi üzerinden ABD, Rusya ve AB gibi küresel aktörlerin politikasını birlikte değerlendiren böyle kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Özel olarak, Türkçe literatürde ise Suriye iç savaşına küresel aktörlerin etkisini güvenlikleştirme perspektifinden ele alan hiçbir akademik çalışmaya rastlanmamaktadır. Böylece, bu çalışma ile Suriye iç savaşına dair hem Türkçe literatüre hem de uluslararası literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu çerçevede çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, teorik ve kavramsal çerçevede, genel olarak güvenlik kavramı ve güvenlik teorilerinin gelişiminden bahsedilerek güvenlikleştirme teorisi ve temel unsurlarına yer verilmektedir. İkinci bölümde, Suriye'nin tarihi ve sosyo-kültürel yapısı değerlendirilerek Arap Baharının Suriye'ye etkilerini anlamak için bir perspektif sunması hedeflenmektedir.

Çalışmanın ana bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise Suriye iç savaşında en etkili küresel aktörler olarak değerlendirebileceğimiz ABD, Rusya ve Avrupa Birliği'nin (AB) Suriye iç savaşı çerçevesinde politikaları güvenlikleştirme perspektifinden analiz edilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu aktörlerin politikaları, Suriye iç savaşına dair olaylar, söylemler, toplantılar ve belgeler etrafında incelenmektedir.

1. BÖLÜM: GÜVENLİĞE KURAMSAL YAKLAŞIM

1.1. GÜVENLİK KAVRAMI

Güvenlik kavramı, her dil ve toplumun kullandığı bir kavram olmakla birlikte, hayatımızın her aşamasında karşımıza çıkmaktadır. İnsan ve diğer canlıların çoğalmasıyla, bireyin güvenliğine karşı oluşabilecek tehditlerden korunma içgüdüğü olarak da algılanmaktadır. Kişi doğal afetler ve vahşi hayvanlar gibi unsurlara karşı kendi emniyeti sağlamak için tarih boyunca farklı metotlarla güvenlik önlemleri almıştır. Bu tedbirler bireyin hem medenileşmesine sebep olmuş hem de doğaya verdiği zararlar neticesinde çevresini de ciddi yıkımlara uğratmıştır. Bireyin fiziksel ve zihinsel tehditlere karşı korunması olarak tanımlanan güvenlik kavramı, zaman içerisinde daha geniş bir alana yayılarak devletlerle beraber kullanılmaya başlandı.

Devletler, 1648 Vestfalya Antlaşması'ndan sonra uluslararası sistemin en güçlü aktörleri konumundadır. Bu güçlü aktörleri yönetenler, devletin güvenliğinin temel sorumlulukları olduğunun farkındadırlar. Ulusal güvenliğin en iyi nasıl yapılabileceği tarih boyunca tartışılmış, Hobbes, Machiavelli ve Rousseau gibi filozoflar devlet egemenliğinin etkileri üzerine kötümser bir tablo resmetmişlerdir. Uluslararası sistem, devletlerin kendi ulusal güvenliğini diğer aktörlere karşı korumaya çalıştığı sert bir alan olarak yorumlamıştır. Bunun yanında devletlerarası ilişkiler, birbirlerinden faydalanmaya çalışan ve güç mücadelesinin yaşandığı bir ortam olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, filozof İmmanuel Kant'ın dediği gibi “*bir kalıcı barışın sağlanması mümkün değildir*” (Baylis, 2008: 71-72).

Güvenlik uluslararası ilişkiler disiplininde temel unsurlardan birisidir. Güvenlik konusuyla ilgili oldukça fazla çalışma olmasına rağmen, literatürde uzlaşılan tek bir güvenlik tanımı bulunmamaktadır. Bu durum, sosyal bilimlerde güvenlik kavramının bakış açılarına göre farklılık göstermesi olarak açıklanabilir (Bakan & Şahin, 2018: 136). Güvenlik, kelime anlamı olarak Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre, “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*” (TDK, 2020) olarak belirtilmektedir. Oxford Sözlüğü'nde yer alan tanımda ise; “*tehlike veya tehditten uzak olma durumu*” dur (Vural, 2018: 21).

Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik kavramı günlük yaşamda kullanılan anlamından daha farklı bir mana taşımaktadır. Toplumsal hayatta güvenlik, bireylerin sosyal ve fiziksel

emniyeti anlamı taşıırken, uluslararası alandaki güvenlik ise genel olarak güç politikasına dayanmaktadır. Bir durumun uluslararası güvenlikle ilgili olup olmamasına ilişkin ayırım, geleneksel askeri politik yaklaşım içerisinde bulunabilir. Bu bakımdan güvenlik devletin bekasıyla ilgili görülmektedir. Buna karşı yaşamsal bir tehdit söz konusu olduğunda tehdidin ortadan kaldırılması için her türlü kuvvet kullanımı bu güvenlik anlayışında meşru olarak kabul edilmiştir (Yorulmaz, 2014: 108). Ancak XVII. yüzyıl krallık devletlerinden bu yana güvenlik kavramı önemli bir değişim yaşadı. Güvenlik, 1787'deki Amerikan Anayasasında özgürlükle ilişkilendirildi. 1789'daki Fransız İhtilali döneminde ise “Yurttaş Hakları Bildirgesi” güvenliği dört temel insan hakkından biri olarak ilan etti (Brauch, 2008: 3). Ancak XX. yüzyıldan itibaren küresel anlamda değerlendirilen sosyal ve siyasal güvenliğin yükselişine tanıklık edildi (Kurt, 2015: 463).

Güvenlik uluslararası ilişkiler teorilerinde savaş kavramlarıyla birlikte kullanılmaya başlandı. Çünkü XX. yüzyılda yaşanan I. ve II. Dünya Savaşları milyonlarca insanın yaşamını yitirmesine sebep oldu. ABD, tarafından Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atılan atom bombasının on binlerce sivilin hayatını kaybetmesine ve gelecek nesillerin yaşamlarını tehdit etmesine neden oldu. Böyle bir ortamda, Soğuk Savaş katı bir ideolojik-jeopolitik bloklaşma oluşturarak, psikolojik yıkım ve küresel ekonomik-politik krizlere yol açtı. XX. yüzyılın hem kanlı hem yıkıcı hem de buhranların yaşandığı bir dönem olmasından dolayı literatürde güvenlik konusunu daha önemli bir hale geldi (Sandıklı & Emeklier, 2011: 3).

90'larda Soğuk Savaşın etkisini yitirmeye başlamasıyla bilimsel alanda güvenlik kavramının yeniden tartışılacağı ortam oluştu. Bu dönemde, SSCB'nin yıkılmasıyla süper güçler arasında küresel bir savaş yaşanma olasılığı da ortadan kalktı. Dolayısıyla devletlerin dış siyasetinde ve ulusal güvenliğiyle ilgili konularda ciddi değişimler yaşandı. Devletler artık ekonomik güvenlik, enerji kaynakları ve hatlarının güvenliği, etnik sorunlar, toplu göç ve kaçakçılığın engellenmesi, çevrenin korunması gibi “yumuşak güvenlik sorunlarına” öncelik vererek, geleneksel güvenlik yaklaşımlarından uzaklaştılar. Bu değişimlerin sonrasındaki çalışmalarda güvenlik kavramının, daha geniş kapsamlı tehdit yelpazesini göz önünde bulundurarak, güncel konuları kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekliliği savunuldu (Aktaş, 2011: 10).

Uluslararası sistemdeki aktörler varlıklarını sürdürebilmek ve ulusal çıkarlarını korumak için sistemdeki güçlerine ve kapasitelerine göre güvenlik arayışlarına girmektedirler. Bu nedenle, güvenlik kavramı farklı boyutlarda ele alınabilir. Küresel ölçüde uluslararası sisteminin bütününe güvenliğinden, bölgesel ölçüde coğrafi veya alt sistemlerin güvenliğinden, ulusal ölçüde ulus-devletin güvenliğinden ve bireysel ölçüde ise bireylerin güvenliğinden bahsedilebilir (Yorulmaz, 2014: 109). Ancak günümüzde dünyanın yekpare bir yer haline gelmesinden dolayı uluslararası ilişkilerin küresel ve bölgesel yönleri daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu nedenle, güvenliğin de küresel ve ulus-devlet boyutu daha fazla önem kazanmıştır.

1.2. GÜVENLİK KURAMLARININ GELİŞİMİ

Uluslararası ilişkilerin temelinde teoriler vardır. Teori, bir bilim dalında incelenen alanla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri kavrama ve analiz etmede gerekli bir çerçeve olarak anlaşılabilir. Genel anlamda dünyayı, olayları ve olguları daha iyi kavramamıza olanak sağlar. Teoriler, insanlar ve canlılar için yararlı çok sayıda bilimsel araştırmaya öncülük etmesi açısından doğa bilimlerinin birçok alanında ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer şekilde uluslararası ilişkiler alanında da insanların temel problemlerinden birisi olan savaşların önlenmesi ve barışın güvenliğinin sağlanabilmesi için oldukça önemlidir (Arı, 2018: 1).

Güvensizliğin zirveye ulaştığı, tehdit, risk ve krizin egemen olduğu XX. yüzyılın uluslararası ortamını Hobbes'un "doğal yaşam hali" teziyle açıklanabilir. Temel aktörler olan ulus-devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerini ve hegemonik davranış modellerini ise Machiavelli'nin "*amaca giden her yol mübahtır*" fikriyle ilişkilendirmek mümkündür. XX. yüzyılın kaos ortamındaki ilk yarısında, uluslararası ilişkiler disiplini İdealizm (Düşüncelilik) ve Realizm (Gerçekçilik) fikirleri oluşmaya başladı (Sandıklı & Emekler, 2011: 3).

İdealistler, I. Dünya Savaşı'nda yaşanan yıkımların tekrarlanmaması için gücün birleştirilerek, kargaşanın engellenmesi öngören "Dünya Devleti" teorisi öne sürdüler. Bunun yanında tarafsızlığın her çeşidini devre dışı bırakarak, güvenlik için her türlü zorlamayı meşru gören "Ortaklaşa Güvenliği" savundular. Güvenlik yaklaşımlarının yanı sıra hukuka saygı, ortak evrensel değerler ve Milletler Cemiyeti gibi uluslararası örgütlerin

gelişmesiyle yeni bir dünya düzenini desteklediler. Ancak iki savaş arasındaki dönemde idealist akademisyenlerin oldukça iyimser olmalarının yanı sıra gerçekte ideal arasındaki farkı ayıramayacak kadar olaylara ahlaki bakmaları hakikatten uzaklaşmalarına sebep oldu. Ayrıca devletlere neler yapmaları gerektiğini söyleyecek kadar gerçeklerden uzaklaşmalarından dolayı idealistlerin savundukları teoriler başarılı olamadı. Nitekim, 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'nı hem öngörememiş hem de engelleyememişlerdir (Aydın, 1996: 91-92). 1945'te II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından idealistlerin dünyayı anlamakta yetersiz olduklarını iddia eden realistler dönemi ağırlık kazanmaya başladı (Bozdağlıoğlu, 2007: 138).

Realizmin güvenlik anlayışında devlet temel aktör olarak kabul edilmesinin yanı sıra devletin asıl amacı bekasının sağlanması ve ulusal çıkarlarının yerine getirilmesidir. Bu güvenlik anlayışında devletin bekasını sağlayacak olan güç unsrudur. Temel güç unsuru askeri güç olmakla beraber coğrafi, demografik ve jeopolitik unsurlar da önemli görülmektedir. Morgenthau'ya göre *“uluslararası sistem anarşik”* bir yapıdır. Machiavelli'ye göre ise *“uluslararası sistem sürekli bir çıkar çatışmasına dayanan kaotik bir ortamdır”*. Bu anarşik ve kaotik ortamda uluslararası normlar, ilkeler ve düzen koyucular olmamaktadır. Dolayısıyla askeri güç geliştirme ve uygulama, güvenlik anlayışının *“rekabetçi ve çatışmacı karakterini”* ortaya koymaktadır (Kalkan, Küçüksolak, 2012: 203).

Bu sebeple, uluslararası siyasette daha fazla güç peşinde koşan aktörler güce bağlı olarak yeryüzünü rekabet ve çatışma alanı olarak görürler. Morgenthau, insanoğlunun tabiatında sınırsız güç ihtirası olduğuna inanır. Bu bağlamda, gücü rekabete dayalı bir dünyada başka hedeflere ulaşmak için kullanılacak bir araç olarak değil, aksine başlı başına bir amaç olarak tanımlar (Ünay, 1998: 208). Machiavelli, Prens adlı eserinde dönemin kralına verdiği nasihat güvenlik için öğrenilmesi zaruri en önemli sanatın savaş olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca devletin kendi varlığını sürdürebilmesi için gücünü artırması ve gücünün devamlılığını sağlaması gerektiğini de ifade etmektedir.

Hobbes ise, güçlerin dengede olmadığı anarşik dünyayı, tehlike bir yer olarak görmektedir. Bunun nedeni, insanın üç ana dürtüsü olan rekabet, güvensizlik duygusu, şan ve şöhretin itici gücüdür. Hobbes bu ortamda savaşın kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde tek faktörün güç olduğuna inanan Morgenthau, güçlü olanın üstün olduğunu ve kendini diğer devletlere karşı üstün kabul ettirdiğini belirtmektedir. Tüm devletlerin güçlü olma yarışına girdiğini savunur ve güvenliğin ancak güç dengesiyle sağlanabileceğine inanır (Kardaş & Balcı, 2014: 121-122). Ancak Vietnam Savaşı, askeri gücün her zaman sonuç vermeyeceğini göstermesiyle realizme ve düşünürlerine olan güveni ciddi bir biçimde sarsmıştır.

Bunun yanı sıra 1960'lar ve 1970'lerde yaşanan Batı ve Doğu bloklarındaki sarsıntılar, Avrupa Birliği'nin ABD'ye karşı rakip duruma gelmesi, doların hakimiyetinin sorgulanması, 1973'de yaşanan Petrol Krizi ve krizin yansıması olan fiyat artışları gibi konular, uluslararası sahada ekonomik ve siyasi problemlerinin iç içe geçmesine sebep olmuştur. Bu dönemde, hakim olan realizm iç ve dış siyaset olaylarını birbirinden ayırmasından dolayı ciddi eleştiriler almıştır. Bu bağlamda, devlet davranışlarında yapının önemine vurgusu nedeniyle yapısal realizm olarak da adlandırılan Neo-realizm akımı ortaya çıkmıştır. Amerikalı siyaset bilimcisi Kenneth Waltz "Uluslararası Siyaset Teorisi" adlı eseriyle bu teoriye öncülük etmiştir (Serdar, 2015: 15).

Neo realizm, devlet davranışları konusunda aktörlerin bilinçli ve rasyonel olarak tek başlarına karar vermediklerini, kültürün, ahlakın ve insan doğasının da etkili olduğunu savunmaktadır. Waltz'a göre, "hiyerarşik" ve "anarşik" olmak üzere iki çeşit sistem vardır. İç politikayı belirleyen hiyerarşik sistem, kurumların bir otorite altında örgütlenmesine, devletin yasalar ve kolluk kuvvetleriyle bireylerini sınırlayıp güvenlikleri sağlamasına dayanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde ise otorite boşluğu rekabetin ve çatışmanın egemen olduğu bir güvenlik anlayışını doğurmaktadır. Waltz, bu anarşik yapıda uluslararası sistemin temel teorisinin güç dengesi olduğunu belirtmektedir (Kalkan, Küçüksolak, 2012: 203-204).

Bunların yanı sıra gücün amaçtan ziyade güvenliği tesis edebilmek için araç olduğunu vurgulamaktadır. Waltz'a göre, uluslararası sistemin karakteristik özelliğinin güvensizlik olması sebebiyle hiçbir devlet mutlak güvenliği sağlayamayacaktır. Waltz'ın "*güvenliği en yüksek amaç*" olarak değerlendirmesi bu düşüncenin bir yansımasıdır. Kuvvet kullanımını önleyebilecek gerçek anlamda bir gücün olmadığı "anarşik" ortamda, güvenliği sağlamanın en iyi yolu devletin kendi kapasitesini en yüksek seviyeye çıkarmasıdır (Aslanlı & Memmedov, 2016: 1523).

Klasik realist ve neo-realistler, dünyayı gördükleri gibi izah etmek isterler. Bunun yanı sıra pozitivist (olgucu) bir anlamda, geleceği tahmin etmek için geçerli evrensel kavramlar ve yasaları da geliştirmeyi arzu ederler. Tarih boyunca dünyada sürekli savaşlar olduğu için, geleceğin de benzer şekilde devam edeceği düşünülmektedir. Tarihten çıkarılan dersler, güvenliği sağlamanın en doğru yolunun, güçlü olmaktan geçtiği anlaşılmaktadır. İşte Kopenhag Okulu, güvenlik yaklaşımını özellikle askeri güvenlik üzerine bina eden ve güvenlik anlayışını ülkeler arasındaki güç dağılımına göre değerlendiren bu realist ve neo-realist akımlara yönelik eleştirisiyle ön plana çıkmıştır. Kopenhag Ekolü, güvenliğin daha geniş kapsamlı incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Kalkan, Küçüksolak, 2012: 204).

1.3. KOPENHAG OKULU

Kopenhag Okulu, 1985’de Kopenhag Üniversitesi’nde kurulan Barış ve Çatışma Araştırmaları Merkezi çatısı altında bir grup araştırmacı tarafından kurulmuştur. Kopenhag Ekolü, geleneksel/realist güvenlik anlayışını eleştirerek, daha fazla genişleten ve geliştiren bir yaklaşım meydana getirmiştir. Bu ekol kuruluş döneminde Avrupa güvenliği üzerinde yoğunlaşarak, daha çok askeri olmayan güvenlik boyutlarını ele almıştır (Miş, 2011: 347).

Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmaları sahasındaki Amerikan hegemonyasına alternatif olarak da ortaya çıkan kavramsal çerçevelerden birisidir. Okulun temel eseri ise; Barry Buzan’ın 1983’de ilk basımı yapılan, sonrasında 1991 yılında yeniden değerlendirilerek basılan İnsanlar, Devletler ve Korku (People, States and Fear) adlı eseridir. Kopenhag Okulunun uluslararası ilişkilere yaptığı katkı uluslararası güvenlik gündemini dar bir bakış açısından çıkararak, daha geniş bir alanda tartışmaya açmasıdır (Anadolu Üniversitesi, 2014: 135). Bu akımın en önemli temsilcileri Barry Buzan, Ole Waver ve Jaap De Wilde okulunun temelini oluşturan üç ana yaklaşımı: “Güvenlik Sektörleri”, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi” ve “Güvenlikleştirme” olarak belirledi. Kopenhag Ekolü, bu kavramları ortaklaşa çalışmalarında geliştirerek, uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırmışlardır (Açıkmeşe, 2011: 57).

Buzan’a göre, Sektörel Güvenlik Kompleksi Teorisi; sektörlerin tüm sisteme seçici bir lensle bakıp, onun sadece belli bir boyutunun, bilinen üniteler arasındaki bariz bir ilişki veya etkileşim biçiminin altını çizebilmeye olanak sağlar. Buzan ile beraber Waeve ve Wilde de güvenlik kavramına askeriyeğin yanı sıra politik, ekonomik, toplumsal ve

çevresel sektörleri eklerler (Baysar & Lüleci, 2015: 71-72). Bu doğrultuda, güvenliğin sadece askeri sektörden ibaret olmadığı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1.1: Güvenlik Sektörleri

Güvenlik Sektörleri	İlgili Oldukları Alan
1. Askeri	Baskı ilişkileri
2. Siyasi	Otorite, yönetim statüsü ve tanıma ilişkileri
3. Ekonomik	Ticaret, üretim, finans ilişkileri
4. Toplumsal	Kolektif kimlik ilişkileri
5. Çevresel	İnsan faaliyetleri ve gezegenin biyosferi ilişkileri

Kaynak: (Lüleci, 2013: 14).

Barry Buzan'a göre, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinde ise; uluslararası sistemde yeni ittifaklar veya çatışmalar küresel, dini, kültürel, veya medeniyetler arasında gerçekleşen farklılıklar etrafında gerçekleşmeyecektir. Ancak bölgelerin içerisinde var olan alt sistemlerde gerçekleşen güvenlik etkileşimleri bağlamında bölgeler etrafında meydana gelecektir. Bu teoriye göre, ülkelerin tehdit algılamalarının küresel tehditlerden daha fazla bölgesel yani etrafındaki devletleri tehdit olarak algılayacaklarıdır (Birdişli & Gören, 2018: 15-16).

Buzan'a göre, bölge devletlerinin güvenlik sistemi meydana getirmesinde görev alan faktörler aşağıdaki gibidir:

- Devletlerin bölge açısından birbirlerine olan yakınlıkları,
- Bölge içerisinde bulunan ülkelerin güvenliklerinin birbirleriyle ilişkili olması,
- Bölgedeki ülkelerin jeostratejik çıkarlarının örtüşmesi ve bu anlamda aralarında güç rekabetinin bulunması,
- Bölgede yer alan devletlerin arasındaki yakınlık, savunma, destek, şüphe veya korku gibi unsurlar (Şibelikova, 2007: 1320).

Kopenhag Okulu, uluslararası güvenlik gündemini askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel başlıklar üzerinde tartışmaya açarak gelişmelerine destek olmuştur. Nitekim Buzan, XXI. Yüzyılda Küresel Güvenliğin Yeni Modeli (*New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*) adlı makalesinde güvenliği; üstteki kavramlar üzerinden

incelemiştir. Buzan'ın bu çalışmasına göre, askeri güvenlik devletlerin ofansif ve defansif askeri güçleriyle birbirlerine dair algılarının bileşkesi olarak tanımlanmaktadır. Politik güvenlik devletlerin organizasyonel istikrarı, hükümet sistemleri ve bunlara meşruluk atfeden ideolojilerle ilgilidir. Ekonomik güvenlik devletlerin güçlerini sürdürmek veya artırmak için ihtiyaç duydukları ekonomik kaynaklara ve pazarlara ulaşabilmesidir. Toplumsal güvenlik değişimin makul şartlar içerisinde gerçekleşmesi, toplumların geleneklerini, dini ve ulusal kimliklerini, dil ve kültürlerini korumaları, geliştirebilmeleri ve yeniden üretebilmeleriyle ilgili olduğu belirtilmektedir. Çevre güvenliği ise, insanlığın bağımlı olduğu bölgesel ve küresel biyosferin korunmasıyla ilgili olarak görülmektedir (Sandıklı & Emeklier, 2012: 45-47). Bu bağlamda, genişletilmiş güvenlik kavramlarının detayları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1.2: Genişletilmiş Güvenlik Kavramları

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (kimin güvenliği)	Risk altındaki değer (neyin güvenliği)	Tehdit kaynağı/kaynakları (kimden/neden korunma?)
Ulusal Güvenlik (siyasi, askeri boyut)	Devlet	Egemenlik, toprak bütünlüğü	Diğer devletler, terörizm (devlet dışı aktörler)
Toplumsal Güvenlik (boyutu)	Milletler, Toplumsal Gruplar	Ulusal birlik, kimlik	(Devletler) Milletler, göçmenler, yabancı kültürler
İnsan Güvenliği	Bireyler, insanlık	Beka, Hayat kalitesi	Devlet, küreselleşme, küresel çevre sorunları (GEC), doğa, terörizm
Çevresel Güvenlik (boyutu)	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet ilişkileri, yerli halk, azınlıklar	Eşitlik, kimlik, dayanışma	Ataerkillik, totaliter/erktekelci kurumlar (hükümetler, dinler, elitler, kültür), hoşgörüsüzlük

Kaynak: (Brauch, 2008: 11).

1.4. GÜVENLİKLEŞTİRME KURAMI

Güvenlikleştirme kavramı, Soğuk Savaşın bitiminden sonra devlet merkezli ve devletin askeri güvenliği üzerinde yoğunlaşan güvenlik yaklaşımlarının yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Güvenlik çalışmalarına daha kapsamlı bir analiz çerçevesi sunarak, gelenekselcilerin güvenliği tek bir sektör ile sınırlandırmasını kabul etmemektedir. Barry Buzan ve Richard Ullman gibi akademisyenler güvenlik kavramını geliştirerek askeri tehditlerin dışında kavramsallaştırdılar. Buzan, devletlerin askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlarla tehdit edildiği öne sürerek, “beş sektörel güvenlik” yaklaşımını benimsedi. Ullman ise “*güvenlik tehdidini, bir devlette yerleşenlerin yaşam kalitesini düşüren veya bir devletteki özel, hükümet dışı birimler (birey, grup, şirket) ile hükümetlerin politika tercihlerini daraltan tehdit*” (Açıkmeşe, 2011: 47-48) olarak tanımladı.

Literatürde güvenlikle ilgili birçok çalışma ve tartışma olmasına rağmen güvenlik kavramının ne anlama geldiği hala en önemli konulardan birisidir. Kopenhag Okulu’na göre; güvenlik bir söz edimi (*speech act*) olarak değerlendirilip, sorunların söz edimleri vasıtasıyla güvenlik problemi olarak sunulmasına “Güvenlikleştirme” (*Securitization*) denir. Kopenhag Okulu’nun bel kemiği olan teorisi, ilk olarak 1995’de Ole Waever tarafından ortaya konuldu. Ardından okulun diğer mensupları tarafından savunuldu ve onların araştırmalarına temel oluşturan bir teori haline geldi. Güvenlikleştirme, söylemle inşa edilen bir kavramdır. Kopenhag Ekolünün yaklaşımına göre bir meseleyi “güvenlik” olarak belirtmek konuyu güvenlik sorunu haline getirerek güvenlikleştirmektedir. Bu ekol, meselenin gerçek tehdit olup olmamasıyla ilgilenmemektedir. Çünkü bu yaklaşım inşacı bir perspektifle güvenliği özneler arası bir yapım olarak değerlendirir. Bundan dolayı, Buzan vd. göre, “*güvenlik ne özneler, ne nesneler ile açıklanamaz; güvenlik daha ziyade öznelerin arasında var olur*” (Baysar & Lüleci, 2015: 63).

Güvenlikleştirme, daha genel ifadeyle, referans nesnesinin yaşamsal varlığına yöneltilen tehditten dolayı acil ve olağanüstü tedbirlerin alınmasının ilgili aktörlerce tanımlanma sürecidir (Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2017: 257). Bununla birlikte politik ve toplumsal açıdan değerli olduğu kabul edilen güvenlik nesnesine yönelik gelişen herhangi bir tehditle mücadele etmek için acil ve istisnai önlemlerin alınmasını mümkün kılan söz edimleri toplamıdır (Waever, 1996: 107). Aslında bir konunun normal siyaset alanından

alınarak yaşımsal bir tehdit söylemiyle güvenlik alanına taşınmasıdır. Siyasi alandan güvenlik sahasına doğru hareket eden konu, siyasetin genel kurallarının ötesine taşınarak siyaset üstü bir konu haline getirilir (Balcı & Kardaş, 2012: 416).

Güvenlikleştirme, öznelar arası sosyal bir inşa süreci olup, söylem analizine dayanmaktadır. Bu süreç içerisinde ilk olarak referans nesnesinin varlığına dayalı tehdit, güvenlikleştiren aktör tarafından dile getirilmektedir. Yani her şey söz edimiyle oluşturulan tehdit söylemiyle başlamaktadır. Ardından tehdide karşı askeri operasyonlar ya da vergi artırımı gibi acil ve istisnai önlemlerin alınması için kamuoyunun ikna edilmesi gerekmektedir. Konunun siyaset üstü bir mesele haline getirilmesi bu açıdan önemlidir. Nitekim ancak bu şekilde konuyla ilgili olağanüstü politikalar ve eylemlerin meşru hale gelmesi sağlanacaktır (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 23-25). Hatta bir nevi gerçek güvenlik konularının tartışılması da engellenmiş olacaktır. Sonrasında ise hedef kitlenin hem tehdit söylemine hem de acil önlemlere onay vermesi için işlevsel ve güvenlikleştiren aktörler tarafından ikna edilmesi gerekmektedir.

Güvenlikleştirme çalışmalarında önemli olan gerçek bir güvenlik sorunu olup olmamasından çok güvenlikleştirme eyleminin ne zaman, nasıl gerçekleştiğinin ve güvenlikleştirilenin ne olduğuyla birlikte sonuçlarının yani sürecin ortaya koyulmasıdır. Bu sürecin sonunda söz konusu kavram veya olgu güvenlik nesnesi olarak kabul görüyor ise güvenlikleştirme başarılı olmuş demektir. Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımı özellikle Soğuk Savaşın sonrasında güvenlik çalışmaları disiplinin altında kuvvet kullanımı ya da kullanım tehdidinin ötesine geçmiştir. Güvenlik anlayışının geleneksel çerçevesinde kalmasını isteyenlerle devlet dışı aktörleri de kapsayacak şekilde genişlemesini benimseyenler arasında üçüncü bir yol olmuştur (Açıkmeşe, 2011: 57-58).

Güvenlikleştirme bir iktidar odağının bir siyasal konuyu acil bir güvenlik sorunu olarak tanımlayıp, belli bir kesimi bu tanım doğrultusunda ikna etmesi şeklinde sıklıkla tezahür etmektedir. Örneğin, 90'lardan sonra Avrupa'da göç konusu insani ve ekonomik bir süreç iken güvenlikleştirici aktörler tarafından güvenlikleştirilerek tehdit unsuru olarak lanse edildi. Göç hareketi yöneldiği ülkelerin toplumsal ve kültürel yapısına yönelik bir tehdit olarak gösterilerek engellenmeye çalışıldı. Dolayısıyla aniden ortaya çıkan güvenlik problemlerinin mevcut kanunlar çerçevesinde bir anda çözüme ulaştırılamamasından dolayı acil ve istisnai önlemler alınmaya çalışıldı. Bu çerçevede, sınır bölgelerinde

güvenliğin sağlanması için askeri tedbirlere başvurulması yönünde ön plana çıkarılan politikalar konusunda toplum ikna edilmeye ve böylece bu politikaların uygulanması için meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır.

Benzer şekilde 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Amerikan Başkanı George Bush bazı devletlere karşı kullandığı “şer eksen” söylemiyle kamuoyunu ikna etmeye çalıştı. Ayrıca bu saldırılar belli devletlerin desteklediği terörizm olarak tanımlanarak acil ve olağanüstü tedbirlerin alınmasını sağladı. Güvenlikleştirme yoluyla olağanüstü siyaset alanına taşınan güvenlik konusu, siyasi iktidarların çeşitli iktidar pratiklerini meşrulaştırmasının yanı sıra siyasi denetim ve gözetim mekanizmalarının dışına çıkmasını da sağlamaktadır. Siyasi iktidarların bazen normal siyasal süreçlerle halledilebilecek konuları olağanüstü duruma getirmeye çalışması zamanla olumsuz etik sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bu çerçeveden hareketle bu çalışmada uluslararası politikada belirleyici küresel aktör olan ABD, Rusya ve AB’nin Mart 2011’de başlayan Suriye iç savaşı ve krizine yönelik güvenlik yaklaşımları ele alınacaktır. Bu aktörlerin Suriye meselesine dair tehdit söylemleri ve hedef kitlesi incelenecek ve bu bağlamda başvurdukları acil ve istisnai önlemler ele alınacaktır.

1.4.1. Tehdit Söylemi

Güvenlikleştirmeyi incelemenin yollarından birisi, söylemi analiz etmektir. Nitekim bu teoride kelimeler ve kavramlar oldukça önemlidir. Güvenlik söyleminde bir mesele abartılarak dramatize edilir ve en önemli husus olarak öne çıkarılır. Güvenlikleştirme süreci, dil teorisinde konuşma eylemi olarak adlandırılır. Bu konuşma eyleminde güvenlik kelimesinden daha çok tehdit söylemi kullanılmaktadır. Bu söylem daha ziyade belli bir sorunsalın, belirli bir uygulama alanının göstergesi durumundadır (Waeber, 1995).

Tehdit söylemi genel olarak devlet veya ulusal güvenlikle özdeşleştirilir. Ancak bu teoride yalnızca devlet ve askeri unsurlar değil, güvenlik çerçevesinde farklı tehdit unsurları da tartışılır. Bu bağlamda güvenlikleştirme teorisi, söylemler vasıtasıyla tehditlerin nasıl inşa edildiğini açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca tehdit söylemiyle ortaya koyulan güvenlik konuşması tek başına güvenlikleştirme için yeterli değildir. Güvenlikleştirici, bir eylemin yanı sıra konuyla ilgili varoluşsal tehditleri söylemle güçlendirerek acil önlemlerin alınmasına dair hedef kitleyi ikna etmek çok önemlidir. Ancak hedef kitlenin

güvenlikleştirmeyi kabul etmesiyle güvenlikleştirme başarılı olur (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 38-40).

1.4.2. Hedef Kitle

Güvenlikleştirme, güvenlikleştiren aktör ile hedef kitle arasındadır. Güvenlikleştiren aktör genel olarak bir konuyu/aktörü uluslararası veya ulusal güvenlik sorunu olarak hedef kitleye, genelde halka lanse etmeye çalışır. Güvenlikleştirme eyleminin başarılı olması için, söz konusu meselenin diğer siyasi konulardan çok daha önemli ve öncelikli olarak gösterilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, söz konusu mesele ya da aktör genellikle varoluşsal bir tehdit olarak öne sürülür ve meselenin çözümünün sıradan tedbirlerle gerçekleştirilemeyeceği vurgulanır. Böylelikle güvenlikleştiren aktör, sorunu olağanüstü eylemlerle ele almayı ön plana çıkartarak siyasetin normal kurallarını ihlal etme çalışır (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 25-26).

Güvenlikleştirmenin başarılı olması, güvenlikleştiren aktörün söz edimlerinin sonuçta güvenlik sorununa karşı alınacak acil ve istisnai tedbirlere dair kamuoyunu ikna etmesiyle gerçekleşir. Güvenlikleştiren aktör, hedef kitleyi ikna etme sürecinde, hayatta kalma, beka, varoluş gibi kelimelerle sorunu olabildiğince siyaset üstü bir konu olarak aktarmaya çalışır. Bu şekilde, meselenin her şeyden öncelikli olması dolayısıyla kuralların ihlal edilebileceği noktası da bir nevi ortaya koyulmaktadır. Bu bağlamda, belirtilen tedbirlerin alınması durumunda güvenliğin sağlanabileceği vurgulanır. Sonuçta, hedef kitlenin uygulanacak tedbirlere/eylemlerle izin vermesiyle güvenlikleştirme başarılı olur. Hedef kitle her zaman halkın tümü olmayabilir, kimi zaman belli azınlıklar, siyasi karar alıcılar veya bürokratlar da hedef kitle olarak tanımlanabilir. Burada önemli olan, belirlenen hedef kitlenin ikna edilmesidir. Geniş halk kitlesi güvenlikleştirme sürecine karşı çıksa veya tavsiye edilen olağanüstü tedbirleri kabul edilemez olarak değerlendirse de eğer hedef kitle ikna edilmiş ise güvenlikleştirme gerçekleşmiş olur (Balcı & Kardaş, 2012: 417).

1.4.3. Acil ve İstisnai Önlemler

Uluslararası güvenlik, genel anlamda güç politikası geleneklerine dayanmaktadır. Geleneksel askeri-politik güvenlik anlayışı hayatta kalmakla alakalıdır. Güvenlik çağrısı bir konu, devlet veya toplum gibi belli bir referans nesnesine varoluşsal bir tehdit olarak sunulduğu zaman gerçekleşir. Böylece, tehditlere karşı olağanüstü önlemlerin

kullanılmasının önü açılmış olur. Bu bağlamda, güvenlik çağrısı, güvenlikleştiren aktöre, güç kullanımı meşrulaştırıp, varoluşsal tehditlere karşı konulabilmesi için özel yetkiler tanınmasını sağlar (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 21). Nitekim kişisel verilerin gizliliği gibi olağan şartlarda ihlal edilemeyecek kurallar acil ve olağanüstü önlemler içerisinde ihlal edilebilmektedir.

Böyle bir süreçte, güvenlikleştiren aktör, aciliyet vurgusuyla tehdidi ortadan kaldırmak için diğer tarafla tartışmak zorunda olmadığını sadece onları yok etmeye çalıştığını ortaya koymaktadır. Gerçekleşen kural ihlaliyle sınırlarından kurtulan aktör, karşı tarafın hayatta kalmasına izin vermemek gibi kuraldışı eylemlerini uygulayabilir hale gelir. Eylemleri sadece kendi önceliklerine göre belirleyerek antidemokratik uygulamalar ortaya koyar (Waever, 1996: 127).

1.4.4. Referans Nesnesi

Kopenhag Okulu yazarlarına göre referans nesnesi, güvenlikleştirci aktörün oluşturduğu söylemle, varoluşsal olarak tehdit altında olduğu ifade edilen ve hayatta kalması için korunması veya kurtarılması gereken öznedir. Güvenlikleştirmede bir ya da birden fazla unsur tehdit altında olarak tanımlanabilir. Referans nesnesi genellikle devlet olarak algılanmakla birlikte birey veya çevre gibi unsurlar da tehdit altında olarak tanımlanabilir. Ancak genellikle sürecin başarılı olabilmesi için devletin ve milletin bekası gibi kavramlar kullanılır. Buzan'a göre devletin hem güvenlikleştirci aktör hem de referans nesnesi olarak gösterildiği durumların azalmasına ve yeni referans nesneleri tanımlanmasına rağmen yine de devletin referans nesnesi olarak kullanılma durumu hala çok yaygındır (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 36-39).

Kopenhag Okulu akademisyenlerinin 1998'de yayınladıkları "Güvenlik: Analiz için Yeni Bir Çerçeve" (*Security: A New Framework for Analysis*) kitaplarında, güvenlikleştirme analizi için referans nesnelerinin boyutunun ve seviyesinin çok önemli olduğunu belirtirler. Bu nedenle, referans nesnelerini mikro, makro ve orta düzey olarak üç gruba ayırırlar. Mikro seviyede referans nesnelerini bireyler veya küçük gruplar olarak tanımlanır. Bu seviyedeki referans nesnelerinin hedef dinleyici kitlesi fazla olmamaktadır. Makro seviyede ise tüm insanlık ve dünya barışı gibi kavramlar yer almaktadır. Bu düzeydeki konularda nükleer tehditler veya küresel ısınma gibi durumlar olduğu için hedef kitlesi çok

yüksek değildir. En fazla hedef dinleyici kitleye sahip olan orta seviyede ise, devlet, medeniyet veya ulus gibi referans nesnelere vurgu ön plana çıkmaktadır (Baysar & Lüleci, 2015: 77-78). Bu sebeple, en başarılı güvenlikleştirmeler orta seviye referans nesnelerinin tanımlandığı güvenlikleştirme biçimleridir. Ancak makro ve mikro seviyedeki bazı güvenlikleştirmelerin de başarılı olduğu görülmektedir (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 39).

1.4.5. Güvenlikleştiren Aktör

Güvenlikleştirci aktör, genellikle referans nesnesine karşı gerçekleşen tehditi güvenlik sorunu olarak sunan; devlet, hükümet, siyasi veya askeri elitler, bürokratlar ve baskı grupları gibi unsurlar olarak kabul edilmektedir (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 40). Güvenlikleştirme dahilinde bireylerin tek başlarına değil grup veya kurumlarla birlikte hareket ettiği görülmektedir. Güvenlik politikalarının somut güvenlik sorunlarından etkilendiği varsayımına dayanan geleneksel güvenlik yaklaşımlarından farklı olarak, Kopenhag Okulu güvenlik sorunlarının ve buna bağlı güvenlik politikalarının aktörler tarafından oluşturulduğunu ileri sürer. Kopenhag Ekolü, inşacı (*constructivist*) yaklaşımı temel alarak, güvenliği bir söz-edimi olarak kavramlaştırır (Türkeş, 2018: 4).

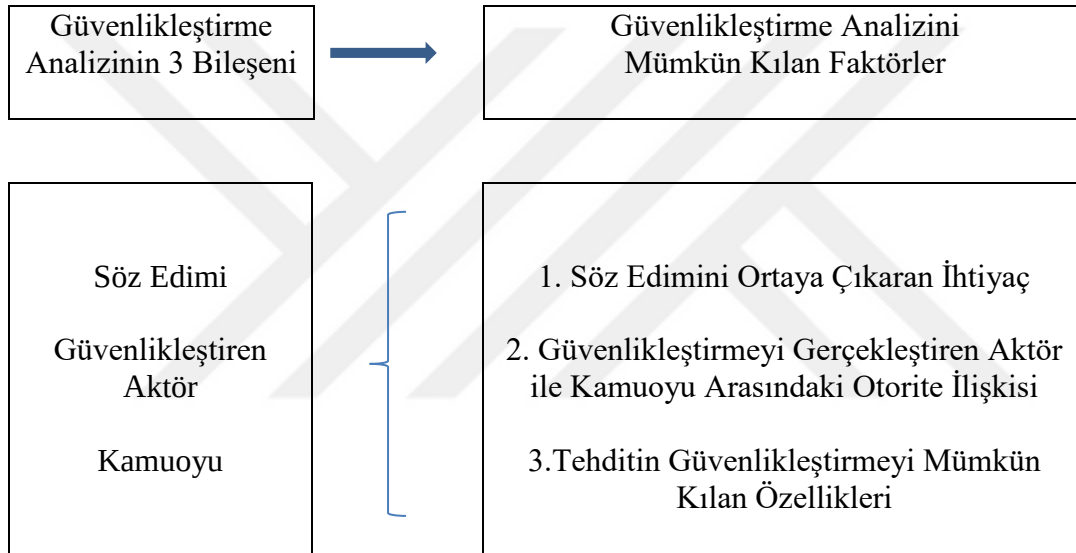
Buzan ve Waever'a göre, güvenlikleştirme, söylemsel ve siyasal bir süreçtir. Bundan dolayı, güvenlikleştirme bu süreçte intersübjektif bir niteliğe sahiptir ve sosyal ilişkilerle sağlanır. Güvenlikleştiren aktör, bir konuyu ya da aktörü tehdit olarak tanımlayarak bu tehdide karşı genellikle olağanüstü önlemleri meşrulaştıran taraftır. Güvenlikleştirme kuramındaki etken taraf güvenlikleştiren aktör iken, edilgen ve ikna edilmesi gereken taraf ise hedef kitledir (Sandıklı & Emeklier, 2011: 52).

1.4.6. İşlevsel Aktörler

İşlevsel aktörler, güvenlikleştirme sürecinde rol alan, referans nesnesini güvenlikleştiren aktörün tehdit söyleminin kamuoyu tarafından kabul edilmesinde etkili olan medya ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerdir. Ancak güvenlikleştirici aktör ile karıştırılmamalıdır. Örneğin, hükümetin güvenlikleştirici aktör olduğu bir konuda, kurulan söylemle hedef kitle olarak belirlenen halkı inandırması için çalışan sivil toplum kuruluşları, medya kuruluşları ya da siyasi kuruluşlar işlevsel aktörlerdir (Buzan, Wilde, & Waever, 1998: 36). Zira hükümetin başarılı bir güvenlikleştirme gerçekleştirebilmesinde önemli role sahiptirler.

Güvenlikleştirmede, belli bir referans nesnesine yönelik hayati bir tehdit tanımlanır ve güvenlikleştirci aktör baskın bir konumda olsa da işlevsel aktörler, referans nesnesinin varoluşsal olarak tehdit altındaymış gibi görünmesini sağlamada ciddi bir rol oynar. Otorite sahibi unsurun hedef kitleyi referans nesnenin varoluşsal olarak tehdit altında olduğuna dair ikna ettiği zaman güvenlikleştirme tamamlanır (Balcı & Kardaş, 2012: 417). Bu nedenle, ikna sürecinde güvenlikleştiren aktör kadar işlevsel aktörlerin de ciddi bir rolü vardır. Aşağıdaki şekilde güvenlikleştirme analizinin üç bileşeni ve güvenlikleştirmeyi mümkün kılan faktörler yer almaktadır.

Şekil 1.1: Güvenlikleştirme Süreci

Kaynak: (Çoşkun, 2009: 24).

2. BÖLÜM: TARİHSEL ARKA PLAN

2.1. TARİHSEL SÜREÇTE SURİYE

2.1.1. Osmanlı Dönemi

Uygarlığın ve tarihin beşiği olan bölge, Batı sömürgeciliğinin egemenliğiyle beraber Ortadoğu diye adlandırılmaya başlandı. Bu anlayış Avrupa'yı merkez kabul edip diğer bölgeleri Avrupa'ya göre tanımlayan, bilimsel olmaktan çok ideolojik bir perspektifin ürünüdür (Lewis, 2003: 9). Osmanlı döneminde Şam olarak bilinen bölge, I. Dünya Savaşından sonra Fransız manda yönetimi döneminde Suriye olarak adlandırılmaya başlandı (Lewis, 2017: 28).

VII. yüzyılda Medine ile Suriye arasında yerleşmiş ve Hristiyan Arapların olduğu bölgeyi, 636'da İslam Orduları Bizans'ı yenerek Suriye ve Filistin'i fethettiler. Bu tarihten sonra bölge İslam idaresi altına girdi (Lewis, 2003: 76). Suriye'nin XI. yüzyılda Selçuklu Devleti'nin egemenliği altında bulunduğu dönemde Haçlı orduları Suriye ve Ortadoğu'yu ele geçirmek için yapmış oldukları seferlerin genelinde başarılı olamadılar. Ancak Haçlı Seferleri'nin ürünü olarak Yakın Doğu'da kurulan Urfa, Antakya, Trablus ve Kudüs gibi devletlerin iki yüzyıl süren varlığı, bölgedeki Hristiyanlar üzerinde birçok yönde etkili oldu. Haçlı devletleri sayesinde Avrupa'nın Doğu ile ticareti çok ciddi bir seviyeye ulaştı. Avrupalı tacirler bu devletlerin sağladığı imtiyazlarla ticarete özellikle taşımacılık alanında üstünlüğü ele aldılar. Ayrıca Haçlılar, zamanla yerli kıyafet giyme ve yemek yeme gibi mahalli adetlere alışmalarının yanı sıra Haçlıların çoğu yerli Hristiyanlar ile evlendiler (Demirkent, 1997: 277-281).

Selçuklu Halep atabeyi Nurettin Zengi'nin ölümü üzerine Selahaddin Eyyübi Ekim 1174'de Dımaşk, Humus ve Hama gibi önemli merkezleri ele geçirdi. 1183'de Halep kontrol altına almasıyla Suriye Eyyübi Devletinin himayesine girdi (Şeşen, 2015: 80). Eyyübilerden sonra Memlük İmparatorluğunun himayesinde kalan Suriye, Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahı Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Mercidabık Muharebesinde Memlük ordusunu bozguna uğratmasıyla Suriye ve Filistin'e hakim oldu. Ardından 1517'deki Ridaniye Muharebesinde ikinci defa Memlük ordusunu yenip, Mısır, Mekke ve Medine'yi almasıyla Ortadoğu'da Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca sürecek olan hakimiyeti başladı (Arı, 2012: 57-58).

Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu’da dört asır kalıcı bir bağ sağladı. 1517’den I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadarki 400 yıllık süreçte Osmanlı Devleti, merkezi Ortadoğu’nun hakim gücüydü. Bu kurulan bağ ile Osmanlı Devleti’nin yönetimi, ilişkileri ve icraatları, modern Ortadoğu’nun halklarını şekillendirmiş ve devletin çöküşünden sonra da kalmaya devam eden bir miras bıraktı (Cleveland, 2008: 43).

Osmanlı İmparatorluğunda Suriye “Biladü’ş-Şam” (Şam Beldeleri) olarak adlandırılmaktaydı. Osmanlı Devleti Suriye’yi Şam, Halep, Trablusşam ve Sayda (sonrasında Akka) olmak üzere dört eyalete böldü. Bölgede gücünü kontrol edebilmek için merkezi denetim, yerel topluluklara belirli ölçüde özerklik verme ve askeri özellikte bir yapı kurdu. Ayrıca denge sağlamak için merkezden atanan üst yöneticilerden hariç yönetimde Arap din adamlarına yer verildi (Hinnebusch, 1993: 244). Osmanlı Devleti’nde Suriye Bölgesi; Suriye, Filistin, Lübnan, Ürdün ve İsrail’in yer aldığı bölge olarak tanımlanmaktaydı. Coğrafi olarak bölge; güneyde Sina Yarımadası, kuzeyde Toros Dağları, batıda Akdeniz, doğuda Arap Çölü ile çevrili olan bölgeydi (Lewis, 2017: 25).

Suriye bölgesinin yönetimi Osmanlı İmparatorluğu idaresi için her daim sorun oldu. Bu durumun nedenleri; bölgenin zor coğrafi şartlara sahip olması, halkın devletin kolay bir şekilde yöneteceği topluluk olamayacak kadar farklı etnik, mezhepsel ve dini gruplardan oluşması otoriteyi sağlamayı zorlaştırıyordu (Ülman, 1966: 4). Osmanlı döneminde Suriye bölgesindeki etnik yapı Araplar, Türkmenler, Çerkezler ve Süryanilerden oluşmaktaydı. Mezhepsel ve dini olarak ise Sünni, Dürzilik, Nusayrilik, İsmaililik, Yezidilik, Hristiyanlık ve Yahudilikten oluşmaktaydı.

Suriye ve Ortadoğu’nun çok farklı yapılara sahip olmasının yanında Avrupa devletlerinin de Ortadoğu’ya müdahaleleri Osmanlı Devletinin bölge hakimiyetini ciddi zararlara uğrattı. Osmanlı Devleti 1683’deki II. Viyana kuşatmasına kadar Avrupa’da güçlü ilerlemesinden dolayı Avrupa Ortadoğu’ya çok müdahale edemedi. Ancak II. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Osmanlı’nın gerilemesi ve Avrupa’nın ilerleyişi başladı. 1774 yılındaki Küçük Kaynarca Antlaşması ve ağırlaşan kapitülasyonlarla gerileme daha hızlı bir hal aldı (Uçarol, 2015: 51). Ayrıca Yakın Çağın başlangıcı olan 1789 Fransız İhtilali, dünyanın genelinde etkili olduğu gibi Osmanlı ve Ortadoğu’da da etkili oldu (Lewis, 2017: 315).

II. Viyana kuşatmasından beri Osmanlı'nın gerilemesini fırsat bilen Avrupa devletleri Osmanlı Devletine olan bakış açılarını genel anlamda “Doğu Sorunu” etrafında gerçekleştirdi. Doğu Sorunu, terimi ilk olarak 1815 yılındaki Viyana kongresinde kullanıldı. Bu doğrultuda, Avrupalılar Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatmak, topraklarını ele geçirmek ve aralarında paylaşarak Osmanlı'yı yok etmeyi planladılar (Uçarol, 2015: 51-52). Bu planlardan birisi XVIII. yüzyılın ortasından itibaren bölgede yaşanan isyanları fırsat bilen Avrupalı devletlerin bölgeye askeri olarak yerleşme hedefleridir (Yavuz, 2005: 54-56). Bir diğeri ise, Fransa'nın Doğu Akdeniz'de Osmanlı Devletini kontrol etmek için en iyi noktanın Mısır olduğuna karar vermesidir. Bu nedenle, 1789'da Fransız General Napolyon Bonapart, Fransız ordusuyla Mısır'ı işgal edip, 1799'da Gazze'yi alarak Akka önlerine kadar geldi (Günay, 2009: 9-11). Ancak Şam ve Sayda valiliğini elinde bulunduran Osmanlı komutanı Cezzar Ahmet Paşa, Napolyon ve ordusu tarafından yapılan saldırıyı, Akka kalesinde gerçekleştirdiği başarılı bir savunmayla püskürttü. Napolyon, bölgedeki Hristiyanlardan umduğu desteği alamayıp, mezhepler üzerinden yapmaya çalıştığı tahriklerden de sonuç çıkmayınca Kahire'ye dönmek zorunda kaldı (Paşa, 2008: 444-448). Bunun üzerine Fransız güçleri 1801'de Osmanlı topraklarından çekildi.

Bölgeden Fransızların çekilmesini ve Osmanlı'nın zor durumda olmasını fırsat bilen Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da kendi hanedanlığını tesis etti. Ardından oğlu İbrahim Paşa'nın komutasındaki orduyu Suriye topraklarına gönderdi. 1832'de Suriye'yi hakimiyeti altına aldı (Altundal, 1988: 57). 1840'da hem iç karışıklıklar hem de batılı güçlerin etkileriyle İbrahim Paşa, Suriye'den çekilmek zorunda kaldı. Çünkü Fransa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı desteklerken, İngiltere'de Süveyş Kanalı'ndan dolayı Fransa'nın Mısır'a hakim olmasını istemiyordu. Bu nedenle, İngiltere Osmanlı Devletini desteklemiş ve Kavalalı'nın yenilmesine katkı sağlamıştır (Armaoğlu, 2004: 26).

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye'de çok uzun bir süre kalmamasına rağmen özellikle Cebel-i Lübnan'daki müdahalelerinden dolayı Maruniler ve Dürziler arasındaki denge bozuldu. Suriye'deki dinsel ve etnik ayrışmalarda Avrupa devletlerinin de ciddi etkileri oldu. Osmanlı yönetimi Suriye'ye döndüğünde dini gruplar arasındaki ilişkiler ciddi bir şekilde değişmiş ve Hristiyanlar bölgede hakimiyet alanlarını genişletmişlerdi (Baktıaya, 2009: 93).

Osmanlı Devleti'nin Sultan Abdülmecid döneminde ilan ettiği Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Islahat Fermanlarıyla Müslüman ve Hristiyanlara eşit haklar verilmesi durumu, Suriye'deki Müslümanlardan ciddi tepkiler aldı. Batılı güçlerinin de olaylara müdahil olması sonucu Maruni-Dürzi savaşlarına dini temelli Müslüman-Hristiyan çatışmaları da eklendi (Ülman, 1966: 175). Bu durum da, XIX. yüzyılın bir etnik çatışma yüzyılı olması, sınıfsal kompozisyonların değişirken etnik ve dini kimlikler daha önemli rol oynamaya başlaması da belirleyici olmuştur. Bu dönemde, Büyük Suriye'deki Maruni-Dürziler ve Hristiyan-Müslümanlar arasındaki ilişkiler şiddetli bir biçim almaya başladı (Çetinkaya, 2014: 29).

1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından İttihat ve Terakki yönetimi, Arap vilayetleri arasında açılan meclisteki Arapların Türklere oranı, devletin resmi dilinin Türkçe olması ve merkezîyetçi bir politika izlemesinden dolayı Türkleştirme siyaseti yapmakla suçlandı (Umar, 2004: 46-47). Ayrıca özel statüde olan Hicaz bölgesinde, valinin umumi vilayetler kanununu uygulamak istemesi Hicaz'da kriz çıkmasına, halkın protestolar yapmasına ve Şerif Hüseyin'in tepkisine neden oldu (Mertoğlu, 2015: 69). Bu politikalar, Arap milliyetçiliğine dayanan muhalefetin Arap toplumlarında gelişmesini sağlayıp, Arap isyanlarını tetikledi.

I. Dünya Savaşının başlamasıyla Osmanlı Devleti Mısır, Suriye ve Hicaz komutanı olarak Cemal Paşa görevlendirdi. Cepheye giden Cemal Paşa, İngiliz ve Fransızların bazı Arap liderleriyle iş birliği içerisinde olduğunu tespit etti ve sert politikalar uygulamaya başladı. Bu da bölgede Arap milliyetçilik hareketlerinin yoğunlaşmasına sebep oldu (Arı, 2012: 133). I. Dünya Savaşı devam ettiği dönemlerde İngilizler, Arap toplumunu Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmak için Osmanlı'nın egemenliğindeki tüm Arap toplumuna lider olmak isteyen Mekke Şerifi Hüseyin ile ilişkiler kurdu. Bu ilişkiler ve vaatler neticesinde Şerif Hüseyin ve oğulları Arap isyanlarını başlattı.

Şerif Hüseyin'in oğlu Kral Abdullah Arapların isyan etmesinin eski etkili günlerine kavuşmak, Allah tarafından kendilerine verilen ve dolayısıyla hakları olan hilafeti geri kazanmak amacıyla gerekli olduğunu savunmuştur (Mertoğlu, 2015: 221). Arapların isyan etmesinin bir diğer nedeni ise, başka devletler tarafından yönetilmek istememeleri ve bağımsız bir devlet kurma hedefidir. Braudel'e göre, panarabizm parçalanmış bir İslam topluluğunun siyasal yıldızlarından biridir. Nitekim, Ortadoğu'da panislamizm sert ve katı

yerel milliyetçiliklere çarpmıştır. Braudel, bağımsızlıklarıyla övünen Arap devletlerinin dramatikleşen ve tatmin edilmesi gereken siyasal kanaatlerin yanı sıra yönetilmesi gereken gururlara sahip olduklarını ileri sürmektedir (Braudel, 2014: 135).

Ekim 1918'de Suriye-Filistin Cephesinde İngilizlerden bağımsızlık sözü alan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal öncülüğündeki Arap ordusunun da desteğiyle İngiliz birlikleri Suriye bölgesini işgal ettiler. 1920'de Suriye Ulusal Kongresi Faysal'ı Filistin'in de içinde bulunduğu Birleşik Suriye'nin Kralı olarak tayin etti. Ancak İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında gizli olarak yaptıkları Sykes-Picot anlaşmasıyla Filistin İngilizlere, Suriye ve Lübnan ise Fransızlara bırakılmıştı (Aydos & Duran, 2000: 23). Böylece, Ortadoğu'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra Levant ve Mezopotamya bölgesinde İngiliz ve Fransızlar kendi çıkarlarına göre devletleri paylaştılar, böldüler ve daha önce olmayan yapay devletleri ortaya çıkardılar (Gelvin, 2016: 215).

2.1.2. Fransız Manda Yönetimi Dönemi

XIX. yüzyılda Fransa, Osmanlı Devletinin özellikle Suriye ve Levant bölgesiyle ilgilenmekteydi. Bu ilginin en önemli nedenlerinden biri, Suriye'nin coğrafi konumu ve bölgede yaşayan Hristiyan Katoliklerdi. Fransızların Suriye'deki Marunilere olan ilgisi Haçlı Seferlerine kadar dayanmaktadır (Uçarol, 2015: 255). Osmanlı-Fransa ilişkilerinin XVI. yüzyılda olumlu seyretmesiyle Fransızlar, Osmanlı topraklarındaki ticari imtiyazları sayesinde hem siyasi nüfusunu hem de diplomatik faaliyetlerini geliştirerek bölgede etkisini giderek artırdı (Günay, 2009: 2).

I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan 1919 Paris Konferansında ABD, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya söz sahibi olan devletlerdi. Ancak Milletler Cemiyeti Statüsü kararından sonra ABD Başkanı Wilson'un konferanstan ayrılması sonrasında toplantılara hakim olan Fransa ve İngiltere oldu. Her iki devlet de barışı düşünmekten çok kendi menfaatlerini gözettiler (Armaoğlu, 2004: 80). Fransızların Osmanlı Devletinin topraklarında birçok çıkarı vardı: Ortadoğu'daki Katolik Hristiyanları korumanın yanı sıra ciddi rakamlara ulaşan Fransız yatırımlarını korumaya kadar bir hayli unsuru kapsıyordu. Dolayısıyla Fransızların Suriye'de egemenlik kurmasını öngören Sykes-Picot antlaşması Fransızları oldukça memnun etti (Macmillan, 2004: 367).

Paris Konferansında yer alan Maruni temsilcileri Fransızların egemenliği altında Suriye'den ayrı bir Lübnan devleti kurulmasını talep ettiler (Acar, 1989: 24). Marunilerin talepleri Suriye'nin Fransızların himayesine bırakıldığı 1920 San Remo Konferansı'nda gerçekleşti. Çünkü aynı konferansta Lübnan'da Suriye'den ayrı olarak Fransız yönetimine verildi. Nitekim, bu durum 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından da onaylandı. Fakat antlaşma Lozan Antlaşması'ndan sonra 29 Eylül 1923'te yürürlüğe girdi (Sofuoğlu & Dağıstan, 2008: 34). Çünkü Suriye'nin Osmanlı Devletinden ayrılması 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasıyla kabul edildi (Benk, 1986: 10883).

Fransızlar, bu kararlar doğrultusunda Suriye'de yönetimi devralınca ilk olarak İngilizlere yakın olan Faysal'ı Suriye'den çıkarma kararı aldılar. Faysal'ın Fransız birliklerine karşı direnme kararı almasına rağmen Fransız birlikleri havadan ve karadan yapılan saldırılarla Arap birliklerini bertaraf etti (Tauber, 1995: 35). Fransızlar Suriye'deki Faysal Krallığına son verip Faysal'ı sürgün ettiler.

Fransa, Suriye'de tamamen egemen olabilmek için ilk başta büyük askeri kuvvetlerini Suriye'ye getirerek, Suriye'yi sıkı bir askeri yönetim altına aldı (Uçarol, 2015: 725). Fransız idaresi Faysal'ın Krallığına son verip, Suriye'yi kendi idaresi altına alınca burada "mandater" politika çerçevesinde (Sander, 1991: 56) Suriye devletini bağımsızlık yönünde ilerletecek yerli kurum ve idareleri kurmak yerine kendi yönetimlerini devam ettirecek şartları oluşturdular. Bu dönemde, Suriye içerisinde bulunan etnik, dini ve bölgesel farklılıkları ön plana çıkaran politikalar da uyguladılar. Dolayısıyla Fransa'nın istediği gibi milli birlik oluşamayacak, çok parçalı etnik, dini ve bölgesel bir yapı oluşacaktı. Bu çerçevede ilk siyasal bölünme 1920 yılında Büyük Lübnan'ın oluşturulmasıyla gerçekleşti (Cleveland, 2008: 244-245).

Böylece, Hristiyan nüfusu korumak için Lübnan'da Osmanlı dönemindeki topraklarının iki katına çıkararak Hristiyanların etkili olduğu bir devlet kuruldu. Lübnan'da kurulan devlet de Maruniler mutlak çoğunluğa sahip oldular. Fransızlar tüm Hristiyanları bir arada toplayıp kendilerine bağımlı durumda kalmalarını istediler (Mansfield, 1975: 74). Suriye'nin geri kalan kısmı etnik ve mezhepsel beş farklı bölgeye ayrıldı. Halep ve Şam Sünni Araplara, İskenderun Türklere, Lazkiye Nusayrilere, Cebel-i Dürzi ise Dürzilere bırakıldı (Yılmaz & Şahin, 2004: 9-10). Bu politika, yeni yapılanmanın Suriye

coğrafyasında yaşayan toplumların istek ve faydalarına göre değil, sömürgecilerin hedef ve çıkarlarının öncelikli olduğunu göstermektedir.

Fransızların başarısız yönetimleri ve yapmış oldukları ayrımlar nedeniyle Suriyelilerin Fransa'ya olan öfkeleri daha fazla arttı ve Suriye'de istenmeyenler olarak ilan edildiler. Bu durumu engellemek isteyen Fransızlar genel olarak şiddete başvurdular. Mandater yönetime ilk tepki 1922'de Fransız yönetimini kınayan bir grevle başladı (Umar, 2002: 302). Fransız mandasının kurduğu otoriteye karşı gerçekleştirilen ilk ayaklanmalar şiddetle bastırıldı. Fakat Suriye'de Arapların ve onlarla birlikte olan Dürzilerin 1925-1927 yıllarında Cebel-i Dürzi'de başlayan, sonrasında tüm ülkeyi saran büyük isyan hemen bastırılamadı. Fransızlar İsyanı bastırmak için havadan ve karadan gerçekleştirdiği saldırılarda altı bin Suriyeli öldü ve binlerce kişi evsiz kaldı. Fransa da maddi ve insani olarak bedel ödedi. Ayrıca büyük isyan sonrası Suriye'nin ileri gelenlerinin kurduğu Milli Blok, manda yönetiminin sonuna kadar Suriye siyasetinin en önemli siyasal aktörü oldular (Cleveland, 2008: 248-249).

Bu isyan sonucunda, yol haritasını değiştirmek zorunda kalan Fransa, 1926 yılında Lübnan'a ve 1930 yılında Suriye'ye sözde bir bağımsızlık vererek her iki ülkede de Cumhuriyet ilan etti. Ancak her iki ülkenin anayasasında Fransız manda rejiminin geniş yetkileri yer aldı. Bu sebeple, her iki ülkenin milliyetçi toplulukları Fransız rejimine karşı mücadelelerine devam ettiler (Armaoğlu, 2004: 106).

Bu dönemde Fransızlar "Özel Doğu Akdeniz Birlikleri" adı altında bir askeri akademi (ordu) kurdular. Bu orduya tarım işiyle uğraşan Sünni aileler çocuklarını göndermediler. Fakat bu orduda toplumun yoksul kesimleri özellikle başta Nusayriler olmak üzere azınlıklar önemli bir konuma sahip oldular. İlerleyen yıllarda Suriye ordusunda Nusayrilerin bu kadar güçlü ve yönetimi elde bulundurmasının en önemli sebebi bu durumdur. Suriye'de Nusayriler azınlık olmalarına rağmen ülke yönetimini ellerinde tutmalarının en önemli sebebi orduda sahip oldukları güçten kaynaklanmaktadır (Özhasar & Elbinsoy, 2017: 96-97).

1936'da Faşist İtalya'nın Habeşistan'ı ele geçirmesiyle Akdeniz'de İtalyan tehdidi arttı. Nazi Almanyası ile Faşist İtalya'nın Ortadoğu konusunda İngiltere ve Fransa'ya yaptıkları baskılardan dolayı Fransa, Ortadoğu'da himayesinde bulunan devletlerle ilişkilerini daha

yumuşak bir duruma getirmeye çalıştı (Armaoğlu, 2004: 106). Böyle bir ortamda, Fransa ile Suriye arasında 31 Mart 1936 yılında başlayan uzun müzakereler sonucu 9 Eylül 1936'da bir antlaşmaya varıldı. Bu antlaşmaya göre, üç yıl içerisinde Suriye tamamen bağımsızlığına kavuşacaktı (Kodaz, 2016: 221).

Ancak Fransa süreci uzattı ve Suriye anlaşmanın öngördüğü sürede bağımsız olamadı. Fakat bu dönemde Fransa'nın Suriye çerçevesinde yaşadığı sorunlar artmaktaydı. Türkiye'nin Hatay'ın statüsünün değiştirilmesi için konuyu uluslararası platforma taşıması neticesinde Haziran 1939 yılında Hatay, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına dahil edildi (Dayı, 2002: 331). Tepki oluşturan bu gelişmenin de etkisiyle, 1943 yılında yapılan seçimlerde Suriye halkı Fransa'ya karşı Milliyetçi Cephe hükümetine destek verdi. Fransa bu durumu kabullenmek istemedi ve süreç çatışmalı bir şekilde devam etti (İnce, 2017: 267-268).

Suriye, ancak 1943 yılının son dönemlerinde tam olarak siyasal bağımsızlığını kazanabildi. Bağımsızlık sonrası Suriye'de bir miktar Fransız askeri bırakıldı. II. Dünya Savaşı sonrasında Fransızlar bölgedeki etkilerini sürdürebilmek için Suriye'deki askeri kuvvetlerine artırmak isteseler de Suriye halkının tepkisiyle karşılaşmışlardır (Acar, 1989: 34). Bu nedenle, Şubat 1946'da Fransa, Birleşmiş Milletlerin çözüm önerisini kabul ederek askerlerini Suriye topraklarından çekmesi sonucunda 7 Nisan 1946'da Suriye tam bağımsızlığını ilan etti (İnce, 2017: 267-268).

2.1.3. Bağımsızlık ve Askeri Darbeler Dönemi

1948 yılında İsrail'in bağımsız bir devlet olarak kurulması, Arap devletlerinin tepkileri ve art arda hatalar yapmalarından dolayı Ortadoğu'da günümüze kadar gelen buhran ve krizlere sebep oldu (Armaoğlu, 2004: 247). Aynı durum yeni bağımsızlığını kazanan Suriye için de geçerliydi. Suriye Devleti bağımsızlık sonrasında askeri ve sivil olarak teşkilatlanmasını tam olarak tamamlayamadan Filistin'de kurulan İsrail'e karşı Mayıs 1948'de Arap devletleriyle birlikte savaş açtı. Fakat savaştan Arap devletleri ve Suriye mağlup ayrılınca, yönetimi sorumlu tutan Hüsnü Zaim, Mart 1949'da Suriye'de ilk askeri darbeyi gerçekleştirdi (Özhasar & Elbinsoy, 2017: 97). Bu askeri darbe II. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen ilk darbe olma özelliğine de sahiptir.

Arapların İsrail'e mağlup olmaları Arap ülkelerinde yeni siyasal hareketlerin doğmasına sebep oldu. Birçok parti ve hareket "anti-emperyalizm, anti-Siyonizm ve Arap dayanışması" gibi sloganlarla halk kitlelerini hareketlendirmeye çalıştı. Arap ulusal hareketlerinde en etkili ve en iyi teşkilatlananlar bu dönemlerde ordu olmuştur. Nitekim, Suriye'de bağımsızlık sonrası yaşanan olumsuz siyasal ve ekonomik durumlardan rahatsız olan kitleler için ordu ulusal gururun ve saygınlığın bir sembolü haline geldi. Ayrıca Suriye'de alt sınıf elitlerin değil kendilerinden gördükleri genç subayların yönetimde söz sahibi olmalarını benimsiyorlardı (Şen, 2004: 147-149).

Darbeden sonra Hüsnü Zaim meclis-i feshedip kendini Cumhurbaşkanı ilan etti. Böylece, Suriye politikasında üst sınıfın hakimiyeti kırılmış oldu. Suriye siyasetinde üst sınıfın yerini, Fransızların 1920'de kurduğu Suriye Askeri Akademisinde yetişen ve daha çok Nusayrilerden oluşan taşra kökenli azınlıkların dönemi başlamış oldu (Özhasar & Elbinsoy, 2017: 97). Subay kökenli politikacılar, milliyetçilik etkisinde, ekonomik kalkınma, sosyal adalet, Arap birliği ve İsrail'e karşı askeri üstünlük sağlama konularına eğildiler. Ancak genç subay politikacılar devirdikleri burjuvazi yönetimlerini yozlaşmakla suçlamalarına rağmen kendileri de otoriter ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı bir yönetim kurdular. Başlangıçta halkın desteklerini almalarına rağmen izledikleri politikalar halkın taleplerini karşılamaktan uzak olunca zamanla tepkiyle karşılaştılar (Cleveland, 2008: 304).

Suriye'de istikrarsızlık, neredeyse her yıl yeni bir askeri darbe yapılmasına neden oldu. 1954 yılında Albay Faysal el-Atasi Cumhurbaşkanı Edip Çiçekli'ye karşı darbe gerçekleştirdi. Bu darbeye siviller yönetimi devir alarak seçimlere gittiler. Bu seçim sonuçlarına göre, Halk Partisi ve Millet Partisi koalisyonu iktidara geldi (Şentürk, 2003: 13). Ayrıca 1954'te yapılan askeri darbede Baas Partisi'nin önemli etkisi oldu (Şen, 2004: 192). Baas Partisi (yeniden diriliş), Fransa'da eğitim görmüş Hristiyan Arap Mişel Eflak ve Sünni Arap Selahattin Bitar tarafından 1943 yılında Suriye'de kuruldu (Jaber, 1970: 28). Mişel Eflak, Baas Partisinin üç önemli unsurunu "Birlik, Hürriyet ve Sosyalizm" olarak ilan etti. Partinin sloganı da "sonsuz misyonu olan Arap ulusu" olarak belirlendi. Baas Partisinin Arap devletlerinin, Avrupalı devletlerin denetimi altında olduğu bir dönemde ortaya çıkması oldukça önemliydi (Rüzgar, 1991: 20).

Baas Partisinin üç unsurunun birincisi olan birlik Arap birliğini veya Arap milliyetçiliğini, ikincisi hürriyet (özgürlük) emperyalist devletlerden bağımsız olmayı ve üçüncüsü olan sosyalizm ise evrensel sosyalizmden farklı olarak Arap sosyalizmini, İslam'ı dışlamayan bir çerçeveyi ifade etmekteydi. Bu üç önemli unsur 1947'de partinin ilk kongresinde parti tüzüğüne eklendi (Özkoç, 2007: 34). Baas Partisinin birlik anlayışı çerçevesinde Arap davasının yüksek menfaatleriyle alakalı konuların harici bölgesel siyasetle iştigal etmediği ifade edilmekteydi. Hürriyet, Arap milletin sömürgeci devletlerden özgürlüklerine kavuşmasını ve birleşme arzusunu belirtmekteydi. Sosyalizm ise, Arap milletlerinin maddi ve manevi olarak devamlı bir şekilde kalkınmasını sağlayacak olan ideal toplumsal düzeni ifade ediyordu (Jaber, 1970: 188). Mişel Eflak sosyalizmi, fakirlik, cehalet ve hastalığı ortadan kaldırmaya yönelik bir teşebbüs olarak görmektedir. Ayrıca Eflak'a göre, görünüşte birbirine zıt olan sosyalizm ve milliyetçilik kavramlarının ilerleme, insanlık ve Arap olma adına birleştirilmesi gerekmektedir.

Baas Partisi, Suriye'de Arap milliyetçiliği, Sovyet sempatanlığı ve Batı karşıtlığına dayalı bir politika izliyordu. Aynı dönemlerde Mısır'da Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi ve sosyalist politikalarından dolayı iki ülke birbirine yakınlıktı. 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti kuruldu. Bu birlik Arap milliyetçiliğinin zirvesi olarak da kabul edilmektedir. Ancak Mısır'ın Suriye'nin içişlerine müdahale etmesi, Suriyeli siyasetçileri yönetimden uzaklaştırması ve uygulamaya konulan sosyalist kanunların orta sınıfın çıkarlarını tehdit etmesinden dolayı birliğe karşı milliyetçi bir muhalefet güçlendi (Giritli, 1978: 92). Bu durumun neticesi olarak 1961'de Albay Kerim el-Nahlavi önderliğinde Şamlı Sünni subayların gerçekleştirdikleri darbeye Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne son verildi (Dam, 2000: 60).

Birkaç askeri darbe teşebbüsünden sonra 1963'te Baas partisi Baasçı, Nasırcı ve Bağımsız Subaylardan oluşan bir grup tarafından darbeye iktidara geldi. Baas Partisi, Suriye'de halk seçimiyle değil, ordunun gücü ve desteğiyle iktidarı ele geçirdi. Bu dönemde ordunun siyasetteki etkisinin artmasıyla, darbeyi yapan ve iktidarı ele geçiren azınlıkların özellikle Nusayrili subayların yönetimindeki Askeri Komite daha fazla güçlendi (Şen, 2004: 231-232).

Ordu'da kritik görevlere Baas ideolojisine eğilimli Nusayri ve Dürzi subaylar getirildi. Fakat zamanla Baasçı subaylar arasında da etnik ve dini gruplaşmalar görüldü. 1966'da

Baasçılarının radikal sosyalist kanadı olan kurucuları tutuklatılıp, tasfiye edildi. Bu süreçte Mişel Eflak ve Selahattin Bitar da önce tutuklandı ve sonra sürgün edildiler. Bu darbe sonucunda Nusayri olan Salah Cedit ve Hafız Esad iktidara geldi (Özhasar & Elbinsoy, 2017: 98). 1967’de Arap devletlerinin İsrail’e karşı kaybettikleri savaşta Suriye’nin Golan Tepelerini kaybetmesi nedeniyle Baasçılar arasında tekrar bir bölünme yaşandı. Kasım 1970’de Savunma bakanı Hafız Esad Golan Tepelerinin kaybedilmesinden sorumlu tuttuğu Salah Cedit hükümetine karşı bir askeri darbe gerçekleştirerek yönetimi ele geçirdi.

1971’de halk oylamasıyla devlet başkanlığına seçilen Hafız Esad, Suriye’nin bağımsızlık ilan ettiği 1946’dan beri bu göreve getirilen ilk Nusayri kökenli devlet başkanıydı. Bu durum Suriye’de kalıcı bir dönüşümü işaret etmekteydi. Suriye nüfusu çerçevesinde azınlıkta olan Nusayrilerin etkisindeki yönetim, Suriye’de iktidar alanlarını genişleterek zamanla parti, ordu, bürokrasi ve istihbarat kurumlarında egemen hale geldiler (Arı, 2012: 143). Böylece, Suriye’de günümüze kadar sürecek olan Esad ailesi dönemi başladı.

2.1.4. Hafız Esad Dönemi

Suriye’de iktidar mücadelesinin son aşaması olan Kasım 1970’de darbeyle iktidara gelen Hafız Esad, Arap milliyetçiliğin yükseldiği, bağımsızlık fikrinin yoğun bir şekilde savunulduğu ve manda yönetimlerinin karşıtlığının arttığı bir dönemde yetişti. Esad, siyasi tercihini muhafazakar ve milliyetçi partiler olan Müslüman Kardeşler, Ulusal Parti ve Halk Partisinden yana yapmadığını, bu partilerin Sünni çoğunluğunun çıkarlarını gözetken karanlık bir geçmişe sahip olan partiler olduğunu ileri sürdü. Buna karşılık, azınlıkların ilgi gösterdiği ve azınlıklara toplumsal statü kazandıracağını ifade eden Baas Partisi’ne katılıp, sıkı bir Baas Partisi savunucusu oldu. Fakat Mart 1963’deki Baas darbesine kadar resmi görev almayıp dışardan destekledi (Roberts, 1987: 54).

1951 yılında kaydolduğu Humus Askeri Akademisini 1955’de başarılı bir pilot subay olarak tamamladı (Jordan & Lenz, 1999: 64). 13 Mart 1978’de the Times gazetesine verdiği röportajda kendisine neden asker olduğu sorulunca; *“Halkıma karşı güç ve şiddetin kullanılması beni, askeri bir görevin ülkeme hizmet etmek için en faydalı yol olduğuna inandırdı”* (Moaz, 1991: 57-58) ifadesini kullandı. Ayrıca 1949’da askeriye’nin ülke idaresini ele geçirmesi de Hafız Esad’ın orduya katılmasında etkili oldu.

1958 yılında uçuş eğitimi almak için Sovyetler Birliğine giden Hafız Esad, panarabizm etkileriyle Mısır-Suriye işbirliğiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti için 1959 yılında Mısır'da ortak kurulan Askeri Komiteye katıldı (Şen, 2004: 272). Ancak 1958'de kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti beklenenin aksine 1961 yılında dağıldı. Bu üç yıllık süreçte sivil ve askeri bürokrasi Mısırlıların veya Mısır yanlılarının eline geçti. Üst düzey askerlerin birlik sürecinde giriştikleri tasfiye hareketlerinin yol açtığı boşluktan faydalanan Esad, yetenekleri ve Baas ile olan ilişkilerinden dolayı diğer subaylara nazaran daha hızlı yükseldi (Moaz, 1991: 61-62).

1963'de Baas Partisinin iktidara gelmesi ertesinde Esad, 1964'te tuğgeneral rütbesiyle Hava Kuvvetleri Komutanlığına atandı (Vurmay, 2011: 54). 1966'da Baas içerisinde yapılan tasfiyeler sonrasında Hafız Esad ve Salah Cedid iktidarı başladı. 1967'de Arap-İsrail savaşında Golan tepelerinin kaybedilmesinden Salah Cedid'i mesul tutan Hafız Esad askeri darbeyle yönetimi ele geçirdi. Hafız Esad, Salah Cedid ve hükümet üyelerini tutuklatıp, parti içerisindeki komünist kanadı da tasfiye etti. (Arı, 2012: 143). Mart 1971'de gerçekleşen referandumda oyların %99,2'sini alan Hafız Esad, Suriye Devlet Başkanı oldu. Rejimi güçlendirmek ve muhalefeti bastırabilmek için 1972'de Ulusal İlerici Cephe'yi kurdu (George, 2003: 87).

Araştırmacıların çoğu Esad'ı tedbirli, hesapçı ve pragmatik bir politikacı olarak tanımlar. Pragmatikliği Baasçı ilkeleri pratikte ılımlaştırması ve halk desteğini tabanını yaymak gayretinde kendini gösteriyordu. Hükümet 1973 yılında Halk Konseyi isimli seçilmiş bir meclisi sağlayan yeni bir anayasa hazırladı. Fakat bu anayasa Cumhurbaşkanına çok geniş yetkiler veriyordu ve meclis demokratik yönetim sembolü olarak kalıyordu. Anayasanın en tartışmalı maddesi Cumhurbaşkanı'nın Müslüman olması şart değildir olan maddesiydi. Sünni ağırlıklı halk tarafından büyük tepkiler alınınca Cumhurbaşkanı'nın Müslüman olması şarttır maddesi eklendi. Hatta Şii ulemasından Alevilerin Müslüman olduklarına dair bir fetva alındı. Bu durum Suriye siyasetinde mezheplerin ne kadar önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Cleveland, 2008: 443-444). Hafız Esad, iktidarını sağlamlaştırmak için mezhep ve akraba dayanışmasına başvurdu. Bu dönemde Sünnilerin yönetimdeki etkinliği azaltılıp, taşra kökenli Nusayriler yönetimde söz sahibi oldu (Özhasar & Elbinsoy, 2017: 98).

1980’li yıllar pan-Arabizm etkisini kaybettiği yıllar olarak kabul edilmektedir. İran-Irak savaşında Suriye’nin İran’ın yanında yer alması, Hafız Esad’ın Yaser Arafat ile çatışması, Mısır’ın İsrail ile imzaladığı Camp David barış anlaşmasının sonrasında Mısır’ın Arap Birliği üyeliğinin askıya alınmasının yanı sıra akabininden birlikten çıkarılması gibi nedenlerden dolayı özellikle Suriye için pan-Arabizm fikri çöküşe uğradı (Sever, 2004: 212-213).

Dış politikada olduğu gibi iç politikada da Esad’ın sıkıntıları devam etmekteydi. Nitekim, 1980 yılında Hafız Esad’ı hedef alan suikast girişimi gerçekleştirildi ve bu olayda Müslüman Kardeşler (İhvan) teşkilatı sorumlu tutuldu. Suikast girişiminden sonra Esad’ın Müslüman Kardeşler üyelerini idam ettirmek gibi baskıcı yöntemlere başvurması Suriye’de ayaklanmalara yol açtı. Nusayrilileri “din dışı” olarak gören Müslüman Kardeşlerin teşkilatlanmasının merkezi olan Hama’daki ayaklanmalar 2 Şubat 1982’de Suriye ordusu tarafından şiddetle bastırıldı. 10 bin ile 25 bin arasında kişinin ölümüne, birçok kişinin hapse atılmasına ve 800 bin kişinin ülkeyi terk etmesine neden olan Hama Katliamı (Arı, 2012: 151) sonrasında, Hafız Esad Suriye’de rakipsiz bir konuma gelmiştir.

Suriye’de Müslüman Kardeşler teşkilatı, Mısırlı Din Alimi Hasan el-Benna tarafından kurulan hareketten esinlenerek, Suriye’nin Halep şehrinde 1935 yılında kuruldu. Daha sonra Hama’da ciddi bir güce ulaştı. Suriye İhvan hareketi Mısır’dan farklı olarak Nusayri azınlığının egemenliğindeki rejime karşı Sünni bir tepki biçimine dönüştü. Bundan dolayı Alevilerle ilgili en sert yazıları yazan İbn Teymiyye’den etkilenmişlerdir. Suriye İhvanı gücünü esnaf, öğretmen, serbest meslek sahipleri ve bürokratlardan meydana gelen orta ve alt sınıflardan almaktaydı (Şen, 2004: 113-114).

Fakat Esad’a bundan sonraki meydan okuma kendi ailesinden geldi. 1983’de Hafız Esad’ın kalp krizi geçirmesini fırsat bilen Hama Katliamını gerçekleştiren kardeşi Rıfat Esad iktidarı ele geçirmek istedi. Kendine bağlı askeri birlikleri Şam içinde ve dışında stratejik yerlere yerleştirdi. Ancak Hafız Esad’a sadık generaller Rıfat Esad’a karşı koymak için askeri birliklerini başkente taşıdılar. Hafız Esad, süreci ustalıkla yöneterek çatışma olmadan otoritesini sağladı ve Rıfat Esad’ı sürgün etti (Cleveland, 2008: 451).

Hafız Esad, darbelerin sıradanlaştığı Ortadoğu’da iktidarını üç ana unsur olan Ordu, Baas ve istihbarat yapılanması olan El-Muhaberat ile sağlamlaştırdı. Öncelikle, 1966’da

savunma bakanlığına getirildiğinden beri Suriye ordusunu sistemli bir şekilde kendisine bağlayıp, ordudaki Nusayri çoğunluğundan yararlandı ve kendisine sorun çıkarabilecek kişileri ordudan tasfiye etti. İkinci dayanağı olan Baas Partisi çerçevesinde ise; önemli konumlara akrabalarını ve yakın çevresini yerleştirme politikası izledi. Bu bağlamda, güvendiği ve kendisine sadık olduğuna inandığı Sünnileri de önemli konumlara getirdi. Son olarak, istihbarat yapılanması olan El-Muhaberat aracılığıyla; iç ve dış politika alanlarında muhalif hareketleri takip etme ve etkisiz hale getirmeye çalıştı (Erhan, 2000: 163). Bağımsız olduğu günden beri darbelerle istikrarsız bir dönem geçiren Suriye, Hafız Esad döneminde belli bir istikrara sahip oldu. Suriye’de 30 yıl boyunca iktidarda kalan Hafız Esad, Haziran 2000’de ölümüyle yerine oğlu Beşar Esad geçti.

2.1.5. Beşar Esad Dönemi

Hafız Esad, 1983’de kalp krizi geçirdikten sonra kardeşi Rıfat Esad’ın kendisine darbe yapmaya çalışması Esad’ın rejimin devamlılığı konusunda kaygılanmasına sebep oldu. Esad ilk çözüm olarak büyük oğlu Basil’i kendi yerine veliaht yapma kararı aldı. Fakat Basil’in 1994 yılında bir trafik kazasında ölmesi nedeniyle Hafız Esad’dan sonra veliaht tartışmaları tekrar gündeme geldi. Bunun üzerine, Hafız Esad oğlu Beşar Esad’ı İngiltere’den Suriye’ye çağırdı ve başkanlık görevine hazırlamaya başladı (Dam, 2000: 210-211).

Beşar Esad altı yıllık süreçte, 1995 yılında Başkanlık Muhafız Alayı’nda binbaşılığa getirildi. 1997’de yarbaylığa ve 1999’da da albaylığa terfi ettirildi. Askeri tecrübelerle birlikte Lübnan ile ilişkilerin geliştirilmesi, İran ve Lübnan Hizbullah örgütü arasındaki bağları, barış süreci görüşmeleri ve birçok konuda dış politikada tecrübe kazanması için yetki ve görevler verildi. Bu dönemde, Suriye medyasında Beşar Esad’ın yolsuzluklara karışmadığı, Batıda eğitim almış olmasından dolayı değişim, ilerleme taraftarı olduğu ve teknolojiyle yakından ilgilendiği noktalarının vurgulanması popülarlığını artırdı. Ayrıca orduda üst rütbeli kıdemli askerler tasfiye edilerek Beşar Esad’a sadık olacak kişiler getirildi (Zisser, 2000: 118-119). Beşar Esad, Baas Partisinin genel sekreteri olarak atandı ve kurmay albaylıktan korgeneralliğe terfi ettirildi (Özdemir, 2012: 37).

Haziran 2000’de Hafız Esad’ın ölümü sonrasında Temmuz 2000’de yapılan referandumda aldığı %97.9 oy ile Beşar Esad Suriye Devleti’nin yeni cumhurbaşkanı oldu. Ulusal İleri

Cephe ile ordu komutanlığının başına geçti (Ziadeh, 2011: 47). Beşar Esad iktidara geldiğinde her alanda reformların yapılacağı konusunda halkın ciddi beklentileri mevcuttu. Nitekim, Eylül 2000’de toplumun farklı kesimleri tarafından onaylanan mutabakat dahilinde yıllardır devam eden sıkı yönetim ile olağanüstü hal yasalarının kaldırılması, siyasi tutuklulara sürgündekiler de dahil olmak üzere genel af getirilmesi, Baas Partisinin toplum ve devlet düzeyinde hegemonyasına son verilmesi, ifade özgürlüğünün yasal çerçevede güvence altına alınması, iktisadi ve siyasi hakların tanınması talep edilmekteydi (Şahin, 2011: 110).

Böyle bir ortamda, toplumsal alanda meşruiyet sağlamak amacıyla, Beşar Esad farklı bir imaj çizerek özgürlükçü, demokratik ve serbest piyasa taraftarı bir lider olarak kendini gösterdi. Halktan gelen taleplere ılımlı yaklaşarak, Kasım 2000’de siyasi suçluları serbest bıraktı. Siyasi tutukluların merkezi olan Şam’daki Mezzeh hapishanesi kapattı. Serbest bir şekilde bağımsız gazetelerin çıkarılmasına, toplantı ve gösterilerin yapılmasına ve Şam’da izinsiz faks makinasının alınamadığı bir dönemde internet kafelerin açılmasına izin verdi. Esad, bu yaklaşımlarla uluslararası alanda ihtiyacı olan siyasi meşruiyeti kazanmış oldu (Dağ, 2013: 51).

Beşar Esad’ın iktidara geldiği bu ilk zamanlarda verdiği yenilikçi mesajlar ve bazı olumlu uygulamalar dolayısıyla bu dönemin “Şam Baharı” olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Bu dönemde, siyasal aktivistlerin sokağa çıkmasıyla yaşanan siyasi hareketliliği kendi iktidarına bir tehdit olarak gören Esad’ı tedirgin etmiştir. Böylece, reform yanlısı olmasına rağmen Esad, bu reformların kendi kontrolünde ve daha yavaş bir şekilde gerçekleştirilmesinin kendi azınlık iktidarı için daha doğru olduğuna karar verdi. Bu da otoriter yapının devam edeceği anlamına gelmekteydi. Bu durumda, yönetimde söz sahibi olan ve etkilerini kaybetmek istemeyen bürokratik, siyasi ve askeri elitlerin reform karşıtı tutumları da belirleyici olmuştur (Dinçer & Çoşkun, 2011: 36-37). Sonuç olarak Şubat 2001’den sonra, muhalefeti bir tehdit olarak gören yönetim tutuklamalar başlattı (Ayhan, 2011: 32).

Bu arada, 11 Eylül 2001’de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında, 2002 yılında ABD Başkanı George W. Bush, ABD’nin ulusal güvenlik stratejisini açıkladığı ve “Bush Doktrini” olarak anılan konuşmasında Suriye’yi “haydut devletler” listesine koydu. ABD’nin Suriye’yi teröre destek veren ülkelerden biri olarak tanımlaması Suriye İsrail

çatışması ve 2003'te Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi, Suriye yönetimini tedirgin eden gelişmeler oldu (Özpek, 2012: 191-192).

Böyle bir ortamda, Suriye tarihsel bağlarından dolayı kendi parçası olarak gördüğü Lübnan'ın siyasetine müdahale etmeye devam etti. Lübnan'daki Hizbullah üzerinden İsrail'e saldırılar düzenledi. 2005'de Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesi Lübnan siyasetinde etkili olmaya çalışan Suriye'yi sorumlu tutan iddialara neden oldu. Bu çerçevede Suriye yönetimi iç ve dış baskılara daha fazla dayanamayarak askeri birliklerini Lübnan'dan geri çekmek zorunda kaldı (Salloukh, 2005: 14-21).

1976'da Lübnan İç Savaşı sırasında Lübnan'a yerleşen Suriye birliklerinden kalan yaklaşık 14 bin asker, Nisan 2005'te Lübnan'dan ayrıldı. 2008'de, Suriye ile Lübnan, iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulması konusunda anlaşmaya vardı. Beşar Esad'ın konuyla ilgili bir kararname yayınlamasıyla Suriye, Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta elçilik açtı. Böylece, Lübnan bağımsızlık kazandığından beri ilk defa Suriye tarafından tanınmış oldu (Uçarol, 2015: 1199-1120).

Hariri suikastinden dolayı Batılı devletler ve Arap devletlerinin tepkilerini üzerine çeken ve bölgede yalnızlaşan Suriye, İran ve Türkiye ile yakın ilişkiler içine girmeye başladı. Bu çerçevede İranlı ve Türk yetkililer Suriye ile diplomatik olarak üst düzey sıkça görüşmeler gerçekleştirdiler. Bu görüşmeler siyasi, askeri ve iktisadi alanlarda ülkeler arasında olumlu ilişkilerin gelişmesine yol açtı. Fakat 2010 sonlarında Tunus'ta başlayan "Arap Baharı" olarak da adlandırılan ayaklanma dalgasının Mart 2011'de Suriye'ye sıçramasıyla gerek bölge ülkeleriyle gerekse Batılı ülkelerle ilişkilerinin seyri değişmeye başladı. Bir tarafta ABD ve Batılı diğer ülkeler Beşar Esad'ın yönetimi bırakması yönünde baskı yapmaya başladılar. Türkiye gibi ülkelerde bu çerçevede destek oldular. Diğer tarafta ise Rusya ve Çin gibi bölgede etkili olan aktörler Esad rejimine destek olan bir politika izlemeye başladılar. İran gibi bölge devletleri de Suriye yönetimine destek olmayı seçti ve bu devletlerle birlikte Suriye'ye herhangi bir askeri müdahalede bulunulmasına izin vermeyeceklerini ifade ettiler (Kongar, 2012: 114).

2.2. ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI

Aralık 2010'da Muhammed Buazizi adında bir seyyar satıcının Tunus'un Sidi Bouzid şehrinin hükümet binasının önünde kendisini yakmasıyla ilk olarak Tunus'ta başlayan sonra Ortadoğu'da diğer devletlere yayılan ayaklanma dalgası "Arap Baharı" olarak adlandırılmaktadır. Ekonomik sebeplerle başlayan Buazizi'nin eyleminden bir gün sonra diğer seyyar satıcılar da protesto eylemleri düzenlediler. Hükümetin engellemelerine karşı, ayaklanmalar ilk önce Tunus'a sonraki üç ay içerisinde neredeyse tüm Ortadoğu bölgesine yayıldı. Bu protestolara halkın farklı kesimlerinden çok sayıda insan katıldı. Protestolar çerçevesinde, hükümetin kötü yönetimine, işsizlik, yoksulluk ve yaygın yolsuzluklara karşı tepkiler dile getirildi. Önce Tunus'ta ve daha sonra Mısır ve Yemen'de siyasal liderleri deviren Arap ayaklanmaları Libya'da ise iç karışıklığa yol açarak NATO müdahalesi yoluyla rejim değişikliği ile sonuçlanmıştır (Gelvin, 2016: 373-374).

Ortadoğu'da diğer ülkeler de bu ayaklanmalardan uzak kalamamıştır. Bayreyn, Ürdün, Cezayir, Fas, Sudan, Filistin, Umman, Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt'te de protestolar yaşandı. Suriye'de ise Mart 2011'de başlayan ayaklanmalar bölgesel ve küresel aktörlerin de müdahil olmasıyla bir iç savaşa yol açmıştır. Arap ayaklanmalarının Suriye'deki yansımalarını anlamak için biraz geçmişe kısaca göz atmak gereklidir.

1964 Hama ayaklanması ve 1975-1982 yılları arasındaki özellikle Sünni İslami gruplar ile Hafız Esad önderliğindeki merkezi hükümet arasındaki çatışmalar Arap Baharı çerçevesinde yaşanan Suriye iç savaşını anlama noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Öncelikle, Suriye'deki etnik ve dini farklılıklar bu çerçevede belirleyici unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Dini olarak, Suriye'nin yaklaşık %70'i Sünni Müslümanlar, %11'i Nusayriler (Aleviler), %3'ü Dürziler, %1,5'u İsmaililer ve %14'ü ise Hristiyanlardan oluşmaktadır. Etnik açıdan ise Araplar çoğunluğu oluşturmaktadır. Nüfusun geri kalanı ise %8,5 Kürtler, %4 Ermeniler, %3 Türkmenler ve Kafkasya kökenlilerden oluşmaktadır. Bu etnik ve dini farklılıklara güçlü aşiret bağları da eşlik etmektedir. Söz konusu etnik ve dini çeşitlilik Fransa'nın Suriye üzerinde manda yönetimi kurduğu dönemde toplumda ayrıştırıcı bir unsur olarak kullanıldı. Fransa'nın belli gruplara ayrıcalık tanıyan yönetimi altında ve bağımsızlık sonrasında siyasi, askeri ve ekonomik yapılar, toplum içerisinde kendi ihtiyaçları koruyacak ve mağduriyetlerini azaltacakları bir mücadele alanı haline geldi (Atlıoğlu, 2018: 136-137). Diğer taraftan, tesis edilen otoriter yönetimler altında,

Suriye toplumunun genelinin karşılanmayan politik, sosyal ve ekonomik talepleri söz konusu olmuş ve bu çerçevede hoşnutsuzluk gittikçe artmıştır (Seale, 2011).

Arap ayaklanmalarının değişim umudu yarattığı bir süreçte, Mart 2011’de Suriye’nin Dera kenti sakinleri, siyasi özgürlük ve Suriye’deki yolsuzlukların bitirilmesini talep eden bir eylem düzenlediler. Bu gösterileri takiben, Humus ve Baniyas’da daha küçük çaplı protestolar gerçekleşti. Her geçen gün artan gösteriler, hükümete karşı bir meydan okumaya dönüştü. Bunun üzerine, Suriye güçleri, Dera’da protestocu halka karşı ateş açarak altı kişiyi öldürdü. Olayların büyümesi üzerine 24 Mart’ta Dera Valisi, Beşar Esad tarafından görevden alındı. Protestoların tüm ülkeye yayılması üzerine Beşar Esad iki yüz altmış mahkumu serbest bıraktığını açıkladıktan sonra hükümeti fesih etti (Aljazeera, 2013).

Olayların ardından Beşar Esad parlamentoda yaptığı konuşmada “*Suriye’nin dış mihrakların kurduğu büyük bir komplonun hedefi olduğunu ve İsrail’e karşı verdikleri mücadelenin baltalanmak istendiğini*” ileri sürmüş ve “*Açık olalım, sokağa dökülen herkesi komplocu olarak niteleyemeyiz. Tüm Suriyeliler reform istiyor. Hepimiz reform istiyoruz*” (BBC, 2011) şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Suriye’deki iç savaşın başlangıcında sokak eylemlerine katılan halkın politik talepleri; basın ve toplantı özgürlüğü, siyasi parti oluşturma özgürlüğü, seçimlerde istenilen temsilciyi özgürce seçebilme, polisin işkencesine, vahşi ve keyfi tutuklamalarına son verilmesi, bağımsız yargılama ve siyasi suçluların serbest bırakılması gibi maddeler yer alıyordu. Ekonomik talepleri ise; yoksullukla mücadele, yolsuzlukların engellenmesi, işsizlikle mücadele, kendileri ve çocukları için daha iyi bir gelecek gibi talepleri vardı (Seale, 2011).

Beşar Esad’ın açıklaması ve halkın talepleri neticesinde Esad’ın talimatıyla Suriye yönetimi, halkın tepkisi yatıştırmak için bazı reformlar da içeren kararlar aldı. Öncelikle, istifa ettirilen hükümet yerine yeni bir hükümet kuruldu ve yeni hükümet Beşar Esad’ın isteği doğrultusunda 48 yıldan beri uygulanan “olağanüstü hal” kanunlarını kaldırdı. İkincisi, Suriye’nin kuzeydoğusunda yaşayan üç yüz bin Kürt vatandaşına kimlik verildi (Semin, 2011). Üçüncüsü, Esad öğretmenlerin peçe takmasını yasaklayan kanunu kaldırdığını açıkladı. Son olarak ise, Esad suç işleyenler hariç gözaltına alınan yüzlerce

protestocunun serbest bırakılması talimatını verdi. Fakat, muhaliflerin Esad rejimine güvenmemesi, Müslüman Kardeşlerin kendilerine son otuz yıldır yapılan kötü muamelelerin intikamını almak istemeleri ve Sünni Müslümanların Arap Baharı sürecini kendi gelecekleri için bir fırsat görmelerinden dolayı gösteriler yatıştırılamadı (Kanbolat & Orhan, 2012).

Protestolardaki demokrasi ve özgürlük söyleminin yanında, protestolara katılanların büyük bir çoğunluğunun Sünni Müslümanlar olması, bu durumla doğru orantılı olarak protesto gösterilerinin Cuma günlerinde yoğunlaşması ve Sünnilerin ağırlıklı olduğu Dera kentinde çatışmaların başlamasından dolayı zamanla mezhepçi vurgunun arttığı bir ayaklanmaya dönüştü (Atlıoğlu, 2018: 139). Rejim karşıtı gösterilerin devam etmesi üzerine, 25 Nisan'da Suriye ordusu Sünnilerin protesto merkezi haline gelen Dera'ya müdahale etti (Aljazeera, 2013). Ayaklanmanın ikinci ayından itibaren Esad, Dera kentinden sonra ayaklanmalarda ön plana çıkan diğer şehirlere karşı da büyük ölçekli askeri hareketler başlattı. Muhalifler ise bu duruma tepki olarak, ayaklanmaları başkent Şam ve ülkenin en büyük şehri olan Halep'e taşıdılar (Uzun, 2017: 12-13).

ABD'nin de desteğiyle, Arap Birliği'nin Ekim 2011'de Mısır'da yaptığı toplantıda Esad rejiminin şiddeti durdurması ve muhalifler ile müzakere görüşmelerine başlaması için bir komitenin kurulmasına karar verildi. Suriye Komitesi adında kurulan birlik, 30 Ekim'de yaptığı toplantıda Suriye rejimini alınan kararlara uymaya davet etti. Şam rejimi müzakereler sonucu alınan kararları kabul edip, Kasım 2011'de Arap Birliği ile anlaşma imzaladı. Anlaşma çerçevesinde, muhalifler ile rejimin en kısa süre içinde görüşmesini, protestolar sırasında tutuklanan mahkumların serbest bırakılmasını ve güvenlik güçlerinin muhaliflere baskı yapmamasını öngören kararlar alındı. Rejimin görüşmeler konusunda isteksiz davranmasına ve anlaşma şartlarını uygulamaya yanaşmamasından dolayı Arap Birliği tepki göstererek Kasım 2011'de, oy birliği şartı sağlanmamasına rağmen, Suriye'nin üyeliğini askıya aldı.

Suriye meselesi Arap Birliği çerçevesinde çözülemeyince konu Ocak 2012'de Birleşmiş Milletlere taşındı. BM sorunu çözmeye yönelik sunduğu planda, Beşar Esad'ın görevinden ayrılmasını istedi. Fakat Rusya ve Çin Suriye'nin içişlerine karışılmasının doğru olmadığını ve Esad kadar muhaliflerin de suçlu olduğunu savunarak bu kararı veto etti. ABD, Arap Birliği ve BM çerçevesinde istediği sonucu alamayınca, Suriye'nin Dostları

adlı bir oluşum başlattı. Şubat 2012’de yapılan ilk toplantıya Suriye çağrılmadı için Çin ve Rusya tepki olarak toplantılara katılmama kararı aldı. Toplantıda Arap Birliğinde alınan kararlara benzer kararlar çıkartıldı ve Suriye Ulusal Konseyi, Suriye’nin tek temsilcisi olarak kabul edildi. Bu konuda da istenilen başarı sağlanamadığı için Türkiye’nin teşvikleriyle Kasım 2012’de Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu adında geniş katılımlı bir grup oluşturuldu.

Bütün bu gelişmelere karşılık Suriye yönetimi muhaliflere karşı askeri yöntemler kullanmaya devam etti. Rejimin titiz bir şekilde askeriyede oluşturduğu kadrolar sayesinde, Tunus, Mısır ve Yemen’den farklı olarak, rejim ile ordu dayanışma içerisinde kaldı. Buna karşılık, protestocular da silahlanmaya başladılar. Muhalefet silahlandıktan sonra Suriye’de rejim ve muhalif safları daha da netleşti. Fakat şiddetin artması rejimi zayıflatamadı. Bu aşamada ordu, istihbarat ve polis güçleri, herhangi bir rejim değişikliğinde tasfiye edileceklerini düşündükleri için rejime daha fazla destek vererek güçlenmesine sebep oldular. Bu durum, Suriyeli protestocuların Tunus ve Mısır örneğindeki gibi değişim yaşanması yönündeki beklentilerinin boşa çıkmasına sebep oldu (Baczko, Dorronsoro, & Quesnay, 2018: 91-92).

Bu dönemde, Suriye ordusunda görev alan Sünni subay ve askerlerin Suriye ordusundan ayrılarak Özgür Suriye Ordusunu kurmaları ülkedeki çatışmaların zaman içerisinde mezhepsel çatışma yönüne evrildiğini ortaya koymaktadır. 2013 yılında Suriye iç savaşına dahil olan Şii Hizbullah savaşçıları ve El-Kaide bağlantılı IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) örgütünün iç savaşa doğrudan müdahil olması çatışmalardaki mezhepçi vurgunun daha da artmasına sebep oldu (Atlıoğlu, 2018: 141).

Esad yönetimi protestoların başladığı günden itibaren muhalifleri bazı stratejilerle bölmeye çalıştı. Rejim muhalefet içinde bölünme yaratmak için, ilk olarak, aşiretler ve büyük aileler ile müzakereler gerçekleştirilmesi, olaylarda sorumlu görülen kişilerin görevden alınması, dini bir kanal olan El-Nur’a yayın izni verilmesi ve kadın öğretmenlerin nikab takmasına izin verilmesi gibi bir dizi kararlar aldı. Esad muhaliflerin yalnızca Sünni Araplardan oluştuğunu sürekli olarak vurguladı. Diğer taraftan, Esad yönetimi tarafından, 1962’den beri vatandaşlık kimliği olmayan Suriyeli Kürtlere kimlik verildi. Bölme planlarının son olarak, muhalifleri ayrıştırma politikasının bir parçası olarak, yönetim, radikal muhalifleri

serbest bıraktı (Baczko, Dorronsoro, & Quesnay, 2018: 92-94). Nitekim, serbest kalan kişiler Suriye'deki radikal grupların kurulmasında önemli rol oynadılar.

Suriye muhalefeti birçok gruptan oluşuyordu. Sivil muhalefet şehirde veya köyde yaşayan yoksullar, entelektüeller ve siyasi aktivistleri kapsıyor iken; İslam dinini ön plana çıkaran gruplar ve dini saiklerle mobilize olan Müslüman Kardeşler gibi daha ılımlı olarak tanımlanan gruplarla, IŞİD ve En-Nusra gibi radikal grupları içermekteydi (Kanbolat & Orhan, 2012). Bunun yanında bu gruplardan bağımsız hareket eden bir Kürt muhalefeti de söz konusudur.

Suriye iç savaşında yer alan tarafları rejim yanlıları ve rejim karşıtları olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Yerel anlamda rejim yanlıları Esad ailesi, Baas Partisi, Suriye Ordusu, El-Muhaberat ve Suriyeli milis gruplardan oluşmaktadır. Uluslararası anlamda ise rejim yanlıları Rusya, İran, Lübnan Hizbullah'ı ve Suriyeli olmayan milis gruplardan meydana gelmektedir. Buna karşı yerel anlamda rejim karşıtları Suriye Ulusal Konseyi, yerel sivil konseyler ve kurumlar, Özgür Suriye Ordusu, Ahrar uş-Şam, En-Nusra Cephesi, IŞİD ve çeşitli Kürt örgütlerinden teşekkül etmektedir. Uluslararası anlamda rejim karşıtları ise ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri Avrupa Birliği, Fransa, Türkiye, Suudi Arabistan ve Ürdün'den oluşmaktadır (Bilgin, 2019: 8-9).

Suriye muhalefeti, başlangıçta siyasal ve ekonomik reform talepleriyle yola çıkmasına rağmen ilerleyen süreçte bir dönüşüm yaşadı. Suriye ordusundan ayrılan subayların kurduğu Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) aktifleşerek Esad rejimine karşı silahlı mücadeleye başladı. Dolayısıyla masum reform talepleriyle başlayan süreç, rejim değişikliği hedefine dönüşmüş, hatta Suriye halkı Beşar Esad ve saldırılardan sorumlu Baas yöneticilerinin devrilmesinin yeterli olmadığını, cezalandırılmaları gerektiğini de ifade etmiştir (Canyurt, 2018: 1105).

Suriye iç savaşının başlarında askeri muhalefette ön plana çıkan ÖSO, homojen ve kontrol edilebilir bir yapı haline gelemedi ve dolayısıyla muhalefeti bir arada tutabilecek bir çerçeve sunamadı. Zamanla rejim muhalifleri birbirinden bağımsız pek çok gruba ayrıldı ve rejim güçleri ile çatışmalar hızlandıkça muhaliflerin çoğu radikalleşmeye başladı. Rusya'nın, İran'ın, Iraklı Şii milislerin ve Lübnan Hizbullah'ı savaşçılarının Esad rejiminin yanında yer alarak Suriye'de savaşımaya başlamaları çatışmalarda daha ayrımcı

dinamiklerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bununla birlikte, Suriye muhalefetine dahil olan yabancı savaşçılar ve radikal gruplar, Suriye’de oluşan güvenlik boşluğunu fırsat bilerek kısa zamanda sahadaki etkinlik alanlarını geliştirmeye başladılar (Ulutaş, Kanat, & Acun, 2015: 8-9).

Kaynakların sınırlılığı nedeniyle, rejim 2012 yılının başından itibaren ülkede Azez, El Bab, Halep, Rakka ve Deyz ez Zor gibi bölgeleri kaybetmeye başladı. 2013 yılı içerisinde rejimin ve muhalifleri hakim olduğu bölgeler belirginleşti. Muhalifler genel olarak Suriye’nin kuzey bölgelerine hakim oldular. Savaşın gidişatındaki ilk kırılma Suriye’ye rejimine destek olmak için Hizbullah, İranlı ve Iraklı milis gruplarının savaşa katılmasıyla gerçekleşti. Bu desteğin etkisiyle, 2014’de rejim Suriye’nin kuzeyindeki bazı bölgeleri tekrar ele geçirdi (Baczko, Dorronsoro, & Quesnay, 2018: 108-111).

Suriye’de 2013’te kurulan IŞİD, Suriye iç savaşında önemli aktörlerinden birisi oldu. Bu örgütün bu kadar etkili olmasında, propagandasını sosyal medya aracılığıyla çok iyi yapması ve yabancı savaşçıları ortak bir dava etrafında toplaması belirleyici olmuştur (Topal, 2016: 84). IŞİD’in bölgeye yerleşmesiyle, muhalifler ile radikal gruplar arasında ittifaklar oluşmaya başlamıştır (Canyurt, 2018: 1106). IŞİD muhalefeti dönüştürmekle kalmamış, Suriye muhalefetiyle toplu bir savaşa da girerek 2014 yılının başında ülkenin, Rakka ve Deyrizor dahil olmak üzere, doğu kısmının büyük bir bölümünü ele geçirdi (Ulutaş, Kanat, & Acun, 2015: 9). Böylece, IŞİD Suriye iç savaşının gidişatını değiştirdi. Suriye’deki IŞİD yapılanmasının küresel ve bölgesel aktörler açısından da önemli bir ulusal tehdit olarak kabul edilmesi de Suriye iç savaşına küresel aktörlerin aktif müdahalesine yol açarak savaşın seyrini önemli ölçüde etkilemiştir (Uzun, 2017: 9).

Suriye’de savaşla birlikte ön plana çıkan bir diğer yerel aktör ise Kürtlerdir. Suriye Kürtleri siyasi tarih konusunda Türkiye, İran ve Irak Kürtlerine nazaran çok bilinmemesine karşın Suriye iç savaşından sonra hepsinden daha fazla tanınır hale geldi. Suriye Kürtlerinin genelini desteklediği PYD (Demokratik Birlik Partisi), 2003 yılında kuruldu. PKK’nın Suriye kolu olarak görülen PYD Suriye savaşı sürecinde hem militan, hem mühimmat, hem propaganda hem de ideolojisi anlamında PKK’dan destek aldı. Beşar Esad, Kürtlerin muhalefete katılmasını önlemek için Suriye’de Kürtlerin durumlarını düzeltecek kararlar aldı. Şam Baharı sürecinde kimlik verilmesiyle başlayan süreç, rejimin Suriye Kürtlerinin üzerindeki baskıları kaldırmasıyla yeni bir aşamaya geçti. Temmuz 2012’de Suriye’nin

kuzeyinden rejim güçlerinin çekilmesiyle Kürt güçleri bölgede idareyi ele aldı. PYD'nin, radikal gruplar ve özellikle IŞİD ile yaptığı mücadeleler uluslararası alanda sempati kazanmasına yol açtı (Topal, 2016: 91-92). IŞİD'in saldırılarına karşı Kobani'de verdiği mücadeleyle Batılı devletlerden önemli maddi ve manevi destek aldı.

Küresel ve bölgesel aktörlerin Kürtleri temsilen ön plana çıkan bir aktör olan PYD ve onun silahlı kolu olan YPG (Halk Savunma Birlikleri) ile yakın ilişkiler kurmaları da Suriye iç savaşındaki dengeleri etkilemiştir. 2015 sonrasında YPG sadece ABD'nin değil Rusya ve İran koridoru için önemli bir bölge olan kuzey Suriye'yi etki alanında tutmak isteyen İran'ın da desteğini aldı. Bu destekler ile hatırı sayılır toprak sahibi olan PYD/YPG, Türkiye'nin güvenlik endişelerini artırdı. Türkiye kendisine güvenlik tehdidi olarak gördüğü PYD'nin kazanımlarını engellemek ve bu hareketi geriletmek amacıyla Suriye'nin kuzeyine askeri operasyonlar düzenlemeye başladı. Ağustos 2016'da "Fırat Kalkanı Harekatı" adlı operasyonlar düzenlenmiştir. ABD öncülüğündeki koalisyonunun, içinde PYD/YPG'nin de bulunduğu Suriye Demokratik Güçleri'nden oluşan yeni bir sınır güvenlik gücü oluşturma girişimi Türkiye'nin Ocak 2018'de "Zeytin Dalı Harekatı" ile Suriye'ye ikinci doğrudan askeri müdahalesine yol açmıştır. PYD/YPG'nin Suriye'deki varlığı, Rusya'ya Suriye üzerinde, Amerika Birleşik Devletleri ve İran'a ise Türkiye üzerinde baskı yapabilme olanağı sağlamaktadır (Bilgin, 2019: 12-13). Dolayısıyla bu durum karar verme süreçlerinde belirleyici olup, müdahalecilerin yöntem ve stratejilerinde duruma göre değişiklikler yapmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, Suriye iç savaşını daha karmaşık bir hale getiren konulardan birisi de Kürt meselesidir.

Suriye krizinde yerel aktörlerden daha fazla küresel ve bölgesel aktörlerin etkisi oldu. Krizin ilk dönemlerinde ABD daha çok etkiliydi ve Suriye meselesinin krize dönüşmesinde ABD ve müttefiklerinin etkisi çok büyüktür. Zaman içerisinde Suriye krizine Rusya, Fransa, İran ve Türkiye gibi aktörlerde dahil oldular. Suriye krizine müdahil küresel aktörlerin yanı sıra Suudi Arabistan ve İran gibi bölgesel aktörler de bölgede etki alanlarını korumak ya da genişletmek amacıyla mezhepçi bir yaklaşımla iç savaşa dolaylı olarak müdahil oldular. Nitekim, bölgesel aktörler bunu Ortadoğu'daki stratejik çıkarları bağlamında kitle desteği sağlamaya yönelik pragmatik bir yol olarak gördüler. ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve Çin gibi küresel aktörler de yine benzer saiklerle Suriye iç savaşına müdahil olarak sorunun derinleşmesine yol açtılar (Atlıoğlu, 2018: 147-149).

Suriye, Arap ayaklanmalarının en olumsuz etkilerinin yaşandığı ülkelerden biri oldu. Yönetim değişikliği yaşanmadığı gibi ülkede istikrar ve güven ortamı da oluşturulamadı. Bunun yerine ülkede kaos ve güvensizlik hali egemen oldu (Çelik, 2015: 45). Ayrıca, Suriye iç savaşında ortaya çıkan güvensizlik ve istikrarsızlık nedeniyle Suriye’de yaşayan milyonlarca insan hem ülke içinde yer değiştirmek hem de ülke dışına göç etmeye mecbur kalmışlardır (Ağır & Aksu, 2017: 50). Suriye iç savaşı nedeniyle 2011 yılında 22 milyon olan Suriye nüfusun yaklaşık 11 milyondan fazlası evlerini terk etmek zorunda kaldı. Bu 11 milyon kişinin 6 milyonu Suriye içerisinde yer değiştirdi ve geri kalan 5 milyondan fazla insan ise başka ülkelerde mülteci olarak yaşamaya başladı. Suriyelilerin 3,5 milyondan fazlası Türkiye’ye, 1,5 milyonu Lübnan ve Ürdün’e, 1 milyona yakını ise Avrupa’ya mülteci olarak yerleştiler. Diğerleri ise çeşitli Ortadoğu ülkelerine gitmek zorunda kaldılar (BBC, 2018a). Bu insani olumsuzlukların yanı sıra ekonomik anlamda da Suriye ciddi zararlara uğradı. Suriye iç savaşı sebebiyle Kasım 2016 yılına kadar olan süreçte Suriye’nin sermaye kaybı 259 milyar dolar civarındadır (BBC, 2016).

Böyle tarihsel ve sosyal arka plana sahip olan Suriye meselesine bölgesel ve küresel aktörlerin farklı biçimlerde ve farklı yerel aktörler üzerinden müdahil olması söz konusudur. Bu çalışmada, küresel aktörlerin Mart 2011 sonrasında Suriye iç savaşı üzerindeki etkileri güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çalışma, küresel aktörlerin Suriye meselesine müdahalelerinin, genel olarak, sorunları çözmek yerine daha fazla derinleşmesine neden olduğunu ve yaşanan çatışma ortamını daha karmaşık hale getirdiğini ileri sürmektedir. Bunu göstermek için, ilerleyen bölümlerde sırasıyla, Suriye krizinde etkili küresel aktörler olan, ABD, Rusya ve AB’nin Mart 2011’den bugüne Suriye politikaları incelenmektedir.

3. BÖLÜM: GÜVENLİKLEŞTİRME ÇERÇEVESİNDE KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE İÇ SAVAŞINA DAİR POLİTİKALARI

Ortadoğu petrol, doğalgaz üretimi ve rezervlerinin fazlalığı yanında ulaşım yollarının geçtiği ve kesiştiği bir bölge olmasından dolayı her zaman uluslararası ilişkilerin merkezinde olmuştur. Dolayısıyla jeopolitik konumu ve enerji kaynakları bakımından çok zengin olan Ortadoğu üzerinde tek bir küresel gücün hakim olması pek mümkün görünmemektedir. Dünyanın en büyük askeri gücüne sahip olan Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere tüm küresel aktörler bu gerçeği kabul etmektedir (Peköz, 2007: 9). II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada egemen olan iki büyük güç ABD ve SSCB'nin yanı sıra AB için de Ortadoğu önemli bir politik, stratejik ve ekonomik alan olma özelliği taşımaktaydı (Dilek, 2017: 59) Bu yüzden, küresel güçler bölgede etkili olabilmek için stratejik bazı adımlarla politikalarını temellendirmeye başladılar.

Suriye de kuzeyde Türkiye, güneyde Ürdün ve İsrail, doğuda Irak, batı da ise Lübnan ve Doğu Akdeniz ile sınır komşusu olan jeopolitik açıdan önemli bir ülke olarak hem küresel hem de bölgesel aktörlerin ilgisini çekmektedir. Bu nedenle, pek çok aktör siyasi, etnik ve kültürel bağları ile Suriye'deki yerel aktörler üzerinde etki alanı oluşturmak istemektedir. Suriye rejimi ile muhalifler arasındaki çatışmalara, birbirlerine rakip olup çıkarları çatışan küresel ve bölgesel aktörler ulusal menfaatleri doğrultusunda müdahil olmuşlardır.

Küresel aktörlerin Suriye iç savaşına müdahaleleri yöntem ve zamanlama açısından iki farklı dönemde ele almak gerekir. 2011-2014 arasındaki dönem ve 2014-2018 arasındaki dönem. Öncelikle, 2011 ve 2014 yılları arasındaki dönemde ABD ve Batı müttefikleri rejime karşı ekonomik yaptırımlar uygulama yoluna gitti. Bu duruma tepki olarak Rusya, Suriye rejimine ekonomik destek verdi. Diplomatik alanda ise Washington ile Brüksel'in Esad'a karşı gerçekleştirmek istediği müdahaleyi Moskova engelledi. Ayrıca Batılı devletler Şam rejimine karşı olan muhalifleri askeri olarak destekler iken Rusya rejime destek verdi (Bilgin, 2019: 12). Bu bağlamda bir iç siyasi mesele olarak başlayan süreç zaman içerisinde iç savaşa ardından küresel aktörlerin katkılarıyla bir nevi “vekalet savaşına” dönüştü (Dalar, 2016: 39). 2014 ile 2018 yılları arasındaki ikinci dönemde ise, IŞİD'in bölgede çok ciddi yükselmesi tüm aktörlerin politikalarını etkiledi ve Suriye iç savaşına daha fazla müdahil olmalarına zemin hazırladı. Bu çerçevede, küresel aktörlerin

ulusal çıkarları doğrultusunda doğrudan Suriye'ye askeri müdahale etmeleri sürecin kriz halini almasına sebep oldu.

Suriye savaşında ABD ve Rusya öncü konumunda olmalarının yanı sıra taraflar arasında Ukrayna ve Suriye krizlerinin yakın zamanda içerisinde meydana gelmesi Soğuk Savaşın tekrar yaşanacağı sorularını akıllara getirmiştir. Suriye meselesinde en aktif küresel aktör olan Washington, Moskova ve Brüksel'in Suriye politikalarını güvenlikleştirme çerçevesinde ele almak açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim küresel güçler, kendi ekonomik ve stratejik çıkarlarını gerçekleştirmek için Suriye meselesinin bölge ve küresel açıdan bir güvenlik tehdidi ortaya koyduğu yönünde bir söyleme dayanmaktadır. Suriye iç savaşı konusunda geliştirdikleri güvenlikleştirmeler doğrultusunda kendi halkları ve uluslararası kamuoyunda bu yönde bir algı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Genel anlamda oluşturdıkları algılar üzerinden eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. ABD ile Rusya arasındaki çatışma, birbirlerine karşı psikolojik üstünlük sağlama, prestijlerini artırma ve ekonomik kazanım sağlama hedeflerine dayanmaktadır. Bu bölümde, Suriye iç savaşına etkilerini anlamak amacıyla ABD, Rusya ve AB'nin politikaları güvenlikleştirme çerçevesinde analiz edilecektir.

3.1. ABD'nin SURİYE POLİTİKASI

3.1.1. ABD-Suriye İlişkileri

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin Batı dünyasının liderliğini ve sorumluluğunu yüklenmesinin nedeni, SSCB'nin dünyaya yayılma politikasına karşı diğer Batı devletlerinin güçsüz olmasıdır. ABD, Ortadoğu'da SSCB'nin ilerlemesini ve etki alanını genişletmesini engellemeye dayalı bir politika izledi (Uçarol, 2015, s. 982-983). Nitekim, ulusal menfaatleri için Ortadoğu'da güçlenmek isteyen Washington, bölgedeki kritik ülkelerden birisi olan Suriye ile temaslara başladı.

ABD'nin Suriye'yle diplomatik ilişkileri 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlık ilan etmesinden sonra Washington'un Şam'da konsolosluk açması ve 1947'de Suriye'yi tanınmasıyla başladı. Soğuk Savaş döneminde Suriye üzerinde söz sahibi olmak isteyen ABD, General Hüsnü Zaim tarafından 30 Mart 1949'da gerçekleştirilen darbe sonrasında Şam ile iyi ilişkiler içine girdi. Aralık 1949'da darbe ile başa geçen Albay Edip Çiçekli de ABD ile yakın ilişkilere girmek istemişse de 1954 yılında bir başka darbeye görevden

uzaklaştırıldı. Gerçekleşen darbe sonrasında Suriye’de sivil siyasetin önü açıldı. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’nin etkisiyle Suriye’de hızla gelişen komünist hareketler, 1954’ten sonra ülke siyasetinde daha etkin olmaya başladı. Özellikle Sosyalist Baas Partisinin ön plana çıkmasıyla Şam-Moskova yaklaşması Washington’un endişelenmesine ve gelişmeleri yakından izlemesine sebep oldu (Çakırbaş, 2018: 35).

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada Suriye’nin SSCB’nin Ortadoğu’daki önemli bir müttefiği olması ve Suriye’nin ABD’nin bölgedeki müttefiği İsrail’le Golan Tepeleri işgali nedeniyle ilişkilerinin kötü ilerlemesi ABD-Suriye ilişkilerinin olumsuz seyretmesine yol açmıştır. Ayrıca Washington, teröre destek veren ülkelerden birisi olarak gördüğü Suriye’ye karşı ekonomik yaptırımları 1979’dan beri devam ettirmesinin yanı sıra ABD vatandaşlarına karşı yapılan birçok terör eyleminden sorumlu tuttuğu Hizbullah’ı Suriye’nin özgürlük savaşçıları olarak görmesi gibi etkenler de iki ülke arasındaki gergin ilişkilerin devamına neden olmuştur (Humud & Blanchard, 2020: 31).

Suriye, 1979’da gerçekleşen İran devrimini hemen tanıdı ve 1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-Irak savaşında İran’ı destekledi. Bu savaşta ABD’nin Irak’ı desteklemesi ve silahlandırmasından dolayı ilişkiler gerginliğini korudu (Gani, 2011: 11). Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD’nin güvenlik söylemleri zamanla değişmiş, Soğuk Savaş bitmeden önceki “Sovyet ve komünist tehlikesi” söylemi yerini Soğuk Savaş sonrası “haydut devletler” tehlikesi söylemine bırakmıştır. Bu devletler ABD tarafından İran, Irak, Küba, Kuzey Kore, Libya ve Suriye olarak tanımlanmıştır. Washington 11 Eylül saldırıları sonrasında yeni düşman algısını terörizm söylemi etrafında şekillendirdi. Bundan dolayı “şer eksen”, “terörle mücadele” ve “önleyici saldırı” gibi ifadeler “Bush Doktrininde” yer aldı. ABD Başkanı George W. Bush ikiz kulelere yapılan saldırıdan kısa bir süre sonra yapılan Senato toplantısında devletlere “*ya bizimlesiniz ya da teröristlerle birlikte*” (Akçay & Akbal, 2013: 9-20) diyerek Ortadoğu’da devletler arasında yarattığı düşman devletler-dost devletler ikiliğinin altını çizdi (Karakoç, 2013: 234-236).

Haydut devletlerden birisi olarak gördüğü Suriye’nin Hizbullah’ı desteklemesi ve barındırmasının yanı sıra Lübnan’ı da istikrarsızlaştırarak ABD’nin Ortadoğu’daki en önemli müttefiği olan İsrail’e yönelik tehditleri artırması, ABD’nin Suriye politikasındaki belirleyici olan noktalardır (Spetalnick, 2007). Ancak 11 Eylül sonrasında Washington’un

güvenlik söylemleri, Irak ve Afganistan’a doğrudan müdahale pratiği Ortadoğu’da Amerikan karşıtlığını destekledi. Bush dönemi ABD’nin imajını olumsuz etkilediği için Obama yönetimi Amerikan karşıtlığı algısını kırmakla uğraştı. Öte yandan ABD’nin Irak ve Afganistan işgallerinde hem istediğini alamaması hem de işgallerin maliyetinin çok yüksek olması daha kontrollü hareket etmesine yol açtı.

Bölgede yükselen Amerika karşıtlığı, Obama yönetimini daha farklı bir strateji izlemeye itmiş ve bu bağlamda mevzilenme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu politika çerçevesinde, ABD merkezi güvenlik konularından fiili olarak uzak durarak, uluslararası kurumları kullanma stratejisi belirledi. Bush yönetiminin müdahaleci, sert ve tek taraflı politikasının aksine Obama yönetimi müdahaleden uzak, yumuşak ve çok taraflı bir politikayla Ortadoğu’daki değişimlere pasif olarak destek verdi. Böylece Washington, bölgesel aktörlerin aralarındaki mücadeleleri uluslararası kurumlar vasıtasıyla kontrol etme stratejisi izlemeye başladı (Yalçın, 2016: 25-26). Bunun yanı sıra yerel aktörleri de “Geriden Liderlik Etme” (*Leading from behind*) politikası çerçevesinde destekleyerek olabildiğince savaş alanından fiilen uzaklaştı. Bu doğrultuda, Suriye’de ABD’nin ulusal menfaatlerine muhalif gördüğü unsurlara karşı başta YPG olmak üzere her alanda yerel aktörleri destekledi (Williams, 2016: 84-85).

ABD Başkanı Obama, 18 Ağustos 2011’de Suriye’de yaşanan iç huzursuzluklarla ilgili olarak “ *Suriye’nin geleceği Suriye halkı tarafından belirlenmelidir. Ancak Beşar Esad halkın önünde büyük bir engeldir. Suriye halkının iyiliği için, Başkan Esad’ın kenara çekilme vakti geldi*” (Wilson & Warrick, 2011) değerlendirmesinde bulundu. Arap Baharı, Suriye’ye sıçradığında bölgesel müttefikleri Washington’dan başlangıçta Libya’da olduğu gibi bir askeri müdahale gerçekleştirmesini bekledi. ABD ve Batı ülkeleri, Libya müdahalesinde olduğu gibi Suriye meselesinin de BM Güvenlik Konseyi’nde görüşülmesini istediler. Ancak Rusya ve Çin’in karar tasarısını her defasında veto etmesinden dolayı bir sonuç alınamadı.

Suriye’de iktidara yönelik protestolarda muhaliflerin öldürülmesi, sürgün ve tutuklanmaları nedeniyle ABD, 6 Şubat 2012’de Şam’daki elçiliği kapatıp büyükelçisini geri çekti. Washington yaptığı resmi açıklamada ABD’nin Suriye’deki muhalefetle ilişkilerine devam edeceğini ve Suriye halkının taleplerini siyasi çözümlerle destekleyeceğini vurguladı (Altınkaş, 2012: 149). ABD, Şam’ın İsrail karşıtı, Rusya yanlısı

politikası ve İran ile iyi ilişkilerinden dolayı Esad rejiminin devrilmesini destekledi. Diplomatik alanda Rusya'nın karşıt tutumundan dolayı bunu gerçekleştiremeyen ABD, Suriye'deki muhalifleri desteklemeye başladı. Başlangıçta Esad rejimi karşısında en güçlü konumda olan ÖSO'yu destekleyen ABD, zaman içerisinde PYD'ye desteğini ön plana çıkardı. Suriye'de, 2014'de IŞİD'in hızlı bir şekilde yayılması ve güçlenmesi üzerine hem diplomasisini hem de güvenlikleştirmelerini değiştirdi. Bu bölümde, ABD'nin Suriye iç savaşındaki politikaları güvenlikleştirmeleri çerçevesinde incelenecektir.

3.1.2. ABD'nin Suriye İç Savaşına Yönelik Güvenlikleştirmeleri

ABD'nin Mart 2011'den itibaren Suriye politikasına bakıldığı zaman Suriye rejiminin lideri Beşar Esad ile birlikte hem uluslararası güvenliğe hem de ABD'nin ulusal güvenliğe bir tehdit olarak tanımlandığı görülür. ABD'nin Suriye rejimini bir güvenlik meselesi olarak sunması buna karşı alınması gereken tedbirlerin de gündeme getirilmesine neden olmaktadır. Bu bölümde, ABD'nin Suriye iç savaşı çerçevesinde söyleme dayalı nasıl bir güvenlikleştirme politikası izlediği ele alınacaktır.

3.1.2.1. ABD'nin IŞİD Öncesi Güvenlikleştirmeleri

ABD, iç savaşın ilk döneminde Suriye rejimine yönelik geliştirdiği güvenlik perspektifini BM çerçevesinde kabul ettirmeye çalıştı. Obama hükümeti Suriye meselesine dair söylemlerinde Beşar Esad'ın kendi yurttaşlarına karşı gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri ve rejimin kitle imha silahları bulundurduğu yönündeki iddialar egemendi. BM Güvenlik Konseyi'nde Amerikalı temsilciler tarafından bu meseleler üzerinden Suriye rejimi güvenlikleştirilerek, hedef kitle olan ABD kamuoyu, BM üyesi ülkeler ve uluslararası kamuoyu Suriye'ye yönelik olağanüstü tedbirler alınması yönünde ikna edilmeye çalışıldı. ABD bu yolla bölgede kendisine önemli bir rakip olarak gördüğü Suriye rejiminin önemli destekçisi olan Rusya'nın etkisi ve gücünü de kırmaya çalışmıştır. ABD bu çerçevede hedeflerinin gerçekleşmesi için Libya'da yapıldığı gibi Beşar Esad'ın bir uluslararası müdahale ile görevden uzaklaştırılması gereğinin altını çiziyordu.

Böylece, Suriye meselesi, ilk olarak, 21 Nisan 2011'de BM Güvenlik Konseyi'nin Genel Kurulunda gündeme getirildi. ABD'nin başını çektiği ülkeler Suriye meselesinde Libya benzeri bir karar alma taraftarı olmalarına rağmen Rusya ve Çin bu çabaları engellediler.

Konunun uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eder boyutta olmadığını ifade ederek Suriye'ye bir müdahale yapılması yönündeki öneriyi BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde veto ettiler. Böylece Batılı güçlerin acil ve istisnai tedbirler bağlamında Suriye'ye askeri müdahalenin önü kapandı. Suriye meselesi BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine 27 Nisan 2011'de bir kez daha getirildi. Aynı şekilde ABD, Moskova ve Pekin'in Suriye rejimini destekleme kararlılığı nedeniyle sonuç alamadı (Dalar, 2016: 10-11).

Suriye'nin başlıca müttefiklerinden olan Rusya'nın vetosunu anlamak çok zor değildi. Çin ise Arap Baharı başladığı ilk dönemde siyasi gelişmelere çok müdahil olmadan ekonomik çıkarlarını sürdürmeyi amaçlamıştır. Ancak bölgede hızla değişen dengeler ve dönüşümler Pekin'de siyasi denklemin dışında kaldığı zaman ekonomik çıkarlarının zarar görebileceği yönünde bir endişe yaratmıştır. Nitekim, Çin ekonomik büyümesini sürdürebilmek için Ortadoğu petrolleriyle bağlantılı olan enerji kaynakları ve nakil hatlarını güvence altına alması gerektiğinin ve bunun için de siyasi anlamda daha etkin olması gerektiğinin farkındadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı Wang Yi “*Çin'in Ortadoğu'daki rolü azalmayacak, artacaktır*” (Atlı, 2014: 136-137) sözü ile aslında Çin'in Ortadoğu ile sadece ekonomik değil tüm alanlardaki işbirliğine hazır olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda, ABD'nin Ortadoğu'da etkinliğinin azalması Çin için önemli görünmektedir.

Rusya ve Çin'in politikalarından dolayı BM Güvenlik Konseyi'nde istediği neticeyi alamayan ABD, Ortadoğu ve Avrupa devletlerini “Suriye'nin Dostları” girişimi adı altında bir araya getirerek Suriye'ye dair Amerikan politikasını kabul ettirmeye çalıştı. İlk toplantısı Şubat 2012'de yapılan Suriye'nin Dostları girişimi Suriye devlet televizyonu tarafından “sömürgeciliğin sembolü” olarak değerlendirildi (Karakoç, 2013: 241). BM dışında gerçekleştirdiği buluşmalarla Rusya ve Çin'in Suriye konusundaki etkinliklerini kırmaya çalıştı. Buna paralel olarak Arap devletlerinin de yardımıyla Esad rejimine karşı tüm muhalifleri Suriye Ulusal Koalisyonu altında birleştirmeye uğraştı ve uluslararası alanda tanınmalarını sağladı (Crocker, 2013). ABD, bunların yanı sıra, Esad rejimine karşı ekonomik yaptırımlar da uyguladı ve Suriye'nin uluslararası kamuoyunda desteksiz kalması için diplomasi yürüttü.

Suriye meselesini diplomasiyle çözmeyi planlayan Washington, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un selefi olan Kofi Annan'ı BM Suriye özel elçisi olarak atamasını destekledi. Gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda Kofi Annan Suriye meselesinin çözümü için altı

maddelik bir barış planı ortaya koydu. Fakat Suriye rejiminin bu planı uygulamayı kabul etmemesi dolayısıyla Annan planı başarılı olamadı. Aynı dönemde BM Güvenlik Konseyi'nde genel olarak Suriye'de taraflar arasında ateşkes sağlanmasıyla ilgili olan 2042 sayılı karar oy birliği ile kabul edildi. Bu kararın kabul edildiği toplantıda ABD'nin BM büyükelçisi Susan Rice “*Suriye’de meşru ve istikrarlı*” (UN Security Council, 2012a) bir hükümet planına bağlılıklarını ifade etti. ABD her fırsatta, Şam rejimini “Arap ayaklanmaları” başladığından beri halkına katliama varan şiddet uygulaması nedeniyle meşru hükümet olarak görmediklerini belirtti. ABD güvenlikleştirme politikası çerçevesinde Suriye rejimini hem Suriye halkı için hem de uluslararası güvenlik açısından bir tehdit olarak tanımlamaya çalışmıştır.

ABD, diplomasi kanallarıyla Suriye sorununu çözmemesine rağmen, tek başına uygulayacağı askeri yöntemlerden de uzak durmayı tercih etti. Nitekim 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında başlatılan Irak’a askeri müdahalenin 2003’ten 2011’e kadar ABD’ye olan askeri maliyeti 1.06 trilyon dolardı. Benzer rakamlar Afganistan Savaşı için de geçerli olması askeri bütçenin artmasına sebep oldu. ABD’nin Ortadoğu’daki varlığının yarattığı kaos, ciddi mali yük, Amerikan karşıtlığı ve ABD halkının tepkilerinden dolayı Başkan Obama bölgesel ve yerel aktörler üzerinden bir politika yürütmeyi ifade eden “geriden liderlik” yaklaşımını benimsedi. Bu çerçevede, 2009’dan 2011’e kadar Amerikan askerlerinin Irak’tan kademeli olarak çekileceğini açıkladı (Amadeo, 2019).

ABD’nin geriden liderlik politikasını 2012’de yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji belgesindeki; “*yakın müttefiklerinin adeta ABD’nin vekili gibi hareket ederek, Washington’un ulaşamadığı yerlerde kendi çıkarlarıyla birlikte Amerikan’ın da çıkarlarını koruyacaklarını*” (U.S. Department of Defense, 2012: 4) belirten ifade iyi açıklamaktadır. ABD, savunma stratejisine uygun olarak, Suriye’nin hava savunma sisteminin güçlü olmasını ve önemli ölçüde Esad yanlısı bir kesimin bulunması göz önünde bulundurarak Suriye meselesini askeri tehditten uzak durarak bölgesel müttefikleri ve Suriye muhalefeti üzerinden onlara destek vererek çözmeyi planladı (Akçay & Akbal, 2013: 24).

ABD Senatörü John McCain, bu çerçevede Mayıs 2013’te Suriye muhalefeti ile görüşmelerde bulundu. McCain, Suriye iç savaşı başladığından bu yana Suriye’yi ziyaret eden en üst düzey ABD yetkilisiydi. Suriye muhalefeti sözcüleri McCain’dan ABD hükümetinin mühimmat, tanksavar füzeleri ve uçaksavar silahlarıyla ilgili kendilerini

destekleme kararı almasını istediler. Suriye rejim güçlerine karşı bir uçuşa yasak bölgenin oluşturulmasını, Lübnan ve Suriye’de faaliyet gösteren Hizbullah’a karşı stratejik saldırıların gerçekleşmesini de talep ettiler. Görüşmede Suriye rejimi tarafından bir çok defa kimyasal silah kullanıldığını ileri sürdüler (Rogin, 2013). ABD, Suriye rejimine yönelik uyguladığı güvenlikleştirme politikasında muhalefetin rolü önemliydi.

ABD’nin Suriye iç savaşında güvenlik tehdidi olarak ileri sürdüğü en önemli noktalardan birisini kimyasal silah meselesi oluşturmaktaydı. Muhalefetin bunu destekler ifadeleri ABD politikasının başarılı olması açısından önemliydi. Nitekim, ABD Savunma Bakanı Chuck Hagel Suriye’de kimyasal silah kullanıldığınıyla ilgili istihbarat aldıklarını belirtmesi üzerine ABD Başkanı Obama Ağustos 2012’de yaptığı açıklamada “*Suriye’ye karşı askeri operasyonlara izin vermediğini ancak kimyasal silahların kullanması halinde sınırların aşılacağını ve Şam rejimine karşı askeri müdahalede bulunabileceklerini*” (Güner, 2016: 280) belirtti. Human Rights Watch’ın raporuna göre, Suriye yönetimi 21 Ağustos 2013’te muhalefete karşı kimyasal silah kullanmaya başladı (Human Right Watch, 2018).

ABD, Suriye rejiminin kimyasal silah kullanma meselesinin sürekli altını çizerek bu durumu hem ABD’nin ulusal güvenliğine hem de uluslararası güvenliğe önemli bir tehdit olarak tanımladı. Bu çerçevede başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim gerçekleştirdiği diplomatik görüşmelerin sonunda ABD, BM Güvenlik Konseyi tarafından 27 Eylül 2013’de Suriye rejiminin elinde bulundurduğu kimyasal silahların ortadan kaldırılmasını öngören bir karar alınmasını sağladı. Karara göre, Suriye rejimi kimyasal silahları kullanmayacak, geliştirmeyecek ve üretmeyecek veya stoklama yapmayacaktı. Ayrıca Suriye doğrudan veya dolaylı yollardan devletlere veya devlet dışı aktörlere kimyasal silah transferi sağlamayacaktı (UN Security Council, 2013: 2-3).

Sonuçta, ABD Rusya ile anlaşarak Esad rejiminin elindeki kitle imha silahlarını imha ettirdi. Bu bağlamda, hem İsrail’i koruma altına almayı hem de radikal grupların eline kimyasal silahların geçmesini engellemeyi hedefledi. Öyle ki 2015 yılında yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde Suriye iç savaşı konusundan çok kısa bahsedilmesi Washington’un eylemsizlik politikasını göstermektedir. ABD, kararlı bir duruş almaktan kaçınarak riskten uzak olmayı tercih etmiştir. Çünkü Obama yönetimi, geriden liderlik politikası doğrultusunda Suriye rejimini bir güvenlik sorunu olarak

tanımlayarak uluslararası diplomatik müzakereler doğrultusunda kendi politikasına destek sağlamaya çalıştı. Bu stratejiyle kendi ekonomisini iyileştirmeyi ve sürdürülebilirliği olan uluslararası düzeni desteklemeyi planladı.

BM Güvenlik Konseyi, Annan Planı ve BM dışında gerçekleştirilen oturumlardan tam olarak istediği sonucu alamayan ABD, Suriye konusunda hedef kitleyi ikna edebilmek için diplomatik eylemlerini Cenevre zirvelerine taşıdı. ABD'nin öncülüğünde Beyaz Saray ve Kremlin'in dahil ettiği ülkelerin katılımı ile I. Cenevre Zirvesi yapıldı. ABD'nin kendi ulusal menfaatlerine tehdit olarak tanımladığı Beşar Esad'ın olmadığı bir geçiş hükümeti kurulması yönündeki ısrarları ve bunun genel kabul görmemesi müzakereleri sonuçsuz bıraktı (Heller, 2017).

ABD, Suriye meselesini Birleşmiş Milletler çatısı altında istediği doğrultuda çözümleyemeyeceğini anladığı için konuyu Cenevre görüşmelerine taşımıştı. ABD'nin öncelikli hedefi Esad'ın görevden alınması ve bir geçiş hükümeti kurulmasıydı. Bu hedefini gerçekleştirmek amacıyla, ABD katıldığı her toplantıda Esad'ı bir güvenlik meselesi olarak tanımladı. Bu çerçevede, Esad'ın Suriye halkına karşı bir güvenlik tehdidi olduğu yönünde söylemleriyle Amerikan ve uluslararası kamuoyunu bu yönde ikna etmeye çalıştı.

Ocak 2014'te Suriye rejimi ile muhaliflerin de katıldığı II. Cenevre zirvesinde ABD Dışişleri Bakanı Kerry, *“Beşar Esad'ın kurulacak geçici hükümette yer alması hiçbir şekilde söz konusu olamaz”* (CNN, 2014) demesi Suriye Dışişleri Bakanı Muallim'in sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Toplantıya katılan aktörlerin birbirlerini suçlayan ve uzlaşmaz tavırları nedeniyle bu zirve de sonuçsuz kaldı.

Genel olarak zirvelerinin başarısız olmasının sebebi, Esad yönetimi konusunda ABD'nin başını çektiği Batılı ülkeler ile Rusya ve Çin gibi ülkeler arasında önemli yaklaşım farkı bulunmasıdır. Özellikle ABD'nin Esad rejimini güvenlikleştirmesi Suriye'de aktif rol alan Rusya tarafından kabul görmemektedir. ABD'nin bu politikası radikal muhalif örgüt olan IŞİD'in Musul'u işgal etmesi ve Suriye topraklarında ilerlemeyi sürdürmesi sonrasında dönüşüm geçirmiştir (Karakoç, 2014: 604-606).

3.1.2.2. ABD'nin IŞİD Sonrası Güvenlikleştirmeleri

2014 yılından itibaren, IŞİD'in gücünü Suriye'de hızla artırmasıyla Suriye iç savaşının iyice derinleştiği ve karmaşık hale geldiği bir döneme girilmiştir. ABD bu dönemde Esad yönetiminden daha tehlikeli olarak gördüğü bir tehdidi bertaraf etmeye odaklanmak zorunda kaldı. Esad yönetimine dair politikasını gözden geçirdi. Bunu Suriye meselesine dair söylem değişikliğinden takip etmek mümkün görünüyor.

IŞİD'in Haziran 2014'te Irak'ın Musul kentini ele geçirerek sözde İslam Devleti hilafetini ilan etmesi ve Suriye'de önemli toprak kazanımları kaydetmesine üzerine bu örgütle mücadele için ABD öncülüğünde uluslararası koalisyon güçleri oluşturuldu. IŞİD'in bölgede güç kazanmasını ve ilerlemesini ciddi bir tehdit olarak gören ABD Başkanı Obama, Eylül 2014'de yaptığı açıklamada *“Ülkemizi tehdit eden teröristleri nerede olurlarsa olsunlar avlayacağız. IŞİD'e karşı Suriye'de ve Irak'ta operasyon düzenleme konusunda tereddüt etmeyeceğiz”* (Sopel, 2014) dedi.

ABD Başkanı Obama'nın bahsettiği tehdit ABD'ye doğrudan bir saldırı değil ABD'nin bölgedeki ulusal menfaatlerine zarar verilmesini ifade etmektedir. ABD'nin IŞİD'in bölge güvenliğine bir tehdit olduğu yönündeki söylemi etrafında biraraya gelen devletlerin oluşturduğu uluslararası koalisyon 22 Eylül 2014'de Suriye'de IŞİD'in komuta merkezi olan Rakka ve İdlib'e hava saldırıları düzenledi. Bölgede Suriye'nin dışındaki IŞİD militanlarının olduğu yerlere de jetler, bombardıman uçakları ve Tomahawk füzeleriyle gerçekleştirilen operasyonlarda çok sayıda IŞİD militanı etkisiz hale getirildi (Chulov, Ackerman, & Lewis, 2014).

Suriye'de radikal grupların güçlenmesiyle kimyasal silah konusu ABD açısından daha önemli bir hale geldi. ABD'nin Şubat 2015'de yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde kitle imha silahları yine tehdit olarak vurgulanmıştır. Bu belgede, ayrıca IŞİD'in gerçekleştirdiği insanlık suçları ve toplu katliamları durdurmaya karşı ABD'nin tüm ulusal gücünü kullanacağı belirtilmiştir. Bunun yanında ABD'nin müttefikleriyle birlikte hareket etmeye devam edeceğini açıklaması Suriye'de yaşanan gelişmelere kolektif bir müdahale halinde olacağını ima etmiştir (Kanat, 2015: 6-7).

Obama döneminde yayınlanan strateji belgelerinde Suriye’de yaşananların sadece ABD’nin ulusal güvenliğine değil müttefiklerinin güvenliğine bir tehdit oluşturduğu vurgusu önemlidir. IŞİD’in güçlenmesi sonrasında ABD’nin Ulusal Güvenlik Strateji belgelerinde vurgu Esad rejimi tehlikesinden Suriye’nin toprak bütünlüğünün tehdit altında olmasına kaydırılmıştır. Bu yaklaşım, siyaset bilimcisi Boaz Atzili’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında “*sınırları sabit tutma takıntısı*” (Gelvin, 2016: 397) olarak değerlendirilebilir. ABD bu çerçevede, bölgedeki dengeleri bozabilme potansiyeline sahip olan IŞİD’i önemli bir güvenlik meselesi olarak tanımlamış ve uluslararası toplumu bu yönde ikna etmeyi başarmıştır.

ABD’nin Ortadoğu politikasının en önemli dayanaklarından biri İsrail yanlısı tutumudur. Suriye iç savaşı çerçevesinde de bu nokta belirleyici olmuştur (Karakoç, 2013: 227). Suriye, İsrail ile 1967’den beri işgal altında tuttuğu Golan Tepeleri dolayısı ile ihtilaf halinde olan bir ülkedir. ABD’nin Suriye rejimi karşıtı tutumunda bu durumun da destekleyici olduğunu söylemek mümkündür. IŞİD’in radikal bir örgüt olarak Suriye’de güçlenmesi İsrail’in güvenliğine de önemli bir tehdit olarak görülmüştür.

ABD’yi IŞİD konusunda askeri açıdan harekete geçiren olay Haziran 2014’te Musul’u işgal etmesi olmuştur. Takip eden süreçte IŞİD Suriye’de Kürtlerin yaşadığı ve PYD’nin kontrolü altındaki bölgelere saldırı düzenlemesi ile Kürtler IŞİD’e direniş göstermiştir. Zor durumda kalan Kürtlere ABD hava harekatı ile destek olmuştur. ABD’nin sağladığı destek ile Kürtler 26 Ocak 2015’de Kobani (Ayn el-Arab) IŞİD’den geri alındı (Kerman & Efegil, 2017: 173-174). PYD, IŞİD’e karşı gösterdiği etkili direniş ile bölgede ön plana çıkan bir aktör haline geldi (İşyar, 2017: 42). ABD, Suriye meselesinde etkin olabilmek için, daha önce aralarında Kürtlerin yer almadığı Suriyeli muhalifleri bölgesel devletler aracılığıyla desteklemek yoluna gitmişti (Karakoç, 2016: 11). Suriyeli muhaliflere yönelik “eğit-donat” programını yürütmüştü, fakat başarılı olamadı (Taşdemir, 2016: 161). Kürtler bu çerçevede Suriye’de ABD’nin önemli müttefiki olarak görülmeye başlandı.

Aralık 2015’de BM toplantısında konuşan ABD Dışişleri Bakanı Kerry, ABD yönetiminin Suriye meselesine dair belirlediği hedefleri müttefiklerini desteklemek, istikrarsızlığın yayılmasını engellemek ve IŞİD’i etkisiz hale getirmek olarak ifade etti. Artık ABD’nin öncelikli konusu IŞİD olmasına rağmen Kerry’nin, ayrıca, “*Cumhurbaşkanı Esad, ülkeyi*

birleştirme yeteneği ve güvenilirliğini kaybetti” (UN Security Council, 2015) demesi Esad yönetiminin devrilmesi yönündeki isteklerinin geçerli olduğu sadece bir süreliğine önceliğini yitirdiğini göstermektedir.

Obama döneminde Esad rejimini muhatap almamaya dayalı politika, Trump yönetimi zamanında daha fazla belirgin hale geldi. Mart 2017’de ABD’nin Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Nikki Halley *“önceliğimiz artık orada oturup Esad’ı dışarı çıkarmaya odaklanmak değil, önceliğimiz Suriye’deki insanlar için gerçekten bir fark oluşturmak için kiminle çalışmamız gerektiğine bakmak”* (Toosi & Quigley, 2017) sözleriyle ABD’nin yine muhalefet üzerinden bir politikayı sürdüreceğini ifade etmiştir. Fakat Suriye iç savaşının ilk yıllarına oranla Esad rejimine karşı söylemin yumuşadığı görülmektedir. Özellikle IŞİD’in önemli bir aktör olarak sahneye çıkması ve yarattığı tehdit ile Esad rejimine yönelik kaygılar ikincil hale gelmiştir. Esad giderse yerine hangi grupların egemen olacağı konusu ABD için önemli hale gelmiştir. Radikal grupların Suriye yönetimini ele geçirme ihtimalinin ortaya çıkması ABD’yi hem kendi çıkarları hem de müttefiği İsrail’e yönelik tehdit oluşturacağı kaygısıyla rahatsız etmiştir. Bu nedenle, bu dönemde Suriye rejimine dair güvenlikleştirme söyleminin keskinliğini kaybettiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde, ABD katıldığı Cenevre görüşmelerinde Esad rejimine karşı eskiye kıyasla daha yumuşak bir söylem kullanıldı (BBC, 2015).

ABD Başkanı Trump döneminde, Aralık 2017’de yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji belgesi incelendiğinde ABD için en büyük tehdidin Moskova ve Pekin olarak algılandığı görülmektedir. Trump, küresel rakipleri olan Rusya ve Çin’in, Ortadoğu’da ABD menfaatlerine zarar vererek kendileri için bir tehdit olduğunu söylemektedir. Bu nedenle, ABD’nin bulunduğu konumdan memnun olmayarak, Amerika’nın yeniden dünya siyasetinde lider rolünü üstleneceğini belirtmektedir (Göktepe, 2019: 63). Başkanlık seçimlerinde Trump’ın “Amerika’yı Yeniden Harika Yap” seçim sloganı bu çerçevede yorumlanmaktadır. ABD bu bağlamda Rusya ve Çin’in Ortadoğu’da Suriye üzerinden küresel güçlerini artırmalarını engellemeyi planlamaktadır.

Söz konusu güvenlik belgesinde, IŞİD gibi terör örgütleri de ABD yönetimi tarafından tehdit olarak tanımlanmıştır. Trump, radikal terör gruplarının çoğalarak, Washington’un bölgedeki ulusal menfaatlerine zarar verdiğini belirtmektedir. Bu nedenle, Trump

yönetimi, Türkiye gibi müttefiklerinin ciddi itirazlarına rağmen, bu radikal gruplardan uzak olan PYD'nin silahlı kanadı olan YPG'yi askeri olarak destekledi (Ratney, 2018: 56).

IŞİD'in merkezi olan Rakka kentinin ancak YPG'nin işbirliğiyle alınabileceği konusunda ikna olan Trump yönetimi CIA'in Esad karşıtı muhalifleri destekleme programı yerine Obama yönetiminin politikasına benzer şekilde YPG'yi destekleme politikası izledi. Ekim 2017'de YPG, ABD'nin desteğiyle, IŞİD'i Rakka ve Deyrizor'un büyük bir kısmından çıkardı ve etkili bir aktör haline geldi. IŞİD'in yenilgisi ile boşalan bölgelerde istikrarı sağlamak ABD için önemli bir konuydu. Nitekim Suriye rejimi tarafından bu bölgeler tekrar kontrol altına almaya çalışılıyordu. Bu nedenle ABD bu bölgelerde PYD'nin etkin olmasını destekledi (Sen, 2017).

Suriye'de geniş topraklara sahip olan IŞİD'in elindeki bölgeler Pentagon'un desteğiyle Aralık 2018'de Kürtlerin öncülüğündeki Suriye Demokratik Güçlerinin (SDG) kontrolüne geçti. ABD Başkanı Trump, yaptığı açıklamada *“Suriye’de IŞİD’i yendik, başkanlığım döneminde orada olmamın tek sebebiydi”* (Shakhnazarova & Kindred, 2018) dedi. IŞİD’e karşı zafer elde ettiklerini belirten Trump, *“Rusya eskiden Sovyetler Birliği’ydi. Afganistan’ı Rusya yaptı çünkü Rusya Afganistan’da savaşarak iflas etti. Ruslar oradaydı çünkü oradan teröristler geliyordu. Orada olmakta haklılardı. Ancak sorun şu ki zor bir savaştı. İflas ettiler ve Sovyetler Birliği yerine adları Rusya oldu. Bugün hakkında okuduğumuz yerler artık Afganistan yüzünden Rusya’nın parçası değil”* (Amerika’nın Sesi, 2019) sözleriyle Amerikan askerlerinin Suriye’den çekilmesinin neden gerekli olduğunu anlatmaya çalıştı. Ayrıca Trump, ABD Suriye’den çekilse bile Kürt güçlerini korumak istediklerini belirtmişti.

Fakat, Mart 2019’da General Joseph Votel, *“IŞİD’in kamplarda yeniden dirilmek için doğru zamanı beklediğini”* ifade ederek Amerikan Kongresini IŞİD’in yeniden canlanabileceği konusunda uyardı. Bu doğrultuda Suriye’de belli oranda ABD askerlerinin bırakılması kararı verildi. Dolayısıyla Trump’ın, Suriye’den çekilme sinyali tersine çevrilmiş oldu (Wilson Center, 2019). Akabinde SDG güçleri, ABD’nin desteğiyle IŞİD’in elindeki son kasabayı da ele geçirerek Suriye topraklarındaki hükmüne son vermiş oldu (Reuters, 2019). Ayrıca ABD, Ekim 2019’da Suriye’nin İdlib şehrinde saklanan IŞİD

lideri Ebu Bekir el Bağıdadi'yi de askeri bir operasyonla öldürdü (BBC, 2019a). Bu yaşanan gelişmeler IŞİD'in her alanda gücünü yitirmesine sebep oldu.

Obama döneminde olduğu gibi, Trump yönetimi döneminde de ABD'nin Ortadoğu politikası açısından İsrail'in güvenliğini sağlamak önemli bir konu olmuştur. Bu nedenle, ABD İsrail karşıtı bir politika izleyen İran, Suriye ve Lübnan Hizbullah'ının Şii güçler olarak ortak hareket etmesini ciddi bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu bağlamda, Suriye'nin önemli bir müttefiğı olan İran'ı da geliştirdiğı nükleer çalışmalarını gerekçe göstererek bir güvenlik sorunu olarak tanımlaması Suriye politikasını destekler bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim Trump, Temmuz 2015'de Obama döneminde İran ile imzalanan nükleer anlaşmadan İsrail'in de etkisiyle Mayıs 2018'de çekildi (Sputnik, 2018).

Nisan 2017'de Suriye'nin Han Şeyhun şehrinde meydana gelen ve yüz kişinin ölümüne neden olan kimyasal silah saldırısı üzerine Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü (OPCW) ortak soruşturma başlattı. Soruşturmaya başkanlık eden Edmond Mulet yapılan incelemeler sonucunda Han Şeyhun'da kullanılan sarin gazından Suriye rejiminin sorumlu olduğunu söyledi (United Nations, 2017). Bunun üzerine, ABD Başkanı Trump'ın talimatıyla kimyasal silahlara yanıt olarak ilk kez güdümlü füzelerle Humus yakınlarındaki Suriye hava üssüne saldırı düzenlendi. Bu saldırı Suriye'de kriz başladıktan sonra ABD'nin Suriye rejimin karşı doğrudan gerçekleştirdiğı ilk saldırı olmuştur. Saldırı sonrasında yaptığı açıklamada Trump, tüm insanlığı tehdit eden kimyasal silahların yayılmasını ve kullanılmasını engellemek istediklerini belirtti (Starr & Diamond, 2017).

Kimyasal silah kullanımında ısrarcı olan Suriye rejimi kaybettiğı Doğu Guta bölgesine tekrar hakim olabilmek için bu bölgede saldırılarına devam etti. 25 Şubat 2018'de özellikle Sünnilerin bulunduğu Doğu Guta'da klorin gazı kullanıldı ve yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesine sebep oldu (Human Right Watch, 2018). Bu olayın ardından Doğu Guta Suriye rejiminin eline geçti. Kaybettiğı bölgeleri geri alma hedefiyle hareket eden Şam rejimi Nisan 2018'de Duma'da Suriye muhalefetine kontrolündeki son kasabaya da kimyasal silahlarla saldırdı. Kimyasal silah saldırısını “*kötü ve aşağılayıcı*” olarak yorumlayan ABD Başkanı Trump, 14 Nisan'da ABD kuvvetlerine Suriye rejimine karşı tekrar saldırı emri verdi. Washington, uluslararası koalisyon ile birlikte Suriye rejimine karşı hava saldırıları düzenledi (BBC, 2018b).

Suriye’deki gelişmeleri ülkesi için bir tehdit olarak gören Trump yönetiminin ilan ettiği Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde ulusal tehditlerden birisi enerji kaynakları ve nakil hatlarında oluşabilecek olumsuzluk yaşanmasıdır. Böyle bir durumun küresel enerji dengesini veya piyasasını ciddi bir şekilde etkileyeceği belirtilmiştir (Göktepe, 2019: 71). Bu nedenle, ABD, ulusal çıkarlarına tehdit olabilecek herhangi bir unsurun Ortadoğu veya Suriye’de egemen olmasına izin vermeyeceğini belirtmektedir.

Washington’un, IŞİD sonrasında Suriye iç savaşına doğrudan müdahale etmesinin sebeplerinden birisi de enerji güvenliği konusudur. Çünkü Amerika’nın nüfusu dünyaya oranla yüzde %4.5 olmasına rağmen dünya enerjisinin yaklaşık %19 tüketmektedir. Kişi başına enerji tüketimi dünya ortalamasının dört katıdır ve petrol ithal eden ülkeler arasında en çok enerji tüketen ülke konumundadır. Washington’un enerji politikasına dair prensipleri arasında “bol ucuz enerji ve enerji güvenliğini sağlamak” (Veziroğlu, 2012: 109-110) önemli görülmektedir. ABD, dünyanın en çok enerji tüketen devletlerinden birisi olarak bu ihtiyacının bir kısmını kendi toprakları ve Kanada’dan sağlamasına rağmen Ortadoğu enerjilerine muhtaç durumdadır. Bu sebeple, Ortadoğu’da mevcut düzenin korunması ABD için önemlidir. Bu bağlamda, IŞİD’in bölgede hızla yükselişe geçmesi ABD tarafından hem kendi çıkarlarına hem de bölgesel ve uluslararası güvenliğe bir tehdit olarak tanımlanmış ve müttefikleri harekete geçirilmiştir.

Enerji kaynakları konusunda zengin bir ülke olmayan Suriye’nin, başlıca petrol ve doğalgaz rezervleri ülkenin kuzeydoğu bölgesinde bulunmaktadır. İç savaş öncesinde Suriye’de çıkarılan petrol ile Kerkük petrolü bir boru hattıyla Akdeniz petrol liman terminallerine ulaştırılırdı. Bu hatlardan bir tanesi Musul-Kerkük-Humus-Baniyas hattı olarak hatırlanır ve Baniyas’ta kapasiteli bir rafineri bulunmaktaydı (Doğanay, 1998: 335-336). Dikkate değer bir enerji zenginliği bulunmayan Suriye, stratejik konumu sayesinde Irak ve Basra Körfezi petrollerini Akdeniz’e ulaştırabilecek önemli bir konuma sahiptir.

Suriye’nin bu önemli konumunu kullanmak isteyen Washington, enerji ve nakil hatları konusundaki en önemli stratejisini Suriye’nin kuzeyindeki “Kürt koridoru” üzerine kurmuştur. Bu nedenle, PYD her alanda olduğu gibi enerji konusunda da ABD için kritik konumdadır. ABD’nin amacı Suriye’nin kuzeyinde PYD güçlerinin, Güney sınırları

boyunca Akdeniz'e kadar ulaşacak bir koridor oluşturma isteğidir. Dolayısıyla Kürt koridoru ile Basra Körfezi ve Irak'ın zenginliklerinin, uluslararası piyasalara ulaşmasını hedeflemektedir (Kalkışım, 2017: 434).

Görülüyor ki, ABD Ortadoğu'da etkinliğini kaybetmemek için kendisiyle iyi ilişkiler içinde olmayan Suriye rejimini ülkede başlayan iç savaşı fırsat görerek güvenlikleştirme politikası izlemiştir. Bu bağlamda, Esad rejimine karşı savaşan muhalifleri desteklemiş ve onları Esad rejiminin saldırılarından korunması gereken aktörler olarak tanımlamıştır. Buna karşılık, ABD'nin perspektifinden Esad rejimini insanlık suçu işleyen ve insan haklarını hiçe sayan bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmiş ve uluslararası kamuoyu bu yönde ikna edilmeye çalışılmıştır. Fakat IŞİD'in Suriye'de önemli bir aktör olarak ön plana çıkması ve muhaliflerin Suriye'de Esad rejimine karşı pek başarılı olamaması, IŞİD'e karşı savaşta ön plana çıkan PYD'nin ABD tarafından Suriye'de önemli bir müttefik olarak görülmesine yol açmıştır.

3.2. RUSYA'nın SURIYE POLİTİKASI

3.2.1. Rusya-Suriye İlişkileri

SSCB, II. Dünya Savaşı sonrasında genel bir yayılma ve genişleme hareketine başladı. Çarlık döneminden bu yana sıcak denizlere inme politikasından dolayı Ortadoğu'ya önem verdi. Moskova-Şam ilişkileri Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946'da başladı ve istikrarlı bir şekilde ilerledi. Suriye, bağımsızlık sonrası Batı devletleriyle sorunlar yaşarken, Sovyetler Birliği'nden destek aldı. Bu dönemde, gerçekleşen hadiseler iki ülkenin birbirine yaklaşmasına ve Şam'ın dış politika merkezinde Moskova'nın yer almasına sebep oldu. Nitekim, Nisan 1950'de imzalanan Saldırmazlık Paktı ile ikili ilişkiler ileri bir seviyeye taşındı. Moskova, 1956'daki Süveyş Krizi sonrasında Ortadoğu'da daha aktif rol almak için Şam'ı önemli bir müttefiği haline getirdi (Ağır & Takar, 2016: 294-297).

Moskova, Suriye'de 1963'den itibaren sosyalist Baas Partisinin iktidara gelmesi ile bu ülkeyle ilişkilerini güçlendirmeye yönünde bir politika izledi (Dilek, 2017: 73). 1970'den sonra başa geçen Baas ideolojisine mensup Hafız Esad'ın, iktidara geldiğinde ilk yurtdışı

ziyaretini Moskova'ya gerçekleştirerek ekonomik ve askeri yardım talebinde bulunması Suriye-SSCB ilişkilerinin devamlılığını sağladı (Akengin & Yaşar, 2018: 39).

Moskova, özellikle 1967'deki Arap-İsrail Savaşının ardından değişen Ortadoğu dengeleri üzerine Suriye, Mısır ve Cezayir'de deniz üsleri kurarak Akdeniz'de büyük bir donanma sahibi oldu (Uçarol, 2015: 594). Ancak Mısır'da, Enver Sedat'ın iktidara gelmesi sonrasında yirmi bin Sovyet askeri personelinin ülkeyi terk etmelerini istemesiyle Sovyetler Birliği'nin bölgedeki en önemli müttefiği Suriye oldu. Böylece, Hafız Esad 1972'de Moskova'ya giderek 700 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım temin etti (Şen, 2004: 286). Şam ile Moskova'nın askeri ve siyasi ilişkilerini güçlendirmek için 1980'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasından sonra Suriye yoğun bir şekilde silahlandırıldı. Dolayısıyla 1984'e gelindiğinde Suriye'de on üç bin Sovyet uzman ve danışmanın varlığından bahsedilmekteydi (Arı, 2012: 152).

Hafız Esad, Sovyet Birliği'nin yıkılmasından sonra da, Rusya ile müttefik ilişkilerini devam ettirdi. Esad'ın 2000'de ölümü üzerine yerine oğlu Beşar Esad geçmiş, Rusya'da ise Vladimir Putin dönemi başlamıştı. Oğul Esad, babasından daha farklı bir siyaset izlemek istemişse de 11 Eylül olayının ardından ABD'nin Şam'ı bir tehdit olarak görmesi dolayısıyla Rusya'ya daha fazla yakınlaşmıştır. 2005'de Beşar Esad'ın Moskova ziyareti sırasında Suriye'nin Sovyetler Birliği zamanından kalan borçlarının %73'ünün yeni silah anlaşması karşılığında silinmesi üzerine iki ülke ilişkileri aynı şekilde devam etti (Kayrak, 2012). Bu çerçevede Rusya, 2005-2010 yılları arasında Suriye'ye 3 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirdi. Ayrıca Birleşmiş Milletlerin 2005'de Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastinden sorumlu tuttuğu Suriye'ye karşı uygulamak istediği ekonomik yaptırımları Rusya'nın veto etmesi, iki ülkenin çok yönlü işbirliği geliştirmesini sağladı (Kemaloğlu, 2012: 13).

Aralık 2010'da başlayan Arap ayaklanmalarına başlangıçta mesafeli yaklaşan Moskova, Libya'dan sonra Suriye'ye de müdahale edilebileceğini anlayınca tavrını netleştirdi. BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye müdahaleyi öngören karar tasarısını veto etti. Ayrıca Rusya, donanımlı üç savaş gemisini ve bir uçak gemisini Suriye'ye gönderdi. Moskova, bu hamlesiyle bölgede müttefikleri nezdinde itibarını ve ağırlığını koruyarak Suriye ile ilişkilerine dair net bir tavır sergilemiştir (Doster, 2012: 49-50).

Nitekim Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra 2000'li yıllarda Ortadoğu politikasını genişletmeye başladı. Bu bağlamda enerji, doğalgaz anlaşmaları, silah satışı ve silah sistemlerinin kurulması yoluyla bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirdi. Özellikle Batı dünyasının dışladığı İran ve Suriye'yle ikili ilişkilerini geliştirerek bölge jeopolitiğinde önemli bir aktör olmayı başardı (Freedman, 2003: 92-93).

Moskova, Suriye iç savaşının ilk yıllarından itibaren, ABD ve AB ülkelerinin uyguladığı diplomatik ve ekonomik yaptırımlar ve Suriye'nin Arap Birliği üyeliğinin askıya alınması karşısında her alanda Şam rejimini destekledi. Ayrıca IŞİD tehdidinin arttığı dönemlere kadar en önemli gündem olan "kimyasal silah kullanımı" konusunda Batılı ülkeler ile Suriye arasında arabuluculuk görevini üstlenerek Esad rejimini koruma altına aldı. Askeri alanda ise gayri resmi olarak Esad rejimine destekledi ve Suriye'nin müttefiği olan İran'ın bölgede etkin olmasına katkı sağladı (Akyener, 2018: 36). ABD'nin IŞİD tehdidi vurgusuyla Suriye'de askeri varlığını artırması üzerine, Moskova da Suriye rejimini korumak için Eylül 2015'de Suriye topraklarında hava saldırılarına başladı. Rusya'nın güvenlikleştirmeleri çerçevesinde Esad rejimine karşı savaşan muhalif unsurların tehdit olarak tanımlanması dolayısıyla Rusya bu hava hareketlerinde başlangıçta IŞİD hedeflerinden çok ÖSO hedeflerine saldırdı. Bu bölümde, Rusya'nın Suriye politikası yine güvenlikleştirme perspektifinden değerlendirilecektir.

3.2.2. Rusya'nın Suriye İç Savaşına Yönelik Güvenlikleştirmeleri

Rusya, Vladimir Putin döneminde diplomatik söylemlerinde güvenlikleştirmeyi yoğun bir şekilde kullanmaya başladı. Rusya iç savaşın başındaki pasif tavrını terk etti ve Suriye rejimini sahiplenerek onun karşısında olan her konu ya da aktör güvenlikleştirme konusu oldu. Özellikle IŞİD'in Suriye'de güçlenmesiyle, Moskova, söylemlerini ve eylemlerini artırdı.

3.2.2.1. Rusya'nın IŞİD Öncesi Güvenlikleştirmeleri

Rusya, iç savaşın başında güvenlikleştirmelerini diplomatik alanda kabul ettirmeye çalıştı. Moskova, ulusal menfaatleri sebebiyle genel olarak Washington'un tam tersi bir diplomasi izledi. Beyaz Saray, Esad'ın görevden uzaklaştırmasından yana tavır alırken Kremlin, tarihsel yakınlık ve ulusal menfaatlerinden dolayı Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve Beşar

Esad rejimin güvenliğini tehdit altında olduğunu ve bunların korunması gerektiği yönünde bir söylem kullandı.

Rusya, Suriye konusunda her zaman Libya müdahalesini göz önünde bulundurarak, böyle bir durumu önleme yönünde bir politika izledi. NATO'nun Libya müdahalesinden dolayı Rusya'nın Birleşmiş Milletler daimi temsilcisi Vitaly Churkin "*Libya modeli daima geçmişte kalmalıdır*" (UN Security Council, 2012b) ifadesi ile benzer bir müdahalenin Suriye'ye yapılmasının karşısında olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla Rusya, ABD ve AB üyesi ülkelerin BM Güvenlik Konseyi'nde Libya benzeri çıkarmak istedikleri tüm karar tasarılarını veto ederek güvenliğini çerçevesinde tehlike olarak tanımladığı Rusya'nın ulusal çıkarlarına ve Suriye rejimini korumaya yönelik bir politika takip etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin onayı olmadan karar çıkmamasından dolayı Rusya uluslararası diplomaside ağırlığını arttırdı. Moskova, Ortadoğu'da nüfuzunu tekrar artırabilmesinin yolunun diplomasi de daha fazla aktif olmaktan geçtiğinin farkında olarak 2013 yılı itibariyle Suriye iç savaşına yönelik aktif bir politika izlemeye başladı. Bu bağlamda, 2013'de Doğu Guta'da gerçekleştirdiği kimyasal silah saldırısını kabul eden Suriye rejimi, Rusya'nın kimyasal silah kullanılmaması yönündeki önerisini kabul etti. Moskova askeri müdahale konusunda pek de istekli olmayan Washington'a ortak silahsızlanma önerisinde bulundu ve ABD, Rusya'nın bu önerisini kabul etti. Sonuç olarak 9 Eylül 2013'de her iki ülkenin Dışişleri Bakanları Sergey Lavrov ve John Kerry, BM gözetiminde rejime ait kimyasal silah cephaneliğinin ortadan kaldırılmasını kabul etti (Lund, 2019: 23-24).

2014 Mayıs'a kadar Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü ve Birleşmiş Milletler ortak ekibinin nezdinde kimyasal silahlar imha edildi (OPCW, 2013). Rusya, ABD'nin olası bir askeri müdahalesinin meşru kabul edilebilecek gerekçelerini böylece bertaraf etmek istedi. ABD ve diğer Batılı bölgesel müttefikleri tarafından temel güvenlik sorunu olarak tanımlanan Suriye rejimi ise Rusya'nın izlediği politikaya uyum sağlayarak Rusya'nın askeri ve diplomatik desteğini kaybetmek istemedi (Thielmann, 2014). Sonuçta Rusya, Suriye rejimine kimyasal silahlarını imha ettirmeyi başararak Suriye üzerindeki etkisini ve belirleyiciliğini de ortaya koymuş oldu.

Rusya, Suriye meselesi üzerine gerçekleştirilen Cenevre görüşmelerinde daima ABD politikalarına karşı bir diplomasi izlemiş ve Suriye rejimi aleyhinde bir karar çıkmasını engellemiştir. Nitekim II. Cenevre görüşmelerinde Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, *“Konferansa katılan herkesi, Suriye hükümeti ve muhalefetin terörizmle mücadelede ortak hareket etmeleri yönünde yardıma çağırıyoruz”* (CNN, 2014) sözleriyle, Suriye’de yaşanan karmaşadan Suriye rejimi dışındaki unsurları sorumlu olarak gördüğünü ima etmiştir.

Rusya’nın Suriye meselesine dair söylemlerinde “terörizm” ve “Suriye’nin toprak bütünlüğü” ön plana çıkmaktadır. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Putin, uluslararası toplantılarda terörizme karşı ortak hareket edilerek Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması gereğinin altını çizmiştir. Ancak Kremlin, diplomatik söylemde terörizm ve toprak bütünlüğü ekseriyetle vurgulamasına rağmen eylem konusunda krizin ilk yıllarında Esad rejimi henüz güçlü olduğundan dolayı pasif kalmayı tercih etmiştir.

ABD gibi Rusya’nın da Suriye meselesine kendi çıkarları açısından yaklaştığı görülmektedir. Bu bağlamda iç savaşın ilk dönemlerinde Suriye’ye karşı olası bir askeri müdahaleyi engelleme politikası üzerinden Suriye’deki statükoyu korumak istemiştir. Fakat, IŞİD hem Suriye rejimine hem de Suriye’nin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkınca Rusya, Suriye meselesine aktif olarak müdahil olmuştur.

3.2.2.2. Rusya’nın IŞİD Sonrası Güvenlikleştirmeleri

Moskova, IŞİD’in Suriye’de güçlenmesini müttefiği Esad rejimine karşı ciddi bir tehdit olarak algıladı. Fakat ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun IŞİD’a karşı Suriye’ye doğrudan askeri müdahalede bulunması Kremlin’in endişelerini artırdı. Esad rejiminin ciddi toprak kaybı yaşaması üzerine Rusya da doğrudan askeri müdahalede bulundu. Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması söylemiyle hareket eden Rusya, IŞİD’i bunu tehdit eden önemli bir unsur olarak gördü.

IŞİD’in güçlenmesiyle dengelerin değişmeye başladığı Suriye’de İdlib şehri, Mart 2015’de Suriye muhalefetinden El Nusra örgütünün eline geçti. Şam rejimi için Rakka şehrini IŞİD’e kaybettikten sonraki en önemli yenilgi oldu. İdlib zaferi, Suriye rejiminin stratejik önemde bir yeri kaybetmesi birlikte IŞİD’e psikolojik bir üstünlük sağladı (Abd, 2015). Ardından antik bir kent olan Palmira, Mayıs 2015’de, IŞİD’in kontrolüne geçti. İdlib şehrinin Rusya için ciddi önemi olan Lazkiye ve Tartus şehirlerine yakın olması ve Palmira

şehrinin de başkent Şam ile Esad rejimin en güçlü olduğu yerlere yakınlığı Moskova'nın tehdit algısını artırdı ve Suriye meselesinde daha fazla inisiyatif almasına yol açtı. Moskova, Suriye'de askeri varlığını artırdı.

Bu dönemde, Pentagon sözcüsü Jeff Davis “*son günlerde Rusya'nın insanları ve mühimmatları Lazkiye çevresindeki bölgeye ve oradaki hava üssüne taşıdığına dair işaret gördüklerini*” (Mullen & Koran, 2015) söyledi. Rusya'nın Suriye'deki askeri hamlelerine tepki gösteren ABD hükümeti Rusya'nın Suriye'de ileri bir askeri üssü kurmaya çalıştığını belirtti. Bunun üzerine Vladimir Putin yaptığı açıklamada “*Suriye hükümetinin terör saldırganlığına karşı koyma çabalarını destekliyoruz. Askeri yardım sağlıyoruz ve sağlamaya devam edeceğiz*” (Hodge, 2015) dedi.

Beşar Esad, Suriye'de stratejik bölgeleri kaybedince, Vladimir Putin'e askeri yardım talep eden bir mektup yazdı. Putin müttefiği Suriye'nin taleplerini yanıtsız bırakmadı. 30 Eylül 2015'de Suriye rejimini desteklemek için hava operasyonlarına başladı. Moskova, ABD ve koalisyon güçlerinin IŞİD'e karşı çok etkili olamadığını ileri sürerek Suriye hükümetini, Kürtleri ve bölge ülkelerini bir araya getirecek bir koalisyon kurulması çağrısında bulundu (Erşen, 2016: 162). Rusya'nın bu yöndeki çağrısı resmen olmasa da pratikte bu kesimlerin hep birlikte IŞİD'e karşı mücadele etmesiyle karşılık buldu denilebilir. Rusya, IŞİD'e karşı gerçekleştirdiği operasyonları Suriye ordusuna destek amaçlı yaptığını ve kara hareketine dönüştürmeyerek sınırlı tutacağını ifade etti. Rusya'nın Beşar Esad'ın daveti üzerine Suriye iç savaşına hava operasyonlarıyla müdahale etmesi uluslararası kamuoyunda tartışmaları neden oldu. Fakat Putin, Suriye'ye yapılan müdahalenin hukuki gerekçesini Şam hükümetinin çağrısı olarak açıkladığı için (Demirci, 2016: 136) Rusya'nın askeri müdahalesine tepkiler pek yankı uyandırmadı.

Rusya ilk hava saldırısını Humus şehrine gerçekleştirdi. Moskova, hedefinde IŞİD unsurlarının olduğunu söylemesine rağmen ağırlıklı olarak ÖSO'nun bulunduğu bölgeleri bombaladı. Bu duruma tepki gösteren dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron “*Rus bombardımanı IŞİD'e karşıysa bu iyi bir gelişme, ama ÖSO'ya karşı diktatör Esad rejimini desteklemek içinse geriye doğru bir adım*” (Aljazeera, 2016) şeklinde bir değerlendirmede bulundu. Görüldüğü gibi Rusya, IŞİD'e karşı operasyon yapılmasının meşru kabul edildiği bir ortamda, IŞİD'den boşalan bölgelere Esad rejimine muhaliflerin yerleşmesini engellemek ve onları da etkisiz hale getirmek için hamlelerde bulunmuştur.

Rusya'nın desteğinin ardından Beşar Esad, diplomatik ve askeri ilişkilerini daha da geliştirmek için Rusya ziyaretinde bulundu. Bu görüşmede, Putin Suriye'de devam eden askeri operasyonların amacının, siyasi bir çözümü engelleyen terörizmi ortadan kaldırmak olduğu vurgulandı (NBC, 2015). Rusya IŞİD yanında, muhalifleri de terörist tehdit olarak güvenlikleştirme söylemine devam etti. Nitekim Rusya radikal grupların üç önemli jeopolitik noktası olan Orta Asya, Güney ve Kuzey Kafkasya'yı tehdit ettiğini düşünmektedir (Demirci, 2016: 131).

Eski bir Gürcistan askeri olan Ebu Ömer eş-Şişani'nin etkisinde yüzlerce Çeçenin Suriye'de IŞİD saflarına katılması (Demytrie, 2016) Rusya'nın tehdit algısını artırmaktaydı. Bu çerçevede, Gürcistan ve Azerbaycan'daki savaşçıların bağlılıklarını ilan ettikleri Kafkasya Emirliği 2014 sonrasında IŞİD'e bağlılığını açıkladı. Yalnız Kafkaslar değil Orta Asya ülkelerinden de IŞİD'e ciddi katılımların olması Rusya'nın güvenlik tehdidi açısından IŞİD'i ilk sıralara almasını sağladı (Gafarlı, 2016). Rusya İçişleri Bakanlığı verilerine göre, üç bin beş yüz Moskova yönetimine muhalif Rus vatandaşı Suriye'de IŞİD veya muhalif grupların içerisinde savaşmaktadır. Kremlin, Suriye'deki gücünü artırarak bu savaşçıların ülkelere geri dönmelerini engellemek ve savaşçılarla Rus topraklarının yerine Suriye topraklarında mücadele ederek Rusya'nın iç güvenliğine doğrudan katkı sağlamayı planlamaktadır (Gülşen, 2018: 15-16).

II. Cenevre zirvesinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un, *"Bizim ortak görevimiz Suriye'de yaşanan trajik çatışmaya son vermek. Bu ülkede yaşananların bölgenin diğer ülkelere sıçramasına izin veremeyiz"* (CNN, 2014) sözleri, Moskova'nın amacını açıklamaktadır. Rusya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ilk defa sınırları dışında bir ülkeye doğrudan askeri müdahalede bulundu. Bunun en önemli sebeplerinden birisi eski Sovyet bölgelerinden IŞİD ve Suriye muhalif gruplarına katılan Kafkas kökenli savaşçılardır. Nitekim müdahale sonrasında Putin *"teröristlerin evlerimize gelmesini bekleyemeyiz"* (Osborn & Stewart, 2015) sözü ve Moskova Patriği Kirill'in Suriye'yi ziyaretinde *"Rus Kilisesi ve tüm Rus halkı uluslararası radikalizm ve terör güçleriyle mücadelede Suriye'nin yanındadır"* (SANA, 2014) açıklaması ile tüm dünyayı olduğu gibi Suriye'yi de tehdit eden radikal terörizme karşı Suriye'yi korumaya yönelik politikalarını bir kez daha açık etmiştir.

Rusların, ayrıca, ilk hava saldırılarını IŞİD bölgelerinden daha fazla oranda ÖSO'nun yoğun olduğu Hama'ya düzenlemesi Rusya'nın IŞİD kadar Suriye muhaliflerini de ulusal güvenliği açısından ciddi tehdit olarak gördüğünü göstermektedir. Rusya'nın her iki kesimi de terörist tehdit olarak tanımladığı, BM'de ateşkes yapılmasına dair yapılan toplantıda, Sergey Lavrov'un, teröristlere finansman desteğinin çekilmesi gerektiğinin altını çizerek, teröre karşı mücadelenin tutarlı olması gerektiğinin ve “*iyi ve kötü terörist*” (UN Security Council, 2015) ayrımının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir.

Suriye rejimi, Moskova'nın sağladığı hava gücü ve Tahran'ın sağladığı teçhizat desteğiyle Aralık 2016'da Suriye muhalefetinin elinde bulunan Halep'i geri aldı. Halep'te Rusya ve Türkiye'nin garantörlüğünde gerçekleşen ateşkes neticesinde Halep'ten İdlib'e sivil halkın güvenli bir şekilde geçişi sağlandı. Ayrıca Halep tahliyesinin ardından Moskova'da gerçekleşen Türkiye-Rusya-İran görüşmesinde bir mutabakat imzalandı. Bu mutabakat dahilinde, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve tüm toplumsal grupların sosyal, siyasi ve ekonomik haklarını garanti eden bir model üzerinde anlaşıldı. Ayrıca Suriye iç savaşının çözümünün askeri yöntemlerle değil siyasi yöntemlerle olması gerektiği konusunda uzlaşıldı (Orhan, 2017).

Rusya, Suriye iç savaşına doğrudan askeri müdahalesi sayesinde ulusal çıkarları açısından hem çok önemli kazanımlar elde etti hem de eski imtiyazlarını koruma altına aldı. Moskova 2012'de Lazkiye'de kurduğu Rusya'nın toprakları dışındaki en büyük elektronik gizli dinleme üssünü ve 2013'den itibaren Palmira'da sahip olduğu hava üssünü (Aslanlı, 2018: 4) muhafaza etti. Suriye rejimi ile yapılan anlaşma sonucunda, Tartus Deniz Üssü genişletilerek, Rus gemilerinin Suriye ulusal sularına girmesinin önü açıldı. Böylece, Rus donanması Akdeniz'de kalıcı bir varlığa sahip oldu. Rusya bu limanda kendi bayraklarını dalgalandırarak bölgedeki etkisi artırmak istemektedir (Kemaloğlu, 2012: 13-14).

Moskova'nın, diğer bir kazanımı, 2017'de yapılan anlaşmayla olmuştur. Buna göre, Hmeymim Hava Üssü Rus uçaklarının süresiz konuşlandırılması ve burada bulunan personele diplomatik dokunulmazlık tanınması kararlaştırılmıştır. Böylece üs fiilen Rusya'nın kontrolüne bırakılmıştır (Aslanlı, 2018: 4). Rusya tarafından ayrıca Lazkiye bölgesindeki askeri üssüne ciddi anlamda askeri araçlar, teçhizatlar ve hava savunma sistemleri yerleştirdi. Bu askeri sevkiyatın ise İran ve Irak hava sahaları üzerinden gerçekleştirilmesi Rusya'nın bölgedeki hakimiyetini göstermektedir (Erşen, 2016: 163).

Ayrıca Esad rejimi Rusya'nın desteğiyle kaybettiği toprakları geri kazanmaya devam etti. Rejim ilk önce Dera ve Guta'yı sonrasında Mayıs 2018'de başkent Şam'ın tamamını, Temmuz ayında ise Güney Suriye'nin bir kısmı ile Ürdün ve İsrail sınırını Suriye muhalefetinden geri aldı. Dolayısıyla ülke genelinin kontrolü tekrar Esad rejiminin eline geçti.

Rusya'nın tehdit tanımlamasında şimdilik PYD'nin yer almadığı anlaşılmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinin Kürtlerin diğer muhalif unsurlarla birleşerek Esad rejimine karşı savaşmaması, seküler bir yapı sergilemesi, cinsiyet eşitliği ve demokratik temsile dayalı bir yönetim biçimi ön plana çıkarması olduğu söylenebilir (Demirel, 2017: 39). Türkiye'nin itiraz etmesine rağmen Moskova'nın PYD'yi Cenevre sürecine dahil etme konusundaki ısrarı Rusya'nın PYD'ye yaklaşımını göstermektedir. Nitekim Rusya PYD'yi, yukarıda belirtilen nedenlerle, terörist örgüt ve ulusal çıkarlarına karşı bir tehdit olarak görmemektedir.

Cenevre zirvelerinin çözüm üretememesi dolayısıyla 2016 yılının sonlarında Suriye rejimi ile muhalifler arasında gerçekleştirilen ateşkesi takip eden süreçte, Rusya'nın öncülüğünde Suriye meselesinde bir çözüme varmak amacıyla Astana görüşmeleri başlatıldı. Rusya, diplomatik ağırlığını sağlamlaştırmak için bölgenin Suriye meselesine en çok müdahil olan iki devletini, Türkiye ve İran'ı, görüşmelere davet etti (France24, 2018). Ocak 2017'de yapılan I. Astana Zirvesi sonucunda ateşkesin devam ettirilmesi, ihlallerin azaltılması, IŞİD gibi örgütlerin terör eylemlerinin engellenmesi ve Suriye iç savaşının çözümünün askeri yöntemlerle sağlanamayacağı noktaları vurgulandı (UN Security Council, 2017).

Kremlin'in Suriye'ye müdahalesinden sonra başlatılan süreç kademeli olarak, siyasi geçişe daha fazla önem vermektedir. Aslında Rusya'nın amacı: Astana süreci ile nüfuz gücünü artırarak egemenliğini yeniden tesis etmeye çalışmaktır. 16 Şubat 2017'de gerçekleşen II. Astana görüşmelerinde Rusya Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Sergey Verşinin, "*Astana'daki görüşmelerin somut sonucu, Rusya, İran ve Türkiye'den oluşan bir görev gücü kurulmasına ilişkin maddenin kabul edilmesi oldu*" (Sputnik, 2017) sözüyle, bu grubun ateşkesi daha da güçlendireceği belirtilmiştir.

Mart 2017'de gerçekleşen III. Astana görüşmelerinde de ateşkesin izlenmesi ve uygulanmasının için kurulan mekanizmayı güçlendirme kararı alındı. 2017 yılı içerisinde

gerçekleşen Astana IV, V, VI ve VII görüşmelerinin ana gündemlerinde “çatışmasızlık bölgeleri” konusu tartışıldı. Rusya, Türkiye ve İran’ın görüşmeler sonucunda İdlib’in genelinde, Halep, Hama, Humus, Lazkiye, Dera ve Kuneytra’nın bazı kesimlerinde ve Şam’ın Doğu Guta bölgesinde çatışmasızlık bölgeleri oluşturulması karar verildi. Bölgelerde çatışan taraflar arasında hava unsurları dahil olmak üzere her türlü silah kullanımının durdurulması ve insani yardımların kesintisiz olarak ulaştırılması kararı alındı (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017). Ayrıca görüşmelerde çatışmasızlık bölgelerinin sınırları, üç garantör ülkenin gözlemcilerinin ateşkes ihlallerinin kontrolün için güvenli bölgelerde oluşturulacak gözlem ve kontrol noktaları ile esirler, rehinelere ve öldürülen savaşıların takası gibi konular müzakere edildi (DW, 2018). Cenevre zirvelerinin söylemin çok ötesine geçememesine karşın Astana görüşmelerinin eyleme dönüşmesi Rusya’nın konumunu güçlendirdi.

Astana görüşmeleri ile diplomatik ağırlığını daha fazla hissettiren Moskova, Kasım 2017’de Rusya’nın Soçi şehrinde Rusya, Türkiye ve İran’ın en üst seviyede temsilcilerinin katılımları ile I. Soçi zirvesini gerçekleştirdi. Zirvede Rusya Devlet Başkanı Putin, “*Suriye hükümeti dahil tüm tarafların taviz vermesi gerektiğini*” söyledi. Rusya’nın PYD’yi de görüşmelere katma yönünde ısrarına karşı Türkiye’nin Cumhurbaşkanı Erdoğan “*terör örgütleri ile aynı çatı altında olamayız*” (NTV, 2017) diyerek buna karşı çıktı.

Şubat 2019’da gerçekleşen IV. Soçi zirvesinde daha önce karar verilen İdlib gerginliği azaltma bölgesindeki durumun istikrarlaştırılması konusunda Rusya, Türkiye ve İran mutabaka vardı. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi tarafından terörist olarak tanımlanan IŞİD, El Kaide ve diğer terör örgütleriyle bağlantılı tüm oluşumların ortadan kaldırılması amacıyla işbirliğinin sürdürülmesine karar verildi. Soçi zirvesi sonrasında yayınlanan ortak bildiride de “Suriye’nin egemenliği, birliği ve toprak bütünlüğünün” korunacağı belirtildi. Bu duruma atıfta bulunan Rusya Devlet Başkanı Putin, İdlib’deki askerden arındırılmış bölgelerin geçici olduğunu bölgede kalıcı çözümün “Suriye’de toprak bütünlüğünün korunmasıyla” (BBC, 2019b) sağlanacağını belirtti.

Ağustos 2019’da gerçekleştirilen XIII. Astana görüşmesinde İdlib’deki sivil kayıpları önlemek için ortak çabanın artırılmasına karar verildi. Taraflar “Suriye’nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına” olan bağlılıklarını dikkat çekerek, her türlü terörist gruba

karşı mücadele edeceklerinin altını çizdiler. Ayrıca bölgede güvenlik ve istikrarın ancak böyle bir yaklaşımla sağlanabileceği vurgulandı. Rusya, Türkiye ve İran İdlib'deki ateşkesi önlemeye yönelik ortak çaba gösterme yönünde kararlı olduklarını bir kez daha ifade ettiler. Toplantıda ayrıca sahadaki gelişmelere ve çatışmalara siyasi çözüm bulma çabaları tartışıldı (Hürriyet Daily News, 2019).

Putin döneminde, Rus dış politikası ana parametreleri büyük ölçüde enerji politikası ekseninde gerçekleşti. Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının ve hatlarının tehlike altına girmesinden dolayı 2015'de Rusya Devlet Başkanı Putin, ülkeye yönelik tüm tehditlerin yeniden değerlendirilmesini ve bu doğrultuda 2020 güvenlik stratejisinin güncellenmesi talimatını verdi (İsmayılov, 2015: 1). Putin'in isteği üzerine güncellenen 2020 Rusya Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde: *“Ekonomik alanda ulusal güvenliğin uzun vadeli ana yönlerinden biri enerji güvenliğidir. Enerji güvenliğinin ana yönleri, yeterli standart kalitede enerji kaynaklarının istikrarlı bir şekilde sağlanmasıdır”*. (President of Russia, 2015). Bu belgedeki ifadelerden anlaşılabileceği üzere Moskova, ulusal çıkarları doğrultusunda enerji güvenliğini sağlamak için acil ve olağanüstü önlemler alabileceğini belirtmiştir.

Rusya, 2008'de Libya lideri Kaddafi ile yapılan anlaşma neticesinde petrol ve doğalgaz pazarında ciddi imtiyazlara sahip olmuştu. Ancak 2011'da NATO'nun gerçekleştirdiği askeri operasyonla Kaddafi'nin devrilmesinin ardından Moskova bu imtiyazları kaybetti (Eken, 2012: 156). Ayrıca Rusya'nın 2014'deki petrol/doğalgaz gelirleri 199 milyar dolar iken 2015'de bu rakam 90 milyar dolara kadar düştü. Varil başına 10 dolarlık düşüş yılda Rusya ekonomisinin 20 milyar dolar kaybetmesine neden oldu (Yılmaz, 2016: 249). Rusya yönetimi ülkede yaşanacak bir ekonomik iflasın etnik bölünmelere sebep olacağını öngörmektedir. Bu nedenle, 2015'de 2020 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesini güncelleyerek Rusya'nın enerji konusunda yeni politikalar belirlemesine neden oldu.

Moskova, SSCB'nin parçalanmasından sonra yaşadığı ekonomik sıkıntılarda, petrol ve doğalgaz rezervlerini ekonomik kaynak olarak kullanmıştır. Rusya enerji alanında OPEC'le yarışır hale gelmiş ve pazar hacmini genişletmiştir. OPEC'in %40 olan Avrupa pazarına girerek yaklaşık yarı yarıya Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılar hale gelmiştir (Oğuztürk & Özbay, 2017: 458). Bu nedenle Moskova, enerji ve nakil hatlarındaki gücü

elinde tutarak özellikle Avrupa'ya karşı uzun yıllar boyunca enerji kozunu kullanmak istemektedir.

Suriye'nin Tartus Limanı, Moskova için askeri stratejik öneminin yanında enerji nakli ve nakil hatlarının kontrollerinin sağlanması açısından ehemmiyetlidir. XXI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren enerjiye olan ihtiyacın artmasıyla birlikte enerji naklinin ciddi bir kısmının devasa tonajlı gemi tankerleriyle taşınması söz konusudur. Rusya'nın bütçesinin %60 civarında enerji satışlarından elde edildiğinden enerji satış ve nakillerinden pay almak Rusya için önemli bir konudur. Tartus'un bir tarafta Akdeniz, diğer taraftan Atlantik ve Hint okyanuslarına erişimi sağlayan önemli konumu düşünüldüğünde Rusya için önemi anlaşılmaktadır (Kyzy, 2018: 90). Bu bağlamda, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki stratejik hamlelere bakıldığında Suriye, Rusya için sıradan bir devletten çok daha fazla anlamlar taşımaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de konuşlandığı savaş gemileri, bir zamanlar ABD'nin Altıncı Filosunun üstün olduğu bölgede Moskova'ya güç sağlamaktadır (Crospey & Brown, 2014: 29).

Washington'un, Güney Kıbrıs'ta askeri üslerle askeri ayrıcalıklar elde etmesine tepki gösteren Moskova, Şubat 2015'de Kıbrıs Rum Yönetimi ile Rus savaş gemilerine Akdeniz'de kolaylık sağlayacak anlaşmalar imzaladı. Dahası Tartus ve Lazkiye'de askeri varlığını artırırken Kıbrıs Adası'nın doğusuna Rus denizaltılarını yerleştirdi. Moskova, 2017'de Tartus Limanı'nı balistik nükleer füzeler taşıyabilecek devasa savaş gemilerini alabilecek kapasiteye ulaştırma çalışmalarına başladı. Diğer yandan Rus Gazprom şirketi İsrail ile anlaşarak doğalgaz ve petrol arama sürecine dahil oldu. Anlaşılacağı üzere, Rusya Doğu Akdeniz'de hem askeri anlamda ciddi bir güce ulaşırken hem de Güney Kıbrıs ve İsrail başta olmak üzere doğalgaz arama ruhsatları alarak enerjiye de ortak oldu (Duman, 2019: 221).

Rusya'nın, enerji konusunda Doğu Akdeniz'de, geçmişte olduğu gibi, diğer ülkelerden daha fazla yakın ilişkiler kurduğu ülke Suriye olmuştur. Suriye iç savaşı başlamadan önce Şam, Rus Soyuzneftegaz'ın desteği ile kara sahalarındaki gaz üretiminde oldukça iyi sonuçlar elde etti. Hatta iç savaşın yaşandığı ilk iki yılda bile gaz üretim miktarı arttı. Fakat iç savaşın ilerleyen dönemlerinde bu süreç sekteye uğradı. Ancak Suriye, yakın gelecekte Akdeniz'de petrol ve doğalgaz aramaya başlayacağını söyledi. Arama ruhsatlarının tahsisinde muhtemelen Rus şirketleri olacaktır. Nitekim, Rusya ve Suriye enerji

bakanlarının imzaladığı işbirliği anlaşması çerçevesinde, Suriye'nin petrol ve doğalgaz üretiminin iyileştirilmesi öngörülmektedir (Balkaş, 2019: 14-15). Rusya, Suriye müdahalesiyle Doğu Akdeniz'de gelişen siyasete etkin katılım göstererek, AB'nin Suriye'nin kıyısı olan Doğu Akdeniz'de alternatif enerji tedarikçi arayışı engellemeye de çalışmaktadır (Dingil, 2019: 66).

Görüldüğü gibi, Rusya'nın Suriye politikası Ortadoğu bölgesinde etkin bir güç olma hedefini yansıtmaktadır. Rusya Ortadoğu'da önemli bir müttefiki olan Suriye rejimini tehdit eden her unsuru bir güvenlik sorunu olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede Suriye rejimi toprak bütünlüğü tehlikede olan ve korunması gerekli bir aktör olarak görülmektedir. Rusya'nın güvenlikleştirme perspektifinden, Suriye rejimine karşı savaşan muhaliflerin tümü “terörist” olarak tanımlanmaktadır. Bunlara karşı Suriye rejimi ile birlikte gerekli tedbirlerin alınması da meşru olarak görülmektedir.

3.3. AVRUPA BİRLİĞİ'nin SURİYE POLİTİKASI

3.3.1. Avrupa Birliği-Suriye İlişkileri

Tarih boyunca Avrupa için kültürel, iktisadi, stratejik ve dini gerekçelerle önemli olan Ortadoğu, Avrupa'nın enerji ihtiyacının ciddi bir kısmını karşılanması sebebiyle de değerini korumaktadır (Orhan, 2018: 46). Suriye, hem Ortadoğu hem Doğu Akdeniz hem de Basra Körfezinin kaynaklarının Akdeniz'e taşınması konusunda önemli bir stratejik konuma sahip olması nedeniyle Avrupa Birliği için önemli hale gelmektedir. Hiç kuşkusuz tarihsel açıdan Suriye'yle en yakın ilişkili Avrupa devleti Fransa'dır. I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da egemen olan güçler İngiltere ve Fransa'ydı. Kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar neticesinde Suriye, 1920'de Fransa'nın himayesine bırakıldı. Ancak halkın isteklerine tersine egemen güçlerinin çıkarlarına göre yapılan paylaşım ve Paris yönetiminin uygulamalarından memnun olmayan Suriye halkı kısa zamanda ayaklanmalar gerçekleştirdi. Paris'in, Suriye halkına karşı uyguladığı sert yaklaşımlara uzun yıllar direnmesi ve II. Dünya Savaşı sonucunda Fransa'nın küresel etkisini yitirmesiyle 1946'da Suriye bağımsızlığını kazandı.

Suriye ile Avrupa Birliği ilişkileri 1977'de imzalanan bir işbirliği anlaşmasıyla başladı. Suriye, 1995'deki Barselona deklarasyonu ile Akdeniz Birlik üyesi ve Avrupa Komşuluk Politikası üyesi oldu. 2004'de AB ve Suriye Ortaklık Anlaşması imzalama aşamasına

gelmiş, fakat anlaşma gereği kitle imha silahlarının yayılmasını engelleme, insan hakları, demokratik haklar ve terörizmle mücadele şartlarını Suriye yerine getirmediği için yürürlüğe girmemiştir. Bu dönemde, Brüksel'in Şam'a karşı temkinli olmasının nedenleri: Suriye'nin kitle imha silahlarına ilişkin şartı imzalamaya yanaşmaması, Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikasti ve Fransa'nın Lübnan'daki Suriye'nin askeri varlığından rahatsızlık duymasıydı. Ayrıca Lübnan'ın iç politikasına müdahil olması ve Şam'ın reform konusundaki isteksizliğinden dolayı Suriye Ortadoğu açısından tehdit olarak görülmekteydi (Yücel, 2012: 93-95).

Avrupa Birliği üye ülkelerinin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında İslam ülkelerine genel olarak şüpheyle yaklaşmalarına rağmen üye ülkelerin Ortadoğu konusunda tek bir politika benimsedikleri söylenemez. 2003'te Irak işgaline Fransa ve Almanya'nın karşı çıkmasına rağmen İngiltere'nin ABD'nin yanında yer alarak savaşı desteklemesi, Libya müdahalesinde Fransa'nın istekli olup Almanya'nın çekimser olması gibi durumlar her ülkenin Ortadoğu konusunda kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izlediğini göstermektedir (Çomak & Ultan, 2014, s. 419). Nitekim, Avrupa devletleri kendi menfaatleri üzerinden Ortadoğu'daki rejimlerle ilişkilerini geliştirdiler. Fakat AB, 11 Eylül saldırıları sonrası Ortadoğu politikasında yaşadığı "güvenlik-demokrasi" ikileminden ağırlığını güvenlik konularına vermeye başladı. El-Kaide'nin 2004'de Madrid'de ve 2005'de Londra'da düzenlediği terör saldırılarıyla güvenlik konusu en önemli mesele haline geldi (Orhan, 2018: 49). Bunun yanında köktendinci bir örgüt olan El-Kaide'nin yaptığı saldırılar Avrupa'da İslamofobi'nin yayılmasına da sebep oldu.

Avrupa Birliği üye ülkelerinin, Arap Baharına tepkileri de farklı oldu. Mart 2011'de Arap Baharının Suriye'de etkili olmaya başlamasıyla birlikte, AB ülkeleri Esad rejiminin görevden ayrılması çağrısında bulundular (Özcan, 2017: 5). Yaşanan felaketler ve katliamlar karşısında barışı ve güvenliği sağlamakla sorumlu olan BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine Suriye meselesi getirildi. ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın protestoculara karşı yapılan şiddeti gündeme getirerek sorunun çözülmesi taleplerine Rusya ve Çin konunun Suriye'nin iç meselesine müdahale olduğunu ifade ederek karşı çıktılar (Dalar, 2016: 10).

BM Güvenlik Konseyi'nden sonuç alamayan AB, Suriye rejiminin Suriye'deki protestoculara yönelik şiddetli baskısıyla birlikte Hama, Deyrizor ve Lazkiye şehirlerinde

gerçekleştirdiği geniş çaplı askeri operasyonlarda çok sayıda Suriye vatandaşının öldürülmesine ve yaralanmasına sebep olduğunu söyledi. Bu gelişmeleri kabul edilemez olarak değerlendiren AB, Beşar Esad'ın Suriye halkı nezdindeki meşruiyetinin tamamen ortadan kalktığını ve yönetimi bırakması gerektiğini belirtti (European Commission, 2011).

ABD Başkanı Obama'nın Ağustos 2011'de yaptığı açıklamanın hemen ardından İngiltere, Fransa, Almanya ve Avrupa Birliği'nin de Beşar Esad'ın görevinden çekilmesi çağrısında bulunmaları Şam konusunda Washington ve Brüksel'in benzer politikalara sahip olduğunu göstermektedir. Zira Suriye konusunda benzer güvenlikleştirmelere sahip olan Batı, IŞİD'i de önemli bir güvenlik meselesi olarak tanımlayarak 2014'de doğrudan ilk askeri müdahaleyi gerçekleştirdi. Bu durum, Batılı devletlerin Suriye iç savaşına ortak bakışını yansıtmaktadır. Avrupa Birliği'nin yayınladığı Ortak Tebliğ'de, Suriye iç savaşının devam etmesinin Brüksel'in uzun vadeli stratejik hedeflerinin yanı sıra küresel ve bölgesel menfaatlerine zarar verdiği ileri sürülmektedir (AB Türkiye Delegasyonu, 2017). Bu çerçevede, AB'nin Suriye politikası güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde ele alınacaktır.

3.3.2. Avrupa Birliği'nin Suriye İç Savaşına Yönelik Güvenlikleştirmeleri

AB'nin Suriye meselesine yaklaşımı ABD'ninkiyle benzerlik göstermekte olup Suriye rejimi ve Esad liderliğine karşı bir güvenlikleştirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu çerçevede, Esad rejimi hem kendi halkı hem de bölgesel güvenlik için bir tehdit unsuru olarak tanımlanmıştır. Fakat ABD'den farklı olarak Esad rejiminin uygulamalarının sorumlu tutulduğu göç meselesi de AB için temel güvenlik sorunlarından biri olarak sunulmuştur. IŞİD'in ortaya çıkmasıyla, ABD'nin yaklaşımında olduğu gibi, AB'nin de yaklaşımı kısmen dönüşmüştür. Bu bölümde, AB'nin Suriye politikası yine IŞİD öncesi ve sonrası dönem olarak incelenmektedir.

3.3.2.1. Avrupa Birliği'nin IŞİD Öncesi Güvenlikleştirmeleri

AB, Suriye iç savaşının ilk zamanlarında güvenlikleştirme söylemlerini siyasi alanlarda gerçekleştirdi. Brüksel'in, güvenlik söylemleri Washington ile benzerlik göstermekteydi. Washington gibi Brüksel de Şam rejimini kendi halkına karşı insanlık suçu işleyen ve kimyasal silah kullanan bir aktör olarak güvenlikleştirme politikası izledi. Fakat Suriye

rejimi ve muhalifler arasında çatışmalar yoğunlaşınca zorunlu göç hem bölge ülkeleri için hem de AB ülkeleri için önemli bir sorun olarak ön plana çıktı. Dolayısıyla, ABD'den farklı olarak AB ülkelerinin gündeminde Suriye iç savaşının yarattığı göç hareketleri de önemli güvenlik sorunu olarak gündeme getirildi.

AB üye ülkeleri, her şeyden önce, Esad rejiminin kendi halkına karşı insan hakları ihlallerinde bulunduğunu ve bu nedenle önemli bir tehdit olduğu yönünde bir söylem benimsediler. Bu konuda uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çalıştılar. Bu önemli güvenlik tehdidine karşı, Libya'da yapıldığı gibi, acil ve istisnai önlemlerin alınabilmesi için konuyu BM Güvenlik Konseyi taşıdılar. Fakat, daha önce de belirtildiği gibi, Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle bu hamleleri başarısız oldu. BM'den sonuç alamayan ancak Esad'ın gitmesini isteyen AB, Kofi Annan'ın altı maddelik planını özellikle geçiş yönetimi öngören maddesinden dolayı destekledi.

Brüksel, Suriye krizinin II. Dünya Savaşından bu yana dünyanın karşılaştığı en kötü insani krizlerden birisi olduğu söylemiyle, tehdit unsuru olarak gördüğü Beşar Esad'ı uluslararası alanda yalnızlaştırmaya çalıştı. Bu konuda istediği sonucu alamayan Brüksel, Esad'ın Avrupa'daki varlıklarını dondurdu, Suriye'ye silah ambargosu uyguladı ve genelini Almanya ve İtalya'nın aldığı yılda ortalama 3 milyar Euronun üzerinde ithal edilen Suriye petrollerine ithalat yasağı getirdi. Avrupa Yatırım Bankasının on yedi projede yaklaşık 1.3 milyar Euroluk teşvik kredisini vermeme gibi ek yaptırım kararları aldı (Portela, 2012: 1-2). Diplomatik ve ekonomik yaptırımların yanı sıra AB ülkeleri Şam'daki elçiliklerini kapattı.

Avrupa Birliği, Suriye iç savaşının başlangıcından itibaren Beşar Esad'ın halkına karşı uyguladığı baskı rejiminden dolayı görevinden ayrılması gerektiğini sıklıkla vurguladı. Nitekim, Nisan 2012'deki BM Güvenlik Konseyi toplantısında AB üyesi ülkeler Suriye konusundaki yaklaşımlarını dile getirdiler. Fransa BM daimi temsilcisi Gerard Araud *“Artık bekleyemeyiz. Her geçen gün daha fazla sivil ölüyor, yaptırımlar dahil olmak üzere diğer seçenekleri incelemeliyiz”* dedi. Almanya Temsilcisi Peter Wittig ise *“bir geçiş sürecine mümkün olduğunca çabuk çalışılmalı, hesap verilebilirliğin önemli olduğunu ve statükoya geri dönüş yapılamayacağını”* ifade etti. İngiltere'nin BM daimi temsilcisi Mark

Lyall Grant da *Suriye rejiminin ağır silahlarla şehirleri bombalamasından dolayı siyasi geçişin hızlandırılması gerektiğini* (UN Security Council, 2012b) söyledi. Güvenlikleştiren Avrupa devletleri tehdit söylemini sıklıkla kullanarak Esad'ın ayrılması konusunda hedef kitle olarak gördüğü uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çalıştı.

BM ve Kofi Annan Planının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, AB temsilcileri Esad rejimini güvenlikleştirme çabalarını Cenevre çerçevesine de taşıdı. AB yüksek temsilcisi Catherine Ashton II. Cenevre Zirvesinde BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilen 2118 sayılı karar doğrultusunda kimyasal silah kullanımına karşı BM'in önlem alması çağrısında bulundu. Şiddet ve insan hakları ihlallerine son verilmesini ve "*Suriye halkının istekleri*" doğrultusunda meşru olan bir geçiş hükümeti sürecinin başlatılması gerekliliğini de vurgulandı. Bu çatışmanın Suriye sınırlarını aştığının farkında olduklarını, mültecileri destekleyen ve onlara yardım eden ülkelerin muazzam çabalarına rağmen kendilerinin çatışmanın etkilerini hissettiklerini belirtti (EU External Action, 2014: 1-2). Ayrıca Ashton'ın, Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 42. maddesindeki: "*uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir*" (T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu, 1945: 23-24) ifadesini vurgulaması, Brüksel'in Esad'a karşı acil ve olağanüstü önlemleri uygulama yanlısı olduğunu göstermektedir.

Avrupa Parlamentosu, bu çerçevede, Şam rejiminin Ağustos 2013'te Doğu Guta'da gerçekleştirdiği kimyasal silah saldırısının, Saddam Hüseyin'in Halepçe ve kuzey Irak bölgesinde gerçekleştirdiği kimyasal saldırılarından sonra, en büyük kitle imha silahı saldırısı olduğunu ifade etti. Ayrıca kimyasal silah kullanımının ardından bölgede rejimin ağır bombardımanlar gerçekleştirdiği vurgulandı. AP, Esad rejimine karşı güvenlikleştirme yaklaşımına dair uluslararası kamuoyunu ikna etmek için Suriye'de meydana gelen olumsuz koşulların yalnız Ortadoğu'nun değil küresel istikrar ve güvenliği tehdit eder boyutta olduğu söylemini benimsedi. Bununla birlikte, AB üye ülkeleri Suriye'ye olası bir askeri müdahale konusunda farklı görüşler ortaya koydu. Örneğin, İngiltere Parlamentosu 29 Ağustos 2013'deki toplantısında hükümetin askeri müdahale için geçici yetkilendirilmesini reddetti (European Parliament, 2013). Bu karar, Avrupa ülkelerinin

konuyla ilgili farklı politikaları olduğunu ortaya koymaktadır. Başlangıçta AB üyesi tüm ülkeler çok önemli gördükleri hususları zaman içerisinde kınamakla yetindiler.

Ele aldığımız diğer küresel aktörlerde olduğu gibi, IŞİD'in Suriye'de güçlenmesi Brüksel'in güvenlikleştirmelerinin de değişmesine yol açtı. IŞİD'in hızla ve ciddi suçlar işleyerek Suriye topraklarında yayılmasıyla tüm dikkatler bu radikal örgütün üzerine çekilmiş ve Suriye rejimine dair keskin söylemlerin zamanla hafifletildiği görülmüştür. Nitekim, özellikle IŞİD'in bölgede güçlenmesinin yarattığı olağanüstü göçler ve Avrupa'nın merkezlerinde gerçekleştirdiği saldırılar Brüksel'in Suriye politikasını yeniden gözden geçirmesine sebep oldu.

3.3.2.2. Avrupa Birliği'nin IŞİD Sonrası Güvenikleştirmeleri

AB, Ortadoğu'da kendisine tehdit olabileceğini düşündüğü radikal gruplarla ilişki kurmaktan uzak durmuş, genellikle, bölgedeki rejimleri desteklemiştir (Küçükkeleş, 2013). Ancak 2010'de başlayan Arap Baharı Brüksel'in desteklediği rejimlerin yıkılmasına ve beraberinde ciddi güvenlik tehditlerine yol açmıştır (Orhan, 2018: 50). Bölgede gerçekleşen boşluktan faydalanan IŞİD, El-Kaide'nin ardından Suriye kriziyle birlikte Avrupa için önemli bir tehdit haline geldi. IŞİD'in Suriye'de gerçekleştirdiği olaylar ciddi göçlerin yaşanmasına sebep oldu. Bu göçler zamanla Avrupa'nın en önemli konusu haline geldi. Göçlerin yanı sıra IŞİD saflarında mücadele eden hatırı sayılır Avrupalı savaşçıların olması ve Suriye'deki Hristiyan azınlıkları koruma gayesi, Brüksel'in güvenlikleştirmelerini gözden geçirmesine neden oldu. Bu çerçevede, AB açısından, Esad rejiminden çok, IŞİD'in Suriye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmesi, bölgedeki azınlık gruplar için tehlike yaratması ve bu durumun yarattığı yoğun göç hareketleri AB için temel güvenlik meseleleri haline geldi.

Gerçekten de, IŞİD'in Irak'tan sonra Suriye'de hızlı bir şekilde güçlenmesi ve yaptığı katliamlar sebebiyle Brüksel'in, tehdit tanımlaması değişikliğe uğramıştır. 2013'deki Avrupa Birliği Konsey kararlarında: *"AB, Suriye'de yaşanan çatışmalarda radikallerin ve devlet dışı yabancı aktörlerin artan katılımından ciddi endişe duymaktadır zira bu durum çatışmaları daha da körüklemekte ve bölgesel istikrarı tehdit etmektedir. AB, ilgili tüm taraflara, bu grupları desteklememe çağrısında bulunur"* (AB Türkiye Delegasyonu, 2013) ifadeleri, AB'nin Suriye meselesine dair önceliklerini göstermektedir. Ayrıca

2014’de, IŞİD’in Amerikalı ve İngiliz gazetecileri öldürmesinden sonra, Avrupa’da gerçekleştirdiği saldırılar ile IŞİD AB ülkeleri için, “tehdit üreten”, “vatandaşlarının güvenliğini tehdit eden” ve “sınır güvenliğini yok eden” bir konuma getirmiştir (Özcan, 2017: 8). Brüksel bölgedeki kimyasal silahların terör örgütlerinin eline geçmesi ihtimalini de çok ciddi bir tehdit olarak tanımlamıştır.

IŞİD’in, Suriye’nin kuzeyindeki bölgeleri ve Irak’ın bir kısmını hakimiyeti altına alması ve Haziran 2014’de IŞİD lideri Ebu Bekir el Bağdadi’nin kendini İslam Devletinin sözde halifesi olarak ilan etmesi (European Parliament, 2014) tüm dengeleri değiştirdi. Nitekim halifelik İslam dünyasında en yüksek otorite makamını temsil ettiğinden, dünyanın her tarafından Müslümanı etkilemiş ve Batılı ülkelerinde yaşayan bazı Müslümanlar da Suriye’ye gelip IŞİD saflarında savaşa katılmışlardır. Bu AB için önemli bir tehdit kaynağı olarak görülüyordu.

Avrupa Birliği Terörle Mücadele Koordinatörü Gilles de Kerchove “ *Irak ve Suriye’de savaşmış olan 5 bin Avrupalı*” (DW, 2017) olduğunu söyledi. Bu savaşçıların bir kısmının ölmesine rağmen uzun vadede en büyük korku savaşçıların tekrar Avrupa’ya geri dönmeleridir. Bu nedenle, BM Güvenlik Konseyi’nin 2178 sayılı kararıyla “Yabancı Terörist Savaşçı” kavramı ilk kez kullanıldı. Kanun gereğince, teröristlerin BM üye ülkelere giriş ve çıkışların yasaklanması, teröristler ile ilgili istihbarat alışverişi yapılması ve terörist savaşçıların akışlarının durdurularak bu şekilde yarattıkları tehditlerin bertaraf edilmesi kararı verildi. Bunların yanında radikalleşmenin engellenmesi ve geri dönenlerin rehabilite edilmesi gerekliliği de vurgulandı (Martínez & Núñez, 2017: 278). Brüksel’in asıl amacı, bu yasayla Avrupa vatandaşı olup IŞİD’in yanında savaşan kişilerin ülkelere geri dönmelerini engellemektir.

Brüksel, Avrupalı savaşçıları engellemek için diplomasi alanının dışında askeri olarak da bazı hamlelerde bulundu. Bu bağlamda, Avrupa Birliği anlaşmasının 43. Maddesinde yer alan “*üçüncü ülkelere kendi topraklarındaki terörle mücadele destek verilmesi*” (AB Başkanlığı, 2011: 25) ifadesi üzerinden hareketle IŞİD’e karşı mücadele eden Suriye muhalefetine de destek verdi. Ancak Brüksel, en büyük desteğini, Suriye’de IŞİD’e karşı mücadelede ön plana çıkan PYD’ye verdi. Bu çerçevede ABD ile benzer bir politika izlediklerini söylemek mümkündür.

Brüksel, IŞİD'in azınlıklara yönelik katliamları ile ilgili 18 Eylül 2014 tarihinde toplantı gerçekleştirdi. Toplantıda; IŞİD sonrasında hem Irak hem de Suriye'deki güvenlik ve insani durumun daha da kötüleştiği ve IŞİD'in ulus ötesi karakterinin daha geniş bir bölge için tehdit oluşturduğu dile getirildi. Ayrıca bu örgütün uluslararası kabul görmüş sınırları tanımaması ve gerçekleştirdiği intihar saldırıları ile bölgesel istikrarı tehdit ettiği için Suriye halkının uluslararası desteğe ihtiyaç duyduğu vurgulandı (European Union, 2014: 1-2). Nitekim, bünyesinde çok sayıda AB vatandaşı militan barındıran IŞİD'e karşı başta Fransa, İngiltere ve Almanya olmak üzere AB üye ülkeleri ABD'nin liderliğindeki uluslararası koalisyonla birlikte 22 Eylül 2014'de hava saldırıları düzenledi.

AB Dış ilişkiler ve Güvelik Politikası Yüksek Temsilcisi Mogherini, AB'nin IŞİD'e karşı koyma konusunda kararlı olduğunu belirtti. Brüksel ve üye ülkelerin uluslararası koalisyonda yer almalarının terörle mücadele konusunda bölgedeki ülkeler ile işbirliğini artırarak iç ve sınır güvenliği konusunda çeşitli projelerin geliştirilmesine olanak sağladığını ifade etti. Askeri gücün IŞİD'i yenmek için yeterli olmadığını ve hatta askeri yaklaşımların ne Suriye krizini ne de başka bir krizi çözemeyeceğini söyledi (Global Coalition, 2018).

IŞİD, Kasım 2015'te Paris'te, Mart 2016'da Brüksel'de ve Aralık 2016'da Berlin'de saldırılar düzenledi. Bu hamlelerin yanı sıra Avrupa'da birçok saldırı düzenleyerek yüzlerce kişinin ölümüne ve daha fazla kişinin yaralanmalarına sebep oldu. Gerçekleşen trajedik durumlarla beraber Avrupa'da güvenlik konusu daha da ön plana çıktı ve Avrupa Birliği Konseyi, terörle mücadele eylemini artırmak, radikalleşmeye karşı koymak, terörist finansmanının durdurulmasının yanı sıra üçüncü ülkelerle işbirliği yapmak gibi kararlar aldı (European Council, 2019). Dolayısıyla Brüksel, terörizm ile karşı karşıya olduğu için hızlı ve etkili bir müdahale stratejisi geliştirmek zorunda kaldı. 2015'de gerçekleşen Paris terör saldırıları AB'nin terör konusunda daha fazla yoğunlaşmasına sebep oldu.

Suriye'deki savaşın oluşturduğu göçmen dalgası, IŞİD'in Avrupa'nın bazı şehirlerinde gerçekleştirdiği terör saldırıları (Marlowe, 2017) ve İslamofobi Avrupalı liderlerin, medyanın ve aşırı sağcılarının olumsuz söylemler geliştirmesine neden oldu. Göçmenler terörizm ile özdeşleştirilerek “terörist”, “güvenlik-tehdit”, “mali yük” kavramlarıyla anılır oldu ve Avrupa sınırlarını tehdit unsurlar olarak görülmeye başlandı (Özcan, 2017: 10).

Ayrıca 2015’de Rusya’nın Suriye iç savaşına doğrudan müdahalesiyle oluşan göç yoğunluğu konuyu Avrupa için ciddi bir iç güvenlik meselesi haline getirdi.

Özellikle yaşanan göç dalgalarının Avrupa’nın adeta iç meselesine dönüşmesiyle Suriye’nin istikrarı ve toprak bütünlüğünün korunması Brüksel’in en önemli konusu haline geldi. AB, 2017’de ilan ettiği ortak bildiride, *”Suriye halkı birleşmiş, demokratik, çeşitliliği barındıran, kapsayıcı ve toprak bütünlüğüne sahip bir ülkeyi hak etmektedir”* (AB Türkiye Delegasyonu, 2017) ifadeleriyle Suriye’de her kesimi kapsayan bir yönetimin tesis edilmesi taraftarı olduğunu göstermektedir.

Askeri müdahaleleri toprak bütünlüğüne karşı tehdit olarak gören Brüksel, Suriye iç savaşının diplomatik yollardan çözülmesi taraftarıdır. Avrupa Birliği Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini *“Suriye’ye barışı ancak BM himayesindeki müzakereler kapsamında varılacak siyasi çözüm getirebilir. Bu bizim Şam yönetimiyle ilişkilerin yeniden inşa edilmesi ve normalleştirilmesi için ön şartımızdır”* (Hatip, 2019) sözüyle, AB’nin IŞİD sonrası Esad rejimini dışlamayan tavrını ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği’nin güvenlik belgelerinde, Suriye meselesine dair güvenlik sorunları sivilin öldürülmesi, mülteciler ve terör konuları öncelikli olarak yer almaktadır. Brüksel, Suriye iç savaşı yönetim sürecinde diplomatik, ekonomik ve askeri araçlar üzerinde yoğunlaşmıştır. AB, ilk iki yöntem için çok taraflılık yaklaşımı benimser iken askeri meselelerde pasif kalmıştır. Brüksel, Suriye iç savaşında yaşanan göç ve terör olaylarını politik/stratejik bir mesele olarak görmektedir (Yavaş, 2016, s. 131). Ayrıca Terör olaylarıyla çoğalan uluslararası göç genellikle bir “insan hakları” bakış açısından ziyade “güvenlik” perspektifinden değerlendirilmektedir. Uluslararası ilişkilerde göç konusunda daha çok “denetim” ve “engelleme” amacı olan politikalar ortaya koyulmuştur (Kirişçi, 2003: 79).

Brüksel, göç dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla “yasadışı” göçü engellemek isteyen AB, aldığı önlemler sonucunda Ekim 2015’te zirve yapan yasadışı geçişleri %96 düşürdü. Avrupalı liderler, ayrıca, insan kaçakçılığı ve göç akışlarını azaltmaya yönelik ek önlemler alınması konusunda anlaşmaya vardı (AB Türkiye Delegasyonu, 2018). AB Komisyonu’nun, Suriye’ye yönelik stratejik hedefleri temel menfaatleriyle uyumludur. Bu

hedefler tüm Suriye vatandaşları için etnik ve dini grupları kapsayan demokratik, güçlü, güvenli ve istikrarlı bir Suriye'dir. Bu hedeflere ulaşıldığında yeniden inşa edilen Suriye'ye halkın tekrar güvenli bir şekilde dönebilmelerine olanak sağlayacak planlar yapılmaktadır (European Commission, 2017: 7). Çünkü Suriye'deki istikrarsız ortamdan Avrupa ülkeleri olumsuz etkilenmektedir.

Brüksel, IŞİD'in yükselişiyle vurgusu azalsa da, Suriye'nin istikrarına karşı bir diğer engel olarak hala Şam rejimini görmektedir. Nisan 2017'de Suriye rejiminin Han Şeyhun'da gerçekleştirdiği saldırıya Washington karşılık verdi. Konuyla ilgili Fransa Cumhurbaşkanı ve Almanya Şansölyesi görüşmesi neticesinde, Suriye rejiminin bu gelişmeden tamamen sorumlu olduğunu ve kimyasal silah kullanımının cezasız kalamayacağını belirttiler. Bu nedenle, Fransa ve Almanya, tüm antlaşmalar tarafından yasaklanan kimyasal silah kullanımıyla ilgili cezai fiillerin uygulanması için BM çatısı altında çalışacaklarını ifade ettiler (France Ministry for Foreign Affairs, 2017). Bir taraftan IŞİD ile olan mücadelede yer alan Brüksel, diğer taraftan Şam rejimine karşı söylemini, şiddeti azalsa da, devam ettirmiştir.

AB, Suriye'de savaşın devam etmesi halinde ya mezhepsel çatışmalarla ülkenin bölünmesine yol açabileceğini ya da Suriye rejiminin ülke üzerindeki otoriter yönetimini daha da artıracığını belirtmektedir. Her iki durumda da istikrarsızlığın sürmesiyle AB'nin temel çıkarlarına karşı tehditlerin devam edeceği anlaşılmaktadır. Suriye'deki olumsuz durumun devam etmesi halinde yaşanacak insan kayıpları, insanlık dışı muameleler, şiddetin devam etmesi, silahlı grupların yayılması, insan kaçakçılığı, mezhepsel farklılıkların daha da belirginleşmesi, nüfusun yerinden edilmesi özellikle bölge ülkeleri ve Avrupa'ya büyük mülteci akınıyla ülkelerin istikrarsızlaştırılmasına sebep olacaktır (European Commission, 2017: 6-7).

AB'ye göre, Suriye rejiminin kullandığı kimyasal silahlar nedeniyle de terörizm ve göç bölgede artmaktadır. Nitekim, gözlemciler Duma'da kısıtlı bir alanda bulunan Suriyeli muhaliflerin üzerine 7 Nisan 2018'de helikopterler tarafından içlerinde zehirli gazla dolu varil bombalarının bırakıldığını belirttiler. Rejimin kullandığı kimyasal silah saldırısı sonrasında 14 Nisan'da ABD ile birlikte AB üyesi Fransa ve İngiltere'ye ait savaş uçakları ve savaş gemileri Suriye rejimine karşı askeri saldırılar gerçekleştirdi (Hennigan, 2018). Brüksel, güvenlikleştirmelerinin en önemli başlıkları arasında yer alan terörizm ve göçün

yayılmaması için, Washington ile birlikte son yıllarda olaylara doğrudan müdahale etmeye başladı.

AB'nin Suriye iç savaşında güvenlikleştirme yaklaşımının en önemli nedenlerinden biri de enerjidir. Avrupalı devletler, Ortadoğu'daki önemli enerji kaynakları sebebiyle bölge devletlerin yöneticileriyle iyi ilişkiler geliştirerek enerji konusunda kazanımlar elde etmeye çalıştılar. Ayrıca Brüksel, hem Moskova'ya olan enerji ihtiyacını azaltmak hem de küresel güçlerin enerji mücadelesinde geride kalmamak için Doğu Akdeniz ve Ortadoğu zenginlikleriyle yakından ilgilenmektedir.

Doğu Akdeniz'de AB, üyesi Güney Kıbrıs Rum Yönetimi alanlarında doğalgazın çıkması ve Yunanistan'ı da içeren güvenli bir enerji üretim sektörü oluşturulmasıyla Avrupa'ya doğrudan enerji tedarik edebilir. AB'nin Akdeniz'de gaz üretim ve dağıtım için Kıbrıs'ı bir merkez haline getirmek istediği anlaşılmaktadır (Crospey & Brown, 2014: 10). Ayrıca Süveyş kanalının açılmasıyla Akdeniz ile Kızıldeniz'in bağlanması sonucu Doğu Akdeniz, Asya ile Avrupa'yı arasındaki ticaretin ana güzergahlarından birisi olmuştur. Bunların yanı sıra AB, Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelere Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimine, enerji nakli de dahil olmak üzere denizyolu taşımacılığı konusunda önemli bir yer vermiştir.

Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin yanı sıra ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkeler de bölgedeki enerji denkleminde ağırlıklarını korumaya çalışmaktadır. 3,5 trilyon metreküp doğal gaz ve 1,7 milyar petrol rezervinin bulunduğu tahmin edilen Levant adı verilen ve Suriye'nin kıyılarının da bulunduğu bölgede, ABD'li Exxon Mobil ve Noble, Fransız Total, İtalyan Eni, İngiliz BG ile İsrail'li Delek ve Avner firmaları faaliyet göstermektedir (Anadolu Ajansı, 2019). Bu şekilde küresel güçler enerji şirketleri üzerinden ulusal çıkarlarını korumaya çalışmaktadırlar.

AB, 11 Eylül ve Arap Baharı sonrası Akdeniz'in artık küresel güçlerin hem varlıklarını gösterdiği hem de geçiş güzergahı haline geldiğinin farkındadır. Bundan dolayı kendi çıkarlarını korumak durumunda kalacaktır (Yücel, 2012: 88). Bölge ülkeleri ile yakından ilgilenen Brüksel, Suriye'nin stratejik öneminin farkındadır. Bu sebeple, Mayıs 2011'de sivillere yönelik saldırılardan dolayı Suriye'ye karşı ekonomik yaptırım kararı almasına rağmen İtalya ve Yunanistan gibi petrol ithalatçı üye ülkelerin isteği üzerine Nisan 2013'de

yaptırımları esnetti. Aynı dönemde uygulanan silah ambargosu ise İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya ve Almanya gibi ülkelerin talebi üzerine Mayıs 2013'te hafifletilmiştir (Yavaş, 2016: 139-140). Ayrıca Doğu Akdeniz'de keşfedilen ciddi miktardaki hidrokarbon kaynaklar da Suriye'nin jeopolitik konumunu daha da güçlendirdi.

Görülüyor ki, Suriye'nin enerji nakil hatları açısından stratejik önemi dolayısıyla, burada IŞİD'in güçlenerek enerji akışına tehdit etmesi bu örgütün AB ülkeleri tarafından önemli bir güvenlik sorunu olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu tehdidi bertaraf etmek için AB, IŞİD'e karşı yapılan saldırıları desteklemiştir. 2014 ile 2018 yılları arasında ABD liderliğinde sürekli hava saldırıları ve sahada PYD'nin verdiği mücadele sayesinde IŞİD 2018'in sonunda etkisiz hale getirildi. Böylece, IŞİD'in egemen olduğu bölgeler ve petrol sahalarının çoğunluğu PYD'nin kontrolüne geçti. Bu durum, ABD'nin olduğu gibi, AB'nin de desteklediği bir gelişme olmuştur. Bölgede PYD kontrolünün hem AB'nin Suriye'de etkin olmasını hem de enerji konusunun güvenliğini sağlayacağı düşünülmektedir.

Nitekim, denizyolu ile gerçekleştirilen ticarette petrol ve doğalgazın önemli bir yeri vardır. Dünya ticaretine konu olan petrolün ciddi bir kısmı denizyolu ile taşınmaktadır. Doğalgaz naklinde ise boru hatları önemli bir konumdadır. Ancak LNG, yani sıvılaştırılmış doğalgazın uluslararası ticarete konu olan gazın yaklaşık yarısı gemiler ile taşınması, LNG'nin gelecekte doğalgaz ticaretinde ağırlığı oluşturacağından dolayı denizyolunun önemi daha da artmaktadır (Özgen, 2018: 34).

ABD ve AB'nin Ortadoğu geneli ve Suriye özelinde ortak güvenlik kaygılarına sahip oldukları görülmektedir. Kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, petrol ve enerji kaynaklarının küresel piyasalara akışının tehdit altında olması ve istikrarsızlık temel güvenlik sorunları olarak tanımlanmaktadır (Yücel, 2012: 86). Bununla birlikte, AB, ABD'den farklı olarak, kendi ülkelerine yönelen göç hareketlerini de önemli bir güvenlik sorunu olarak tanımlamaktadır.

SONUÇ

Suriye iç savaşı çerçevesinde en etkili olan küresel aktörlerin, ABD, Rusya ve AB'nin, izledikleri politikaları güvenlikleştirme yaklaşımı çerçevesinde analiz eden bu çalışma, aktörlerin farklı çıkarları çerçevesinde güvenlikleştirmeye dayalı yaklaşımlarının, genel olarak, Suriye iç savaşının çözümüne olumlu bir katkı sunmadığını ortaya koymaktadır. Bunda küresel aktörlerin Suriye meselesine dair farklı önceliklerinin bulunması ve bu çerçevede belirledikleri hedeflere ulaşmak için farklı yerel ve bölgesel aktörlerle işbirliği içinde olmaları belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, aktörler tarafından hangi aktör ya da meselelerin güvenlikleştirildiği ve bunun hangi söylemlerle yapıldığı önemli olmaktadır. Güvenlikleştirme aktörlerin çıkarları/hedefleri konusunda hedef kitleyi, genellikle uluslararası kamuoyunu, ikna etmeyi ve böylece bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik metodları meşrulaştırmayı içermektedir.

ABD'nin Suriye politikasına bakıldığında, öncelikle 2003'te Irak'ı işgali dolayısıyla, iç ve dış politikada aldığı tepkiler nedeniyle Suriye iç savaşına doğrudan müdahil olmak istemediği görülüyor. “Geriden liderlik” yaklaşımı çerçevesinde, ABD, Suriye meselesi konusunda BM ve NATO gibi uluslararası kurumları harekete geçirmeye dayalı bir politika izlemiştir. Bu bağlamda ABD güvenlikleştirme yaklaşımıyla Esad rejimini, Suriye halkına, bölgesel ve uluslararası güvenliğe bir tehdit olarak tanımladı ve BM Güvenlik Konseyinde Suriye'ye müdahale yönünde bir karar çıkarılması için uğraştı. ABD'nin tehdit unsuru olarak tanımladığı Esad rejimi devrilince Rusya'nın bölgede önemli bir müttefiki de bertaraf edilmiş olacaktı. Fakat ABD, Moskova ve Pekin'in bu yöndeki karar tasarılarını veto etmesi dolayısıyla bu hedefini gerçekleştiremedi.

BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde Esad rejimine dair güvenlikleştirmeleri başarısız olan ABD, konuyu Cenevre görüşmeleri çerçevesine taşıyarak Esad rejimini bir güvenlik sorunu olarak tanımlamaya devam etti. ABD, Rusya'nın öncülüğünde yapılan Astana zirvelerine olabildiğince uzak durarak, Cenevre zirvelerini Suriye sorununun çözümünde meşru zemin olarak ön plana çıkardı.

Esad rejimi konusunda ABD'nin güvenlikleştirmelerini paylaşan AB, başlangıçta BM Güvenlik Konseyinde Esad rejimini düşürmek için müdahale yönünde bir karar çıkması için uğraştı. ABD gibi bu çerçevede sonuç alamayınca Cenevre görüşmelerine destek

verdi. AB söylemlerinde Esad rejimini insan hakları ihlallerinde bulunan AB ülkeleri ve bölge güvenliği için bir tehlike arz eden bir güvenlik sorunu olarak tanımlandı.

2014 öncesinde Suriye iç savaşı konusunda ABD ile benzer güvenlikleştirmelere sahip olan AB, özellikle IŞİD'in genişlemesi ve katliamları dolayısıyla bölge ülkelerine ve oradan AB ülkelerine doğru zorunlu göçlerin artması ile ABD'den farklı olarak bu göç hareketlerini insani, bölgesel ve uluslararası güvenliğe tehdit olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu bağlamda Esad rejiminden çok göç ve terörizm konuları AB temsilcilerinin söylemlerinde ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle IŞİD üyeleri ve sempatizanları tarafından AB sınırları dahilinde gerçekleştirilen saldırılar AB'nin güvenlikleştirmelerinin meşru kabul edilmesine yol açmıştır. AB, özellikle 2014 sonrasında, IŞİD'le birlikte artan göç hareketleri ve terör olaylarını takiben, Suriye'nin istikrarının ne kadar önemli olduğunu görünce "Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması" yönündeki söylemini güçlendirdi. Suriye'de istikrar sağlanması AB ülkelerini her iki konuda da rahatlatma potansiyeli taşımaktadır.

Görülüyor ki, Esad rejimini güvenlik sorunu olarak tanımlayan ve her türlü müzakere için Beşar Esad'ın görevden uzaklaştırılması koşulunu öne süren ABD ve AB'nin bu söylemlerinin radikal örgüt olan IŞİD'in Suriye'de ve Irak'ta toprak kazanımlarıyla etki alanını genişletmesiyle önemli ölçüde ılımlılaştığı görülmektedir. IŞİD'in özellikle Haziran 2014'te Musul'u ele geçirerek halifelik ilan etmesi sonrasında ABD öncülüğünde Batılı devletler uluslararası bir koalisyon kurup IŞİD'e karşı mücadele etmek için harekete geçmişlerdir. ABD ve AB, IŞİD'in Suriye topraklarında yayılarak yükselişe geçtiği 2014 senesinden itibaren Esad rejiminin bu radikal örgüt tarafından devrilmesi ihtimalinin yaratacağı sonuçları mevcut rejimden daha tehlikeli gördüklerinden önceliklerini IŞİD'le mücadeleye vermişlerdir. Bu bağlamda, Esad rejimine dair güvenlikleştirmeler yerini IŞİD'in çok ciddi bir terör tehdidi olarak tanımlandığı bir çerçeveye bırakmıştır. Cenevre görüşmelerinde de daha çok bu noktanın altı çizilmiştir.

Bu çıkarlara ve duruma göre değiştirilen farklı güvenlikleştirme yaklaşımları Suriye'de çözüme gidilmesini daha da zorlaştırmaktadır. IŞİD'le mücadelede ön plana çıkan PYD hem ABD hem de AB tarafından Suriye'de desteklenen bir yerel aktör olmuştur. AB için PYD'nin seküler yapısı ve demokratik bir yöntem öngörmesi PYD'yi radikal örgütlerin hakimiyet tehdidine karşı işbirliği yapılması gereken bir aktör haline getirmiştir. ABD daha

önce doğrudan ve dolaylı olarak desteklediği Suriye'deki ÖSO gibi diğer muhalif gruplardan beklediği etkinliği göremeyince desteğini PYD üzerine yoğunlaştırmıştır. Üstelik ABD'ye göre Suriye'nin kuzeyinde istikrarlı ve müttefik bir yönetim tesis edilirse Basra Körfezi ve Irak'ın enerji zenginliklerini Kerkük'ten Suriye'nin hem Doğu Akdeniz'e kıyısı olan hem de rafineriye sahip olan Baniyas bölgesine aktarmak mümkün olabilecektir. Rusya'nın da PYD'ye karşı olumsuz bir yaklaşımı bulunmadığı görülmektedir. Esad rejimiyle doğrudan savaşmayan ve radikal yapılardan uzak duran Kürtler Rusya'nın söylemlerinde Suriye'nin geleceğinin görüşüldüğü Astana ve Soçi zirvelerine dahil edilmesi gereken aktörler olarak yer almıştır.

Enerji ve diğer konularda Rusya ise, ABD'nin Irak ve Afganistan işgallerinden sonra Ortadoğu'daki nüfuzunu kaybettiğini anlayınca, Suriye meselesinde Washington ve Brüksel ile rekabete girdi. BM Güvenlik Konseyi'nde, Çin ile birlikte, Esad rejimi aleyhindeki karar tasarılarını veto ederek Esad'ın iktidarda kalması yönünde bir politika izleyerek ve Esad'a karşı mücadele eden hemen her kesimi terörist olarak tanımlayarak Suriye üzerinden küresel güç mücadelesine girdiğini açıkça göstermiştir. Ayrıca Moskova, Washington ve Brüksel'in Suriye müdahalesini Şam rejimi için bir tehdit olarak algıladı. Neticesinde Rusya da ABD'ye benzer şekilde IŞİD'le mücadele ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruma söylemini kullanarak Eylül 2015'te Suriye'ye doğrudan askeri müdahalede bulundu.

Rusya'nın, IŞİD'e karşı hava saldırıları yaparken, Suriye muhalefетinin bulunduğu bölgeleri de vurması Esad rejimine karşı olan her unsuru bir güvenlik sorunu olarak tanımlamasının bir sonucudur. Nitekim Şam rejimi sayesinde Suriye'de ciddi askeri imtiyazlara sahip olan Rusya, Tartus ve Lazkiye şehirlerine ÖSO ve IŞİD'in yaklaşmasından dolayı ulusal menfaatleri çerçevesinde Esad rejimini korumak için hava operasyonları düzenlemiştir. Suriye iç savaşının ilk yıllarında topraklarının önemli bir kısmında hakimiyetini kaybeden Suriye rejimi, Rusya'nın yanı sıra İran ve Hizbullah gibi bölgesel güçlerin desteğiyle kaybettiği bölgelerin ciddi bir kısmını geri almıştır.

Askeri hamlelerinin yanında, hem ABD ve diğer Batılı ülkelerin gücünü kırmak hem de Ortadoğu bölgesinde istediği nüfuzu kurmak için Moskova, diplomasi alanında da belirleyici olmak için kendi inisiyatifıyla Astana sürecini başlattı. Türkiye ve İran'ı da bu

sürece dahil ederek ABD ve AB ülkelerinin egemenliğinde yürüyen Cenevre görüşmelerine alternatif bir çerçeve oluşturmaya çalıştı. Ayrıca Rusya Suriye meselesinin çözümüne dair düzenlediği Soçi zirvesi ile bu çerçevede kararlılığını göstermiştir.

Astana ve Soçi görüşmelerinde alınan kararlar neticesinde özellikle ciddi bir nüfusun yaşadığı İdlib bölgesinde ateşkes ilan edilmesi ve bunun uygulamada takibinin katılımcı ülkelere bırakılması yönünde karar alınması diplomasi alanında Kremlin'in ağırlığını artırmıştır. Uzun yıllardır devam eden Cenevre görüşmelerinde somut kararların alınamamasına karşın Astana'da bu yönde alınan kararlar Moskova'nın konumunu güçlendirmiştir.

Son olarak, küresel güçlerin bölge devletleriyle işbirliği halinde, güvenlikleştirme yaklaşımları etrafında, Suriye iç savaşına müdahaleleri sürekli yeni aktörlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bölgesel ya da küresel devletlerin etkisi altında güçlenen aktörler, farklı çıkar ve ajandaları temsil etmeleri ya da onlara hizmet etmeleri dolayısıyla, Suriye'deki durumun daha karmaşık hale gelmesine neden olmuşlardır. Bir yandan, ABD ve bölgesel aktörlerin, Esad rejimini devirme amacıyla ayırım yapmadan Esad'a muhalif gruplara askeri destek sağlaması zamanla IŞİD gibi radikal grupların yükselişine neden olmuştur. Diğer taraftan, Rusya'nın koşulsuz Esad rejimine desteği ve onun karşısındakileri güvenlik tehdidi olarak tanımlaması Suriye'de farklı gruplar arasında müzakere yolunu tıkayarak Suriye'de istikrarsızlığın devamına neden olmuştur.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Acar, İ. (1989). Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Altınkaş, E. (2012). Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri. B. Adıbelli içinde, Arap Baharı ve Suriye (s. 137-150). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Altundal, Ş. (1988). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (Mısır Meselesi 1831-1841). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Anadolu Üniversitesi. (2014). Uluslararası İlişkiler Kuramları-II. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze ORTADOĞU (Siyaset, Savaş ve Diplomasi) (Cilt 1). İstanbul: Mkm Yayınları.
- Arı, T. (2018). Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği. Bursa: Aktüel.
- Armaoğlu, F. (2004). 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995). Akım Yayınları.
- Atlı, A. (2014). Arap Baharı ve Sonrasında Çin'in Ortadoğu Politikası. A. Gözkaman, & P. Paksoy içinde, Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler (s. 136-154). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydos, V., & Duran, M. (2000). Suriye Ülke Etüdü. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yay.
- Baczko, A., Dorronsoro, G., & Quesnay, A. (2018). Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi. (A. Meral, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baktıaya, A. (2009). Osmanlı Suriyesi'nde Arapçılığın Doğuşu: Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce. İstanbul: Bengi Yay.
- Benk, A. (1986). Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (Cilt XXI). (O. Adalı, Dü.) İstanbul: İnterpress.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2007). Realizm. H. Çakmak içinde, Uluslararası İlişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler (s. 138-143). İstanbul: Platin Yayınları.
- Braudel, F. (2014). Uygarlıkların Grameri. Ankara: İmge Kitabevi.
- Buzan, B., Wilde, J., & Waever, O. (1998). Security: A New Framework For Analysis. ABD: Lynne Rienner.
- Çetinkaya, Y. D. (2014). Ortadoğ: Direniş, Devrim, Emperyalizm. İstanbul: İletişim Yay.

- Cleveland, W. L. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çomak, H., & Ultan, M. Ö. (2014). Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası. H. Çomak, & C. Sancaktar içinde, Ortadoğu Analiz (s. 419-426). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dağ, A. E. (2013). Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü. İHH İnsani Yardım Vakfı, 51.
- Dalar, M. (2016). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Suriye Krizindeki Tutumu. F. Taşdemir içinde, Suriye (s. 1-40). İstanbul: Nobel.
- Dam, N. V. (2000). Suriye'de İktidar Mücadelesi. (A. F. Çalkıvık, & S. İdiz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirci, S. R. (2016). Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu. F. Taşdemir içinde, Suriye (s. 117-157). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Demirkent, I. (1997). Haçlı Seferleri. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Diñer, O. B., & Çoşkun, G. (2011). Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak. Usak Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi- Usak Raporu No: 11-04. Ankara: Usak Yayınevi
- Doğanay, H. (1998). Ekonomik Coğrafya 2 Enerji Kaynakları. Erzurum: Şafak Yayınevi.
- Doster, B. (2012). Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası. B. Adıbelli içinde, Arap Baharı ve Suriye (s. 47-68). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Erşen, E. (2016). Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler. H. B. Yalçın, & B. Duran içinde, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri (s. 149-174). Ankara: Seta Kitapları.
- Gelvin, J. L. (2016). Modern Ortadoğu Tarihi 1453-2015. İstanbul: Timaş Yayınları.
- George, A. (2003). Syria: Neither Bread Nor Freedom. London: Zed Books.
- Giritli, İ. (1978). Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları. İstanbul: Nihat Sayar Yay-Yard. Vakfı.
- Günay, B. (2009). Paris'te Bir Osmanlı . İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Güner, R. (2016). Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünyü, Bugünü. M. A. Onur, & N. Salık içinde, Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika (s. 263-291). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hinnebusch, R. A. (1993). State and Civil Society in Syria, The Middle East Journal (2 b., Cilt 47). Washington: İndiana University Press.

- Jaber, K. A. (1970). Arap Baas Sosyalist Partisi. (A. Ersoy, Çev.) Ankara: Altınok Matbaası.
- Jordan, B., & Lenz, A. (1999). Yüzyılın 100 Politikacısı. (A. Erinç, Çev.) İstanbul: Afa-Yeni Binyıl.
- Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. (2017). Güvenlik Terimleri Sözlüğü. Ankara : İmak Ofset.
- Kardaş, Ş., & Balcı, A. (2014). Realizm. Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, Uluslararası İlişkilere Giriş (s. 119-134). İstanbul: Küre Yayınları.
- Karakoç, J. (2016) Challenges to US Middle East Policy in the post-Arab Uprisings Period. New Actors and Issues in the post-Arab Uprisings Period (ed by J. Karakoç and D. Ersoy), Newcastle Cambridge Scholars, 1-18.
- Kongar, E. (2012). ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı (5 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lewis, B. (2003). Tarihte Araplar. (H. D. Yıldız, Çev.) İstanbul: Anka Yayınları.
- Lewis, B. (2017). Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi. (S. Y. Kölay, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Macmillan, M. (2004). Paris 1919 Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi. (B. Dişbudak, Çev.) Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Mansfield, P. (1975). Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası. (N. Ülken, Çev.) İstanbul: Sander Yayınları.
- Martínez, J. M., & Núñez, M. A. (2017). The Islamic State's Political Organization. The Political Impact of Jihadist Terrorism: Consequences in the European Union. A. Sroka, & F. Castro içinde, Radicalism and Terrorism in the 21st Century: Implications for Security (s. 261-293). Peter Lang AG.
- Mertoğlu, S. (2015). Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik? Kral Abdullah. (H. Özkan, Çev.) İstanbul: Klasik Yayınları.
- Moaz, M. (1991). Esad Şam'ın Sfenksi. (H. Gündüz, Çev.) İstanbul: Akademi Yayınları.
- Özhasar, İ., & Elbinsoy, İ. (2017). Modern Dönem İslam Ülkeleri (Cilt III). İstanbul: Tire Kitap.
- Paşa, M. N. (2008). Netayicu'l-Vukuat: Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi (Cilt I-IV). (Y. Kurt, Dü.) Ankara: Ankara Birleşik Yayınevi.
- Peköz, M. (2007). Küresel Güçlerin Ortadoğu Stratejisi. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Roberts, D. (1987). The Ba'th and The Creation Of Modern Syria. London: Croom Helm.

- Sander, O. (1991). Siyasi Tarih 1918-1990. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A., & Emeklier, B. (2012). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. A. Sandıklı içinde, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri (s. 3-67). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sever, A. (2004). Bağımsızlıktan Bugüne Suriye: Baas Partisi, Esad Dönemi ve Sonrası. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Sofuoğlu, A., & Dağıstan, A. (2008). İşgalden Katılıma Hatay. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şen, S. (2004). Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Şentürk, D. (2003). Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şeşen, R. (2015). Kudüs Fatih Selahaddin Eyyübi. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Şibelikova, A. (2007). Orta Asya Bölgesel Güvenlik Sistemine Doğru: Perspektifler. Ankara: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Taşdemir, F. (2016). Suriye İç Savaşı'na Üçüncü Devletlerin Müdahalesi ve Uluslararası Hukuk. F. Taşdemir içinde, Suriye (s. 157-182). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tauber, E. (1995). The Formation of Modern Syria and Iraq. İngiltere: Routledge.
- Topal, Ö. F. (2016). Beşar Esad Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Savaş. M. A. Okur, & N. Salık içinde, Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politikası (s. 67-99). İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Uçarol, R. (2015). Siyasi Tarih 1789-2014. İstanbul: Der Yayınları.
- Umar, Ö. O. (2004). Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Uzun, H. (2017). Suriye İç Savaşı Aktörlerin Ağ Bağ Teorisi Yöntemiyle İncelenmesi. Ankara: Ankasam-Balgat Çalışmaları.
- Ülman, H. A. (1966). 1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Ünay, S. (1998). Yapısal Realizm ve Ötesi. İstanbul: Divan Yayınları.
- Waeber, O. (1995). Securitization and Desecuritization. R. D. Lipschutz içinde, On Security. New York: Columbia University Press.

- Yalçın, H. B. (2016). ABD'nin Suriye Stratejisi. H. B. Yalçın, & B. Duran içinde, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri (s. 25-52). Ankara: Seta Kitapları.
- Yavaş, G. (2016). Avrupa Birliği ve Suriye İç Savaşı. H. B. Yalçın, & B. Turan içinde, Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri (s. 130-148). Ankara: Seta Yayıncılık.
- Yavuz, C. (2005). Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.
- Yılmaz, S. (2016). Rusya neden Suriye'de? Ankara: Yazar Yayınları.
- Yılmaz, T., & Şahin, M. (2004). Ortadoğu Siyasetinde Suriye. Ankara: Platin Yayınları.
- Ziadeh, R. (2011). Power and Policy in Syria: The Intelligence Services, Foreign Relations and Democracy in The Modern Middle East. London: I.B. Tauris.

Sürekli Yayınlar

- Açıkmese, S. (2011). Algı mı? Söylem mi? Kopenhag Ekolü ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 8(30), 43-77.
- Ağır, O., & Aksu, Z. (2017). Birleşmiş Milletlerin Suriye'ye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi. *Assam*, 4(9), 43-55.
- Ağır, O., & Takar, M. (2016). Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 285-306.
- Akçay, E., & Akbal, Ö. (2013). ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7-29.
- Akengin, H., & Yaşar, A. (2018). Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25-57.
- Aktaş, A. (2011). Güvenlikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7-47.
- Akyener, O. (2018). Suriye İç Savaşı Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla. Ankara: TENVA, 1-87.
- Aslanlı, A. (2018). Rusya'nın Suriye Politikası. Ankara : Orsam, 1-7.
- Aslanlı, A., & Memmedov, A. (2016). Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 1520-1532.
- Atlioğlu, Y. (2018). Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(1), 129-156.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. Ankara Üniversitesi Dijital Veri Tabanı Dergiler, 51(1), 71-114.
- Ayhan, V. (2011). Suriye'de İktidar Mücadelesi. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 32.
- Bakan, S., & Şahin, S. (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences* 4(2), 135-152.
- Balcı, A., & Kardaş, T. (2012). Türkiye'nin İsrail ile İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: Bir "Güvenlikleştirme" Analizi. *İnsight*, 14(2), 413-434.
- Balkaş, Ö. (2019). Doğu Akdeniz'de Doğalgaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika. İstanbul: TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, 1-38.

- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği, 5(18), 69-85.
- Baysar, B., & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. Güvenlik Stratejileri Dergisi(22), 61-96.
- Bilgin, İ. (2019). Suriye İç Savaşı'nda Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler ve Zamanlama. Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, 2, 1-19.
- Birdiqli, F., & Gören, M. (2018). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği. İran Çalışmaları Dergisi, 1(2), 11-38.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5(18), 1-47.
- Canyurt, D. (2018). Kazanani Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı" Neden Bitmedi Barış Nasıl Gelebilir? Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14(4), 1103-1120.
- Crospey, S., & Brown, E. (2014). Energy: The West's Strategic Opportunity in the Eastern Mediterranean. Washington: Hudson Institute, 1-47.
- Çelik, A. H. (2015). Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 6(2), 34-53.
- Çakırbaş, A. (2018). Amerikan Perspektifinden 1957 Krizine Giden Süreçte Suriye'de Komünizmin Yükselişi (1954-1957). History Studies, 33-43.
- Dayı, E. (2002). Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 331-340.
- Demirel, G. (2017). Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD/YPG ve Suriye'de Kürt Kimliği. Ulisa: Uluslararası Çalışma Dergisi, 25-41.
- Dilek, M. S. (2017). Rusya Federasyonu-Suriye ilişkilerinin Temelleri. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 58-82.
- Duman, S. (2019). Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye. Karadeniz Araştırmaları, 213-230.
- Erhan, Ç. (2000). Hafız Esad'ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 55(2), 161-170.
- Freedman, R. (2003). Russian Policy Toward the Middle East Under Putin: The Impact of 9/11 and The War in Iraq. Alternatives, 2(2), 66-97.

- Göktepe, O. (2019). Trump'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Küresel Bazda Ortaya Çıkabilecek Yeni Riskler. *Lectio Socialis*, 3(1), 59-76.
- Gülşen, H. (2018). Rusya'nın Askeri Yayılmacılığı: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Müdahaleleri. Ankara: Orsam, 1-20.
- İnce, E. (2017). Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 267-268.
- İsmayilov, E. (2015, 7 14). Rusya Güvenlik Stratejisi-2020 Belgesi. İstanbul: Bilgesam Analiz, 1-9.
- İşyar, Ö. G. (2017). Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri. *Bilgi Strateji*, 9(1), 33-67.
- Kalkan, Küçüksolak, Ö. (2012). Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 4(14), 202-208.
- Kalkışım, C. (2017). Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(28), 431-450.
- Kanat, K. B. (2015, 2). "Önleyici Savaş" ile "Strateji Sabır" Arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi. *Seta Perspektif* (90), s. 1-7.
- Karakoç, J. (2013) US Policy towards the Middle East since the early 2000s. *Critique*, 41(2), 223-243.
- Karakoç, J. (2014) The Failure of Indirect Orientalism. *Critique*, 42 (4), 597-606.
- Kemaloğlu, İ. (2012). Rusya'nın Ortadoğu Politikası. Ankara : Orsam, 1-22.
- Kerman, İ., & Efegil, E. (2017). Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. *Hibrit Savaşları*, 162-198.
- Kirişçi, K. (2003). The Questions of Asylum and İllegal Migration in Europe Union-Turkish Relations. *Turkish Studies*, 79-106.
- Kodaz, Y. (2016). Bağımsızlığa Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936) . *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 213-237.
- Kurt, S. (2015). Toplumsal Güvenliğin Yükselişi. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 459-476.
- Küçükkeleş, M. (2013). AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı. *Seta Analiz*, 1-27.

- Lund, A. (2019). From Cold War to Civil War:75 Years of Russian-Syrian Relations. The Swedish Institute of International Affairs, 1-52.
- Miş, N. (2011). Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi. Akademik İncelemeler Dergisi(2), 345-381.
- Oğuztürk, B. S., & Özbay, F. (2017). Orta Doğu'nun Rusya ve ABD ile Enerji Alanındaki İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 449-463.
- Orhan, D. D. (2018). Avrupa Birliği'nin Güney Akdeniz Politikasında Güvenlik-Demokrasi İkilemi: Arap Baharı Sonrası Kurumsal Girişimler. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9(24), 44-68.
- Özcan, M. (2017). AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi. İnsamer, 1-13.
- Özgen, C. (2018). Doğu Akdeniz'de Deniz ve Enerji Güvenliği. TASAM, 33-42.
- Özpek, B. B. (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. Ortadoğu Etütleri, 3(2), 191-192.
- Portela, C. (2012). The EU's Sanctions against Syria:Conflict Management by Other Means. Egmont(38), 1-7.
- Ratney, M. (2018). Post-Conflict Stabilization: What Can We Learn from Syria? Prism, 48-63.
- Rüzgar, M. (1991). Ortadoğu ve Baas Partisi. İstanbul: Birikim Dergisi, 18-22.
- Salloukh, B. (2005). Syria and Lebanon: A Brotherhood Transformed. Middle East Report, 14-21.
- Serdar, İ. (2015). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış. The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies, 1(1), 14-38.
- Humud, C. & Blanchard, C. (2020). Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response. Congressional Research Service, 1-49.
- Şahin, T. Y. (2011). Suriye'de Baas Yönetimi. Mülkiye, XXXV(272), 103-118.
- Türkeş, S. (2018). Avrupa Komşuluk Politikası'nda Uluslararası Göçün Güvenlikleştirilmesi. Mukaddime, 1-20.
- Ulutaş, U., Kanat, K. B., & Acun, C. (2015). Sınırlarını Aşan Kriz Suriye. Analiz(120), 1-44.

- Umar, Ö. O. (2002). Suriye'de Fransız Emperyalizm. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 297-310.
- Vural, Ç. (2018). Çevresel Güvenliğin Gelişimi. Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 20-38.
- Waever, O. (1996). European Security Identities. Journal of Common Market Studies, 103-132.
- Williams, P. (2016). President Obama's Approach to the Middle East and North Africa: Strategic Absence. School of law Case Western Reserve University , 83-101.
- Yorulmaz, M. (2014). "Değişen" Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde "Değişmeyen" Güvenlik Paradoksu. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 3(1), 103-135.
- Yücel, Z. (2012). AB'nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 85-98.
- Zisser, E. (2000). Ortadoğu - Geçiş ve Halefiyet - Süreklilik ve Değişim. Avrasya Dosyası (Arap Dünyası Özel), 6(1), 115-123.

Tezler

- Çoşkun, B. (2009). Analysing Desecuritisation: The Case of the İsraili-Palestinian Peace Education and Water Management. Doctoral Thesis. Leicestershire, United Kingdom : Loughborough University.
- Dingil, H. (2019, 08). Putin Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Suriye Müdahalesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Türkiye: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Gani, J. K. (2011). Understanding and Explaining US-Syrian Relations: Conflict and Cooperation, and the Role of Ideology . Doktora Tezi . Londra, İngiltere: London School of Economics and Political Science.
- Kyzy, Z. Z. (2018). Vladimir Putin Dönemi Rusya'nın Ortadoğu Politikası: Suriye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Konya, Türkiye: Selçuk Üniversitesi.
- Lüleci, Ç. (2013). From Securization to Desecurization: Decoding Turkish Foreign Policy Towards İran. Yüksek Lisans Tezi. İzmir, Türkiye: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özdemir, Ö. (2012). Baas Rejimi Döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Türkiye: Gazi Üniversitesi.
- Özkoç, Ö. (2007). Suriye Baas Partisi; Kökenleri, Dönüşüm, İzlediği iç ve Dış Politika (1943-1991). Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Türkiye: Ankara Üniversitesi.
- Vurmay, H. M. (2011). Hafız Esad Döneminde Suriye'de Arap Milliyetçiliğin Dönüşümü (1971-2000). Yüksek lisans Tezi. Ankara, Türkiye : Ankara Üniversitesi.

Konferans Bildirileri

- Eken, E. (2012). Küresel Enerji Arenasında Rusya: Aktöre Özel Bir Analiz. TMMOB 8. Enerji Sempozyumu (s. 137-160). İstanbul: TMMOB.
- Sandıklı , A., & Emeklier, B. (2011). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. 21. Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkan Güvenliği (s. 1-67). Kocaeli: Uluslararası Balkan Kongresi.
- Veziroğlu, N. (2012). Amerika'nın Enerji Politikası. TMMOB 8. Enerji Sempozyumu (s. 107-125). İstanbul: TMMOB.

Rapor, Anlaşma ve Diğer Belgeler

AB Başkanlığı. (2011). Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma. 12 06, 2019 tarihinde <https://www.ab.gov.tr:https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> adresinden alındı

AB Türkiye Delegasyonu. (2013, 10 25). Suriye Konusunda Konsey Kararları. 4 4, 2019 tarihinde <https://www.avrupa.info.tr:https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/suriye-konusunda-konsey-kararlari-6188> adresinden alındı

AB Türkiye Delegasyonu. (2017, 03 17). AB'nin Suriye'de daha güçlü bir rol oynaması, barışın inşası için AB çabalarının arttırılması sürecinde. 12 19, 2019 tarihinde <https://www.avrupa.info.tr:https://www.avrupa.info.tr/tr/pr/abnin-suriyede-daha-guclu-bir-rol-oynamasi-barisin-insasi-icin-ab-cabalarinin-arttirilmesi> adresinden alındı

AB Türkiye Delegasyonu. (2018, 6 29). Avrupa Konseyi Kararları, 28 Haziran 2018. 4 4, 2019 tarihinde <https://www.avrupa.info:https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/avrupa-konseyi-kararlari-28-haziran-2018-7764> adresinden alındı

EU External Action. (2014, 01 22). by EU High Representative Catherine Ashton at the Geneva II. 12 31, 2019 tarihinde [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/6A97E0E2F16C4D4BC1257C6800589EAB/\\$file/EU.pdf:https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/6A97E0E2F16C4D4BC1257C6800589EAB/\\$file/EU.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/6A97E0E2F16C4D4BC1257C6800589EAB/$file/EU.pdf:https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/6A97E0E2F16C4D4BC1257C6800589EAB/$file/EU.pdf) adresinden alındı

European Commission. (2011, 08 18). Brussels, 18 August 2011 Statement by High Representative Catherine Ashton on behalf of the EU on EU action following the escalation of violent repression in Syria. 12 04, 2019 tarihinde https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PESC_11_282 adresinden alındı

European Commission. (2017, 03 14). Elements for an EU Strategy for Syria . 01 10, 2020 tarihinde <https://eeas.europa.eu:https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/celex3a52017jc00113aen3atxt.pdf> adresinden alındı

European Council. (2019, 12 05). Timeline: foreign terrorist fighters and recent terrorist attacks in Europe. 12 06, 2019 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu:https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/foreign-fighters/history-foreign-fighters/#> adresinden alındı

European Parliament. (2013, 09 10). European Parliament resolution on the situation in Syria. 01 02, 220 tarihinde <http://www.europarl.europa.eu>:

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2013-0428+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>
adresinden alındı

European Parliament. (2014, 07 22). Proclamation of a new caliphate. 01 03, 2020 tarihinde <http://www.europarl.europa.eu>:
http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2014-005888_EN.html
adresinden alındı

European Union. (2014, 09 18). Situation in Iraq and Syria and the IS offensive including the persecution of minorities. 01 05, 2020 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu>:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IP0027&from=GA> adresinden alındı

France Ministry for Foreign Affairs. (2017, 04 07). Chemical Attack in Syria (4 April 2017): Follow the reactions of France. 01 07, 2020 tarihinde <https://www.diplomatie.gouv.fr>: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/syria/news/article/chemical-attack-in-syria-4-april-2017-follow-the-reactions-of-france> adresinden alındı

OPCW. (2013, 10 03). Syria Chemical Weapons Team Reports Encouraging Progress. 01 02, 2020 tarihinde <https://www.opcw.org>: <https://www.opcw.org/media-centre/news/2013/10/syria-chemical-weapons-team-reports-encouraging-progress> adresinden alındı

President of Russia. (2015, 12 31). Resolution of the President of the Russian Federation No. 683 of December 31, 2015. <http://www.kremlin.ru>
<http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391/page/1> adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2017, 05 04). No: 139, 4 Mayıs 2017, Suriye’de Çatışmasızlık Bölgelerinin Oluşturulmasına Dair Muhtıranın İmzalanması Hk. 12 31, 2019 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr>: http://www.mfa.gov.tr/no_-139_-suriye_de-catismasizlik-bolgelerinin-olusturulmasina-dair-muhtiranin-imzalanmasi-hk_.tr.mfa adresinden alındı

T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu (1945, 10 24). Birleşmiş Milletler Antlaşması ve uluslararası adalet divan statüsü. 12 31, 2019 tarihinde <https://www.ombudsman.gov.tr>:
<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf> adresinden alındı

United Nations. (2017, 11 07). Both ISIL and Syrian Government responsible for use of chemical weapons, UN Security Council told. 01 07, 2020 tarihinde <https://news.un.org>: <https://news.un.org/en/story/2017/11/570192-both-isil-and->

syrian-government-responsible-use-chemical-weapons-un-security adresinden alındı

UN Security Council. (2012a, 04 14). Security Council Unanimously Adopts Resolution 2042 (2012), Authorizing Advance Team to Monitor Ceasefire in Syria. 12 31, 2019 tarihinde [https://www.un.org:](https://www.un.org:https://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm)
<https://www.un.org/press/en/2012/sc10609.doc.htm> adresinden alındı

UN Security Council. (2012b, 04 21). Security Council Establishes UN Supervision Mission in Syria, with 300 Observers to Monitor Cessation of Violence, Implementation of Special Envoy's Plan. 12 31, 2019 tarihinde [https://www.un.org:](https://www.un.org:https://www.un.org/press/en/2012/sc10618.doc.htm)
<https://www.un.org/press/en/2012/sc10618.doc.htm> adresinden alındı

United Security Council. (2013, 09 27). Resolution 2118 (2013). 01 03, 2020 tarihinde [https://www.securitycouncilreport.org:](https://www.securitycouncilreport.org:https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2118.pdf)
https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2118.pdf adresinden alındı

United Security Council. (2015, 12 18). Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks. 12 31, 2019 tarihinde [https://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm:](https://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm:https://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm)
<https://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm> adresinden alındı

UN Security Council. (2017, 01 31). Security Council Press Statement on International Meeting on Syria in Astana. 12 03, 2019 tarihinde [https://www.un.org:](https://www.un.org:https://www.un.org/press/en/2017/sc12701.doc.htm)
<https://www.un.org/press/en/2017/sc12701.doc.htm> adresinden alındı

U.S. Department of Defense. (2012, 1). Sustaining U.S. Global Leadership : Priorities For 21. Century Defense. 3 26, 2019 tarihinde [archive.defense.gov:](http://archive.defense.gov:archive.defense.gov/news/defense_strategic_guidance.pdf)
http://archive.defense.gov/news/defense_strategic_guidance.pdf adresinden alındı

Haber Kaynakları

- Abd, T. a. (2015, 03 29). Jabhat al-Nusra looks for battlefield breakout. 01 06, 2020 tarihinde [https://www.al-monitor.com: https://www.al-monitor.com/pulse/security/2015/03/syria-jabhat-nusra-bosra-tikrit-fronts-fighting-offensives.html](https://www.al-monitor.com:https://www.al-monitor.com/pulse/security/2015/03/syria-jabhat-nusra-bosra-tikrit-fronts-fighting-offensives.html) adresinden alındı
- Aljazeera. (2013, 12 27). Kronoloji: Suriye'de İsyan'dan İç Savaşa. 4 20, 2019 tarihinde [http://www.aljazeera.com.tr: http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa](http://www.aljazeera.com.tr:http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa) adresinden alındı
- Aljazeera. (2016, 09 29). Rusya'nın Suriye'deki bir yılı. 01 07, 2020 tarihinde [http://www.aljazeera.com.tr: http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki-bir-yili](http://www.aljazeera.com.tr:http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki-bir-yili) adresinden alındı
- Amadeo, K. (2019, 06 25). Cost of Iraq War, Its Timeline, and the Economic Impact. 12 27, 2019 tarihinde [https://www.thebalance.com: https://www.thebalance.com/cost-of-iraq-war-timeline-economic-impact-3306301](https://www.thebalance.com:https://www.thebalance.com/cost-of-iraq-war-timeline-economic-impact-3306301) adresinden alındı
- Amerika'nın Sesi. (2019, 1 2). Trump: "Suriye'de Kürtleri Korumak İstiyoruz". 4 18, 2019 tarihinde [https://www.amerikaninsesi.com: https://www.amerikaninsesi.com/a/trump-suriyedeki-kurtleri-korumak-istiyoruz/4726016.html](https://www.amerikaninsesi.com:https://www.amerikaninsesi.com/a/trump-suriyedeki-kurtleri-korumak-istiyoruz/4726016.html) adresinden alındı
- Anadolu Ajansı. (2019, 06 14). 10 soruda Doğu Akdeniz'de enerji denklemi. 02 18, 2020 tarihinde [https://www.aa.com.tr: https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-dogu-akdeniz-de-enerji-denklemi/1504248](https://www.aa.com.tr:https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-dogu-akdeniz-de-enerji-denklemi/1504248) adresinden alındı
- BBC. (2011, 3 30). Esad, Suriye "Komplosuna" Meydan Okudu. 4 20, 2019 tarihinde [https://www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/03/110330_assad_wed_eve_update](https://www.bbc.com:https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/03/110330_assad_wed_eve_update) adresinden alındı
- BBC. (2015, 9 28). Suriye'de Tüm Yollar Neden Beşar Esad'a Çıkıyor? . 12 18, 2020 tarihinde [https://www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150928_suriye_besar_esad_diploma](https://www.bbc.com:https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150928_suriye_besar_esad_diploma) si adresinden alındı
- BBC. (2016, 11 11). BM: Arap Baharı'nın Bölgeye Maliyeti 600 Milyar Dolar. 3 26, 2019 tarihinde [https://www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37946417](https://www.bbc.com:https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37946417) adresinden alındı
- BBC. (2018a, 3 15). Grafiklerle: Suriye'de 8. Yılına Giren Savaş. 3 26, 2019 tarihinde [https://www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137](https://www.bbc.com:https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137) adresinden alındı

- BBC. (2018b, 4 14). ABD, İngiltere ve Fransa Suriye'deki Hedefleri Vurdu. 12 18, 2020 tarihinde <https://www.bbc.com>: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43763637> adresinden alındı
- BBC. (2019a, 1 14). Syria Profile - Timeline. 12 18, 2020 tarihinde <https://www.bbc.com>: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-14703995> adresinden alındı
- BBC. (2019b, 2 14). Soçi'de Suriye zirvesi – Rusya, Türkiye ve İran'dan ortak mesaj: "Heyet Tahrir Şam terör örgütüyle etkin şekilde mücadele edilecek". 12 31, 2020 tarihinde <https://www.bbc.com>: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47237716> adresinden alındı
- Chulov, M., Ackerman, S., & Lewis, P. (2014, 09 23). US confirms 14 air strikes against Isis in Syria. 12 03, 2019 tarihinde <https://www.theguardian.com>: <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/23/us-launches-air-strikes-against-isis-targets-in-syria> adresinden alındı
- CNN. (2014, 01 22). Kerry ile Muallim arasında "Esad" retleşmesi. 11 26, 2019 tarihinde <https://www.cnnturk.com>: <https://www.cnnturk.com/haber/dunya/esad-gecici-hukumette-yer-alamaz> adresinden alındı
- Crocker. (2013, 03 01). Syria's Crisis of Transition. 11 26, 2020 tarihinde <https://nationalinterest.org>: <https://nationalinterest.org/print/article/syrias-crisis-transition-8141> adresinden alındı
- Demytrie, R. (2016, 04 21). Jihadist shadow hangs over Georgia's Pankisi Gorge. 12 05, 2019 tarihinde <https://www.bbc.com>: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36035312> adresinden alındı
- DW. (2017, 09 12). IŞİD saflarında 2 bin 500 Avrupalı savaşıyor. 12 06, 2019 tarihinde <https://www.dw.com>: <https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fid-saflar%C4%B1nda-2-bin-500-avrupal%C4%B1-sava%C5%9F%C4%B1yor/a-40468725-0> adresinden alındı
- DW. (2018, 04 04). Astana sürecinde 15 ayın bilançosu. 12 04, 2019 tarihinde <https://www.dw.com>: <https://www.dw.com/tr/astana-s%C3%BCrecinde-15-ay%C4%B1n-bilan%C3%A7osu/a-43230940> adresinden alındı
- France24. (2018, 09 05). Syria: the Astana peace process. 12 03, 2019 tarihinde <https://www.france24.com>: <https://www.france24.com/en/20180905-syria-astana-peace-process> adresinden alındı
- Gafarlı, O. (2016, 7 4). Eski Sovyet Coğrafyasında DAES Varlığı. 12 05, 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr>: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/eski-sovyet-coğrafyasında-daes-varlığı> adresinden alındı

- Global Coalition. (2018). The European Union . 01 06, 2020 tarihinde <https://theglobalcoalition.org>: <https://theglobalcoalition.org/en/partner/eu/> adresinden alındı
- Hatip, Y. (2019, 2 4). AB Suriye'de "siyasi çözümü" işaret etti. 4 4, 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr>: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-suriyede-siyasi-cozume-isaret-etti/1383053#> adresinden alındı
- Heller, S. (2017, 6 30). Geneva Peace Talks Won't Solve Syria So Why Have Them? 11 26, 2019 tarihinde <https://tcf.org>: <https://tcf.org/content/report/geneva-peace-talks-wont-solve-syria/?session=1> adresinden alındı
- Hennigan, W. (2018, 04 14). Trump Orders Strikes on Syria Over Chemical Weapons. 01 07, 2020 tarihinde <https://time.com>: <https://time.com/5240164/syria-missile-strikes-donald-trump-chemical-weapons/> adresinden alındı
- Hodge, N. (2015, 09 16). Russia to Continue Military Support to Assad Government, Says Vladimir Putin. 01 07, 2020 tarihinde <https://www.wsj.com>: <https://www.wsj.com/articles/russia-to-continue-military-support-to-syria-says-vladimir-putin-1442313043> adresinden alındı
- Human Right Watch. (2018, 04 04). Syria: A Year On, Chemical Weapons Attacks Persist. 10 12, 2020 tarihinde <https://www.hrw.org>: <https://www.hrw.org/news/2018/04/04/syria-year-chemical-weapons-attacks-persist> adresinden alındı
- Hürriyet Daily News. (2019, 9 2). 13th round of Syria peace talks ends in Kazakhstan. 12 31, 2020 tarihinde <https://www.hurriyetaailynews.com>: <https://www.hurriyetaailynews.com/13th-round-of-syria-peace-talks-ends-in-kazakhstan-145473> adresinden alındı
- Kanbolat, H., & Orhan, O. (2012, 4 5). Ünlü Ortadoğu ve Suriye Uzmanı Patrick Seale İle Röportaj. 4 20, 2019 tarihinde <https://orsam.org.tr>: <https://orsam.org.tr/tr/unlu-ortadogu-ve-suriye-uzmani-patrick-seale-ile-roportaj/> adresinden alındı
- Kayrak, S. (2012, 2 27). Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası. 4 2, 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org>: <http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.XKNhAlUzbIV> adresinden alındı
- Marlowe, L. (2017, 8 17). Jihadist recruits continue to pose threat to Europe, finds EU report. 4 4, 2019 tarihinde <https://www.irishtimes.com>: <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/jihadist-recruits-continue-to-pose-threat-to-europe-finds-eu-report-1.3189844> adresinden alındı
- Mullen, J., & Koran, L. (2015, 09 15). Russia trying to set up base in Syria, U.S. says. 01 07, 2020 tarihinde <https://edition.cnn.com>:

<https://edition.cnn.com/2015/09/15/middleeast/syria-russia-military-buildup/index.html> adresinden alındı

NBC. (2015, 10 22). Bashar Assad Goes to Moscow to Say Thanks to Vladimir Putin. 12 05, 2019 tarihinde <https://www.nbcnews.com>:
<https://www.nbcnews.com/news/world/bashar-assad-goes-moscow-say-thanks-vladimir-putin-n448286> adresinden alındı

NTV. (2017, 11 22). Rusya'daki üçlü zirve sona erdi. 06 12, 2020 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/>: <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadaki-ucclu-zirve-sona-erdi,B-yjttWrpE2q7yfJGC13yg> adresinden alındı

Orhan, O. (2017, 03 13). Suriye'de Ateşkes ve Siyasi Çözüm. 01 07, 2020 tarihinde https://www.orsam.org.tr: <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-de-ateskes-ve-siyasi-cozum/> adresinden alındı

Osborn, A., & Stewart, P. (2015, 09 30). Russia begins Syria air strikes in its biggest Mideast intervention in decades. 12 05, 2019 tarihinde <https://www.reuters.com>:
<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-russia/russia-begins-syria-air-strikes-in-its-biggest-mideast-intervention-in-decades-idUSKCN0RU0MG20150930> adresinden alındı

Reuters. (2019, 03 15). Timeline: Syria's eight years of fire and blood. 12 18, 2020 tarihinde <https://uk.reuters.com> : <https://uk.reuters.com/article/uk-mideast-crisis-syria-timeline/timeline-syrias-eight-years-of-fire-and-blood-idUKKCN1QW1AE> adresinden alındı

Rogin, J. (2013, 05 27). Exclusive: John McCain Slips Across Border Into Syria, Meets With Rebels. 01 01, 2020 tarihinde <https://www.thedailybeast.com>:
<https://www.thedailybeast.com/exclusive-john-mccain-slips-across-border-into-syria-meets-with-rebels?ref=scroll> adresinden alındı

SANA. (2014, 11 02). Patrik Kirill: Ortodoks Kilisesi ve Rusya Halkı Terörle Mücadelesinde Suriye'nin Yanındadır. 12 04, 2019 tarihinde <https://www.sana.sy>:
<https://www.sana.sy/tr/?p=14448> adresinden alındı

Seale, P. (2011, 4 5). Is The Syrian Regime in Danger? 4 20, 2019 tarihinde <https://middle-east-online.com>: <https://middle-east-online.com/en/syrian-regime-danger> adresinden alındı

Semin, A. (2011, 4 19). Suriye'deki Olaylar ve Esad'ın Reform Planı. 4 20, 2019 tarihinde <http://www.bilgesam.org>: <http://www.bilgesam.org/incele/1169/-suriye'deki-olaylar-ve-esad'in-reform-planı/#.XLrnEDAzbiU> adresinden alındı

- Sen, A. K. (2017, 10 17). Raqqa Falls. Now Comes the Hard Part. 01 07, 2020 tarihinde <https://www.atlanticcouncil.org: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/raqqa-falls-now-comes-the-hard-part/> adresinden alındı
- Shakhnazarova, N., & Kindred, A. (2018, 12 27). US Trumps ISIS Has ISIS been defeated in Syria and what did Donald Trump say about it? 01 07, 2020 tarihinde <https://www.thesun.co.uk: https://www.thesun.co.uk/news/8021141/why-is-donald-trump-pulling-out-us-troops-from-syria-and-has-isis-been-defeated/> adresinden alındı
- Sopel, J. (2014, 09 11). Analiz: Çekimser 'savaşçı' Obama. 01 06, 2020 tarihinde https://www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140911_obama_cekingen_lider adresinden alındı
- Spetalnick, M. (2007, 12 20). Bush: Patience with Syria's Assad ran out long ago. 12 22, 2019 tarihinde <https://www.reuters.com: https://www.reuters.com/article/us-bush-syria/bush-patience-with-syrias-assad-ran-out-long-ago-idUSN2018320420071220> adresinden alındı
- Sputnik. (2017, 02 16). Rusya, Türkiye ve İran'dan Suriye'de ateşkesi izlemek için görev gücü. 12 03, 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com: https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702161027251694-rusya-turkiye-ve-irandan-suriyede-ateskesi-izlemek-icin-gorev-gucu/> adresinden alındı
- Sputnik. (2018, 5 8). ABD, İran'la Nükleer Anlaşmadan Çekildi: Yeni Yaptırımlar Geldi. 7 17, 2019 tarihinde <https://tr.sputniknews.com: https://tr.sputniknews.com/trend/abd-iran-nukleer-anlasma-yeni-yaptirim-geldi/> adresinden alındı
- Starr, B., & Diamond, J. (2017, 04 07). Trump launches military strike against Syria. 01 07, 2020 tarihinde <https://edition.cnn.com: https://edition.cnn.com/2017/04/06/politics/donald-trump-syria-military/index.html> adresinden alındı
- TDK. (2020). Türk Dil Kurumu Sözlüğü. 10 03, 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Thielmann, G. (2014, 08 21). Huge Advance in Chemical Weapons Arms Control. 01 02, 2020 tarihinde <http://armscontrolnow.org: http://armscontrolnow.org/2014/08/21/huge-advance-in-chemical-weapons-arms-control/> adresinden alındı
- Toosi, N., & Quigley, A. (2017, 03 30). Haley: U.S. no longer focused on removing Assad from power. 01 07, 2020 tarihinde <https://www.politico.com: https://www.politico.com: https://www.politico.com>

<https://www.politico.com/story/2017/03/nikki-haley-bassar-al-assad-syria-priority-236710> adresinden alındı

Wilson Center. (2019, 10 28). Timeline: the Rise, Spread and Fall of the İslamic State. 12 18, 2020 tarihinde <https://www.wilsoncenter.org>:
<https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state> adresinden alındı

Wilson, S., & Warrick, J. (2011, 8 18). Assad must go, Obama says. 12 04, 2019 tarihinde <https://www.washingtonpost.com>: https://www.washingtonpost.com/politics/assad-must-go-obama-says/2011/08/18/gIQAelheOJ_story.html adresinden alındı

